

1000 SORUDA OSMANLI

İMPARATORLUĞU

— 3 —

Erhan AFYONCU

BUGÜN

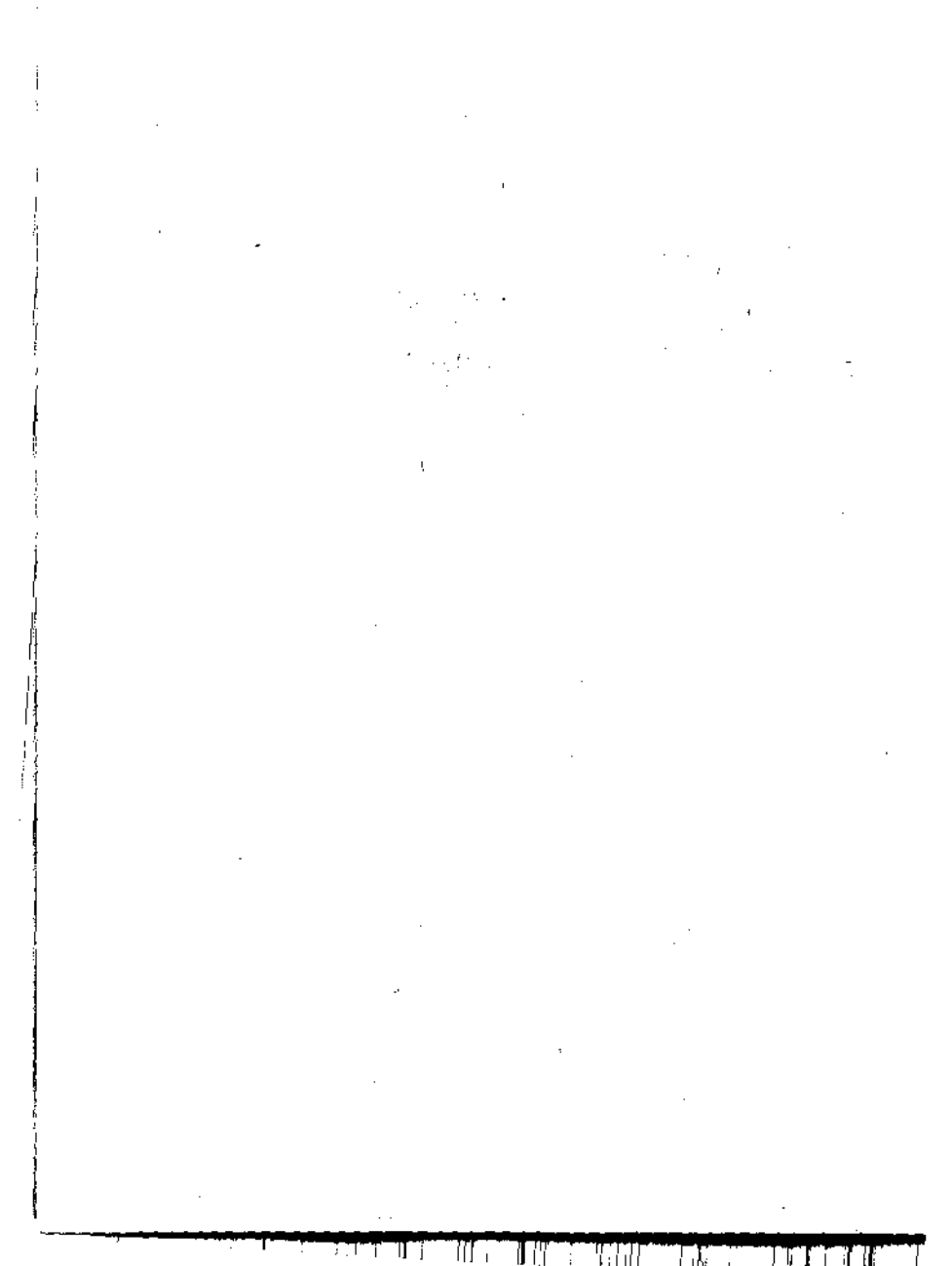
Gazetesi'nin okurlarına armağanıdır.

1000
soruda

OSMANLI İMPARATORLUĞU 3

İstanbul 2010

İÇİNDEKİLER

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN XVII. YÜZYIL BUHRANI

- Soru 1:** XVI. yüzyıl sonlarındaki siyasi gelişmeler nasıldı? 17
- Soru 2:** Osmanlı yazarları devletin içine düştüğü buhranı ne zamandan başlatırlar? 17
- Soru 3:** XVI. yüzyılda ıslahat layihalarını kimler yazdı? 18
- Soru 4:** XVII. yüzyılda ıslahat layihalarını kimler yazdı? 18
- Soru 5:** Islahat layihası yazarlarına göre Osmanlı İmparatorluğu'ndaki buhranın sebepleri nelerdi? 19
- Soru 6:** Islahat layihalarına göre Osmanlı İmparatorluğu nasıl toparlanabilirdi?..... 21

Soru 7: Islahat layihası yazarlarının yanlışları neydi?	22
Soru 8: XVII. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu büyük buhrana neden girdi?	23
Soru 9: Osmanlı İmparatorluğu'nun "Duraklama Devri'ne" girdiği doğru bir tespit midir? ..	26
Soru 10:	
XVII. yüzyılın başlarında yaşanan buhranı nasıl adlandırmak gerekir?	27
Soru 11: Osmanlı İmparatorluğu XVII. yüzyıldan sonra kendini toparlayamadı mı?	28
Soru 12: Osmanlı tarihi nasıl dönemlendirilmelidir? ..	30
Bibliyografya	31

OSMANLI-KAZAK İLİŞKİLERİ

Soru 1: XVII. yüzyılda Osmanlı siyasetinde kuzey niçin ön plana çıktı?	35
Soru 2: Kazaklar'ın kökeni nedir?	36
Soru 3: Hristiyan Kazaklar hangileridir?	36
Soru 4: Kazaklar, Osmanlı İmparatorluğu'na nasıl zarar verdiler?	36
Soru 5: Lehistan'la ilişkiler neden bozuktu?	37
Soru 6: Osmanlı İmparatorluğu, Kazak saldırılarına karşı ne gibi önlemler aldı? ...	38
Soru 7: Lehistan ve Rusya, Kazaklar'ı nasıl kontrol etti?	39
Soru 8: Kazaklar en cüretkâr saldırılarını ne zaman yaptılar?	39

Soru 9: Kazaklar, ne zaman Osmanlı himayesine girdiler?	40
Soru 10: Kazaklar yüzünden Osmanlılar'ın değişen kuzey siyaseti neye mal oldu?	42
Bibliyografya	42

II. OSMAN VE DÖNEMİ

Soru 1: II. Osman'dan önce Osmanlı saltanat sistemi nasıl değişti?	49
Soru 2: II. Osman tahta nasıl çıktı?	50
Soru 3: II. Osman tahta çıktıktan sonra ne yaptı?	51
Soru 4: Lehistan'a niçin sefer düzenledi?	51
Soru 5: Lehistan'a seferine çıkarken ne yaptı?	52
Soru 6: Lehistan seferi nasıl neticelendi?	52
Soru 7: Padişahların sadece cariyelerle evlenme geleneği nasıl bozuldu?	53
Soru 8: II. Osman neler yapmak istiyordu?	54
Soru 9: II. Osman'ın hataları nelerdir?	55
Soru 10: II. Osman tahttan nasıl indirildi?	56
Soru 11: II. Osman nasıl öldürtüldü?	58
Soru 12: II. Osman'ın öldürülmesi nasıl karşılandı?	59
Soru 13: II. Osman ilk Türk reformcusu mudur? ...	59
Bibliyografya	61

IV. MURAD VE DÖNEMİ

Soru 1: IV. Murad tahta nasıl çıktı?	65
Soru 2: Hükümdarlığını ilk yılları nasıl geçti?	66
Soru 3: IV. Murad, askerinin isyanı karşısında ne yaptı?	67

Soru 4: Gerçek iktidarını nasıl sağladı?.....	68
Soru 5: Revan seferi nasıl cereyan etti?	69
Soru 6: Bağdat seferi nasıl cereyan etti?	70
Soru 7: Kasr-ı şirin Antlaşması nasıl imzalandı?	71
Soru 8: IV. Murad devrinin diğer önemli olayları nelerdir?	72
Soru 9: IV. Murad devrinde ne tür yenilikler yapıldı?	73
Soru 10: Kahvehaneleri niçin kapattı?.....	73
Soru 11: Hezarfen Ahmed Çelebi ve Lagari Hasan gerçek kişiler midir?	75
Soru 12: IV. Murad nasıl öldü?	76
Soru 13: IV. Murad'ın son seferi hangi devlet üzerineydi?	77
Soru 13: IV. Murad nasıl bir kişiliğe sahipti?	77
Bibliyografya	78

SULTAN İBRAHİM

Soru 1: Sultan İbrahim tahta nasıl çıktı?.....	81
Soru 2: Osmanlı hanedanı sona ermekten nasıl kurtuldu?	82
Soru 3: Girit seferi neden açıldı?.....	83
Soru 4: Girit seferi nasıl neticelendi?	83
Soru 5: Sultan İbrahim döneminin diğer siyasi olayları nelerdir?	84
Soru 6: Sultan İbrahim tahttan nasıl indirildi?	85
Soru 7: Sultan İbrahim nasıl öldürüldü?.....	85
Soru 8: Koçi Bey'in Sultan İbrahim üzerindeki etkisi neydi?	86

Soru 9: Veziriazamları ne oldu?	87
Soru 10: Padro Ottomano, Sultan İbrahim'in gerçek oğlu muydu?	88
Soru 11: Kundaktaki sultanların evlendirilmesi âdeti nasıl başladı?	89
Soru 12: Sultan İbrahim deli miydi?	90
Soru 13: Cinci Hoca kimdir?	91
Soru 14: Cinci Hoca neden öldürüldü?	93
Bibliyografiya	95

KADIZÂDELİLER

Soru 1: Osmanlı İmparatorluğu, buhrana nasıl sürüklendi?	99
Soru 2: Osmanlı resmî ideolojisine nereden muhalafet geldi?	100
Soru 3: İmam Birgivi kimdir?	100
Soru 4: İmam Birgivi, öldükten sonra nasıl anıldı? .	102
Soru 5: Kadızâdeliler, ne istiyorlardı?	102
Soru 6: Kadızâdeliler, devlete nasıl hakim oldular? .	104
Soru 7: Tarikat mensupları, Kadızâdeliler'le nasıl mücadele ettiler?	105
Soru 8: Kadızâdeliler ile Sivasîler arasında ayrılık noktaları nelerdi?	106
Soru 9: Kadızâdeliler'in ilginç fikirleri nelerdi?	107
Soru 10: Kadızâdeli hareketi nasıl dağıldı?	108
Soru 11: Kadızâdelik tekrar nasıl canlandı?	110
Bibliyografiya	110

KÖPRÜLÜLER

- Soru 1:** Köprülü Mehmed Paşa nerelidir? 113
- Soru 2:** Köprülü Mehmed Paşa nasıl sadrazam oldu? 113
- Soru 3:** Köprülü Mehmed Paşa sadrazamlığı için hangi şartları ileri sürdü? 114
- Soru 4:** Köprülü Mehmed Paşa neler başardı? ... 115
- Soru 5:** Köprülü Fazıl Ahmed Paşa nasıl sadrazam oldu? 117
- Soru 6:** Fazıl Ahmed Paşa Uyvar'ı nasıl fethetti? 117
- Soru 7:** Girit Savaşları nasıl bitti? 119
- Soru 8:** Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kimdir? .. 121
- Soru 9:** Fazıl Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı döneminde neler oldu? 122
- Soru 10:** Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı döneminde neler oldu? 123
- Soru 11:** Köprülü sülalesinden daha sonra hangi devlet adamları çıktı? 124
- Bibliyografya 125

İKİNCİ VİYANA KUŞATMASI

- Soru 1:** Viyana Osmanlılar için ne ifade ediyordu? 129
- Soru 2:** Avusturya'ya hangi sebeple savaş açıldı? 130
- Soru 3:** Viyana üzerine neden yürüldü? 130
- Soru 4:** Viyana Seferi'ne devlet adamlarının tepkileri ne oldu? 131
- Soru 5:** Viyana Seferi'nden padişahın haberi var mıydı? 132

Soru 6: Avusturya elçisi savaşı önlemek için neler yaptı?	133
Soru 7: Avusturyalılar'ın Osmanlı askeri harekâtına karşı tavrı ne oldu?.....	133
Soru 8: Viyana kuşatması nasıl cereyan etti?.....	134
Soru 9: İkinci Viyana Kuşatması'nın son raundunda gong nerede çaldı?	135
Soru 10: Osmanlı ordusunu Viyana önlerinde kim mağlup etti?.....	136
Soru 11: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın İkinci Viyana Kuşatması'ndaki hataları nelerdir? .	137
Soru 12: Osmanlı ordusu Viyana önlerinde neler bıraktı?	138
Soru 13: Ay çöreği nasıl ortaya çıktı?	139
Soru 14: Kırım Hanı ihanet etti mi?	141
Soru 15: Jan Sobiesky niçin Avusturya tarafında savaştı?.....	142
Soru 16: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kafatası nerededir?	143
Soru 17: İkinci Viyana Kuşatması sonrasında uğranılan bozgunun Osmanlı İmparatorluğu'na ne tesirleri oldu?.....	146
Soru 18: İkinci Viyana Kuşatması'nda uğranılan hezimet Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü mü göstermektedir?.....	148
Bibliyografya	151

VIYANA BOZGUN YILLARI

Soru 1: Viyana Bozgunu'ndan sonra ne tedbirler alındı?.....	157
Soru 2: Budin Valisi öldürülmeden önce ne söyledi?	158
Soru 3: Merzifonlu niçin öldürüldü?	158
Soru 4: Merzifonlu nasıl öldürüldü?	160
Soru 5: Merzifonlu'nun öldürülmesinden sonra ne oldu?	162
Soru 6: Avusturya'nın ilk Budin kuşatması nasıl sonuçlandı?	162
Soru 7: Budin nasıl düştü?	164
Soru 8: Budin'in düşüşü nasıl karşılandı?	165
Soru 9: Budin'in düşüşünden sonra Avusturya cephesinde neler oldu?	166
Soru 10: Mora nasıl kaybedildi?	167
Soru 11: IV. Mehmed tahttan indirildikten sonra neler oldu?	169
Soru 12: Fazıl Mustafa Paşa, bozgunu nasıl durdurdu?	170
Soru 13: Salankamen Muharebesi nasıl cereyan etti?	173
Bibliyografya	177

KARLOFÇA'YA GİDEN YOL:

ZENTA MUHAREBESİ

Soru 1: Osmanlı padişahları sefere çıkmayı ne zaman bıraktılar?	183
Soru 10: II. Mustafa, nasıl padişah oldu?	185

Soru 3: II. Mustafa'nın hayali ne idi?.....	186
Soru 4: II. Mustafa'nın ilk seferi nasıl neticelendi? ..	188
Soru 5: II. Mustafa'nın ikinci seferi nasıl neticelendi?.....	189
Soru 6: Avusturya'nın yüzüne şans nasıl güldü?..	189
Soru 7: Avusturya'nın yeni komutanının niyeti ne idi?	193
Soru 8: II. Mustafa üçüncü seferine nasıl çıktı? ...	194
Soru 9: Belgrad'daki harp meclisinde neler konuşuldu?	195
Soru 10: Zenta Muharebesi'nde fırsat ne zaman kaçtı?.....	198
Soru 11: Osmanlı ordusu tuzağa nasıl düştü?	200
Soru 12: Zenta Muharebesi nasıl cereyan etti?	202
Soru 13: Prens Eugen, Zenta Muharebesi'ni raporunda nasıl anlattı?	204
Soru 14: Zenta Muharebesi'nde Avusturyalılar'ın eline neler geçti?.....	206
Soru 15: Osmanlı ordusunun Zenta'daki en büyük kayı ne idi?	206
Soru 16: II. Mustafa Zenta Muharebesi'nden sonra ne yaptı?	207
Soru 17: Muharebeden sonra Avusturyalılar fırsatı niçin değerlendiremedi?.....	207
Soru 18: Karlofça Antlaşması nasıl imzalandı?.....	209
Bibliyografya	212

KARLOFÇA ANTLAŞMASI

Soru 1: Karlofça'ya nasıl gelindi?	217
---	-----

Soru 2: Barış antlaşması imzalamaya iki taraf nasıl razı oldu?.....	218
Soru 3: Niçin Karlofça seçildi?.....	219
Soru 4: Görüşmelerin başlangıcında ne tür protokol meseleleri çıktı?.....	219
Soru 5: Görüşmelerde Osmanlılar ile müttefikler arasındaki ilişki nasıl cereyan etti?.....	220
Soru 6: Mavrakordoto ihanet etti mi?	221
Soru 7: Karlofça Antlaşması'nda kimin hangi topraklar bırakıldı?	222
Soru 8: Karlofça Antlaşması diplomatik açıdan bir başarı mıdır?	223
Soru 9: Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı İmparatorluğu'na tesirleri ne oldu?.....	224
Soru 10: Karlofça Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün miladı mıdır?.....	225
Bibliyografya	228

PRUT SAVAŞI

Soru 1: Prut Savaşı öncesinde hangi gelişmeler yaşandı?	231
Soru 2: Prut Savaşı neden çıktı?.....	232
Soru 3: Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya nasıl birer strateji takip ettiler?.....	232
Soru 4: Prut Savaşı nasıl cereyan etti?	233
Soru 5: Petro, Prut'ta ne duruma düştü?.....	234
Soru 6: Ruslar Prut'ta nasıl bir kurtuluş yolu buldular?.....	235

Soru 7: Osmanlılar, Prut'ta tarihi bir fırsatı kaçırdı mı?.....	236
Soru 87: Prut Savaşı'na İstanbul'da tepkiler ne oldu?	237
Soru 9: Baltacı-Katerina üzerine neler yazıldı?	238
Soru 10: Baltacı-Katerina hikâyesinin aslı nedir?..	239
Soru 11: Katerina kimdir?	241
Soru 12: Baltacı Mehmed Paşa kimdir?	242
Soru 13: Baltacı Mehmed Paşa kendisini nasıl savundu?	244
Soru 14: Rus Çarı Petro deli miydi?	247
Soru 15: Petro vasiyetnamesi diye bilinen Rus politikası ne zaman oluşturuldu?	249
Bibliyografya	250

1715-1718 SAVAŞLARI VE PASAROFÇA ANTLAŞMASI

Soru 1: Karlofça Antlaşması'nın rövanşı nasıl başladı?	253
Soru 2: Venedik'e niçin savaş açıldı?.....	254
Soru 3: Mora nasıl geri alındı?.....	255
Soru 4: Avusturya niçin savaşa girdi?	255
Soru 5: Osmanlılar, Avusturya'nın savaşa girme kararını nasıl karşıladılar?.....	256
Soru 6: Petervaradin Muharebesi neden kaybedildi?.....	256
Soru 7: Tımışvar nasıl kaybedildi?.....	258
Soru 8: Prens Eugen, Belgrad'da nasıl iki ateş arasında kaldı?	259

Soru 9: Belgrad öñlerindeki savaşta neden kaybedildi?	260
Soru 10: Pasarofça Antlaşması nasıl imzalandı?... ..	262
Soru 11: Pasarofça Antlaşması'nın maddeleri nelerdir?	262
Soru 12: Pasarofça Antlaşması'ndan sonra ne oldu?	263
Bibliyografya	263

LALE DEVRİ

Soru 1: Lale Devri ismi nasıl ve kimin tarafından konuldu?	269
Soru 2: Lale Devri nasıl başladı?	269
Soru 3: Avrupa'ya niçin elçiler gönderildi?	270
Soru 4: Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Paris elçiliğinin Osmanlı İmparatorluğu'na ne tesirleri oldu?	270
Soru 5: Tulumacı Ocağı nasıl kuruldu?	271
Soru 6: Lale Devri'nin eğlence hayatı nasıldı?	272
Soru 7: Lale'nin önemi nasıl arttı?	273
Soru 8: Lale Devri'nde eğlencenin dışında neler yapıldı?	274
Soru 9: Patrona isyanı nasıl başladı?	275
Soru 10: Lale Devri nasıl sona erdi?	277
Soru 11: Patrona Halî kimdir?	277
Bibliyografya	278

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN XVII. YÜZYIL BUHRANI

♦ Soru 1: *XVI. yüzyıl sonlarındaki siyasi gelişmeler nasıldı?*

Osmanlı İmparatorluğu, XVI. yüzyılın sonlarında daha önce tarihinde yaşamadığı uzun süreli iki savaşa arka arkaya girdi. 1578-1590 yılları arasında İran Safevi Devleti ile, 1593-1606 yılları arasında ise Avusturya ile savaştı. Yıllarca süren bu iki savaştan da bir netice alınmadı. Ancak bu uzun ve yıpratıcı savaşlar Osmanlı düzeni için tahrip edici etkiler yaptı ve büyük bir buhrana girmesinin de ana sebeplerinden oldu.

♦ Soru 2: *Osmanlı yazarları devletin içine düştüğü buhranı ne zamandan başlatırlar?*

Osmanlı İmparatorluğu'nun, XVI. yüzyılın sonlarında girdiği kargaşa ve buhran, o dönemde "tagayyür ve fe-

sad" olarak nitelendirilmekteydi. Buhranın sebeplerini çözmeye çalışan Osmanlı yazarları ilk belirtileri Kanunî döneminde bulmuşlardır. Ancak asıl problemlerin III. Murad devrinde başladığını kabul ederler. En çok tekrarlanan hadise III. Murad devrindeki sünnet düğününde gösterileri beğenilen oyuncuların Yeniçeri Ocağı'na kanunlara aykırı bir şekilde alınmasıdır.

♦ **Soru 3: XVI. yüzyılda ıslahat layihalarını kimler yazdı?**

Devlet düzenindeki aksaklıkları ve çözüm yollarını göstermek için çeşitli devlet adamları raporlar kaleme almışlardır. Bunlara genellikle Islahat layihası denilir. Ayrıca nasihatname veya siyasetname kitapları olarak da bilinir.

Devlet düzenindeki bu tür aksaklıklara dair kitaplara XVI. yüzyılın başlarından itibaren rastlarız. Şehzâde Korkud'un risalesi bu alandaki ilklere aittir. Bu yüzyılın en ünlü eseri Gelibolulu Mustafa Âli'nin Nushattü's-Selâtin'idir (Sultanlara Nasihatler). Ayrıca bu asırda Kitâbu Mesâlihü'l-Müslimîn ve Menâfi'l-Mü'minîn (Müslümanlar'ın işleri ve Müminlerin Çıkarları) isimli eser de kaleme alınmıştır.

♦ **Soru 4: XVII. yüzyılda ıslahat layihalarını kimler yazdı?**

XVII. yüzyılda bu tür risaleler artar. En ünlüsü Koçi Bey'in IV. Murad ve Sultan İbrahim'e sunduğu risalelerdir. Bunun dışında yazarı belli olmayan Kitâb-ı Müstetâb

ve Hırzû'l-Mülûk (Hükümdarların Tılsımı) isimli risaleler, Veysi'nin Habnâmesi, Hasan Kâfi el-Akhisarî'nin Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Âlem'i, Kâtip Çelebi'nin Düsturü'l-Âmel li-İslahi'l-Halel'i devrin diğer önemli ıslahat layihalarıdır.

♦ **Soru 5: *Islahat layihası yazarlarına göre Osmanlı İmparatorluğu'ndaki buhranın sebepleri nelerdi?***

Mehmet Öz tarafından Islahat layihaları üzerinde yapılan inceleme sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bozulmanın sebepleri ile düzeltilmesi için nelerin yapılması gerektiği şu şekilde tespit edilmiştir:

a- *Balık baştan kokar:* Bu sözden maksat bozulmanın en üstte başladığıdır. Bazı yazarlar padişahı ima ederken, çoğunluğu veziriazamı sorumlu tutarlar.

b- *Daire-i adliye ve Kanun-ı kadim:* Osmanlı devlet yönetiminin teorik temellerinden birisi "Daire-i adliye", yani adalet dairesidir. Bu kaidenin ana temeli halka iyi davranılmazsa vergi gelirlerinin azalması sonucunda devletin zayıflayacağıdır. Yazarlar, adalette ihmal olduğunu belirtirler.

Osmanlı yönetiminin ana kaidelerinden birisi de "Kanun-ı kadim", yani eskiden beri uygulanmakta olan kanunlara riayettir. Hemen hemen bütün layihalarda Kanun-ı kadime uyulmamasının düzenin bozulmasına sebep olduğu ileri sürülür. İmparatorluğun iki önemli müessesesi olan devşirme ve timar sistemine adam alınır-

ken kanunlara uyulmamasının bu iki kurumu bozduğu iddia edilir.

c- *Rüşvet ve mansıpları ehline vermemek*: Kanunlara uyulmaması rüşvete bağlanır. Rüşvet ve adam kayırma yüzünden memuriyetler hak edene verilmemiştir. Özellikle Osmanlı askeri ve idari mekanizmasının ana unsuru olan timar sistemindeki rüşvete dikkat çekilir. Timarlar savaşa gidecek olanlara değil de devlet ileri gelenlerinin çevresindeki insanlara verilmiştir. Bu da Osmanlı ordusunda timarlı sipahi sayısının azalmasına sebep olmuştur.

d- *Erkân-ı Erbaa ve toplum hiyerarşisinde bozulma*: Osmanlı İmparatorluğu statücü bir devlettir. Herkesin kendi yerini bilmesi gerekirdi. Sınıflar arasındaki geçişler, ilim tahsili dışında fazla istenilmezdi. Timar sistemine ve Kapıkulu ocaklarına dışardan kanunlara göre girmemesi gereken kişilerin rüşvet ve iltimasla alınması toplum düzenini bozmuştur.

e- *Hazinenin dengesi*: Islahat layihası yazarlarının hemen hemen hepsi hazinenin gelirlerinin artırılmasının üzerinde durmuşlardır. Bunu için çeşitli öneriler getirirler. Bunlardan en başta geleni ise devlet kadrolarındaki şişkinliklerin azaltılmasıdır.

f- *Ahlaki çürüme*: Toplumun bütün kesimlerinde görülen ahlaki çürümenin üzerinde genişçe durulur. Ahlakı çürüme, rüşvet ve adam kayırma ile ilişkilendirilir. Yazarlar insanların kendi yerini ve hakkını bilmemesi,

tamahkârlık, helal-haram bilmemenin yaygınlaştığını, faziletli olma, kanaatkârlık gibi özelliklere sahip kişilere itibar edilmediğini söylerler.

Mehmet Öz, layiha yazarlarının “İhtilâl-i nizâm-ı âlem”in, yani Osmanlı devlet düzenindeki çözülmenin temel sebepleri olarak adaletin aksaması, rüşvet, adam kayırma, memuriyetlerin hak etmeyenlere verilmemesi, kadın ve padişah musahiplerinin sözüyle hareket etme ve devlet işlerinde müşavereye önem vermemeyi gördüklerini belirtir

♦ **Soru 6: İslahat layihalarına göre Osmanlı İmparatorluğu nasıl toparlanabilirdi?**

Mehmet Öz, İslahat layihası yazarlarının devletin düzelmesi için yapılması gereken asıl iş olarak “Kanun-ı kadime riayet”, yani eskiden beri uygulanan kanunlara uyulmasını istediklerini belirtir. Padişah devlet işleri ile bizzat ilgilenmeli, dürüst ve ne yapacağını bilen bir veziriazam bulup, ona rahat çalışma şartları içerisinde tayin etmelidir. Veziriazamlar da kanunları uygulamak için, her işe layık olanı getirmelidir. Timarlar, eyaletlerdeki ve merkezdeki yöneticilerin ellerinden kurtarılıp, layık olanlara verilmelidir. Bu işler yapılırken hiç kimse kaynınamalı, kanunlara uymamakta ısrar edenler “siyaset kılıcıyla”, yani ölüm cezasıyla korkutulmalıdır. Öz, yazarların teklif ettikleri ıslahatın mahiyetinin idarî ve gelenekçi, yönteminin ise idarî-inzibatî ve cebri olduğunu

söyler. XVI. yüzyıl sonu ile XVII. yüzyılın ilk yarısındaki islahat önerileri gelenekçidir ve geçmişe dönülmesi ön plandadır. Yani XVIII. yüzyıldaki düzen değişikliği, yani "Nizâm-ı Cedid" fikri yoktur. Kanun-ı kadimin ihyası vardır. Avrupa'daki gelişmeler bir model olmak bir tarafa, bazı askeri uygulamalar dışında dikkate dahi alınmamıştır. Bu dönemde gözler Avrupa'da değil, geçmiştedir.

♦ **Soru 7: İslahat layihası yazarlarının yanıtları neydi?**

Osmanlı devlet düzenindeki bozuklukların düzeltilmesi için layiha kaleme alan yazarlar incelendiğinde devlet kademelerinde görevler oldukları görülür. Osmanlı sistemi içerisinde yetiştikleri için farklı bir dünya görüşüne sahip değillerdi. Bu yüzden değişen dünya şartlarının analizini yapamadılar, Osmanlı askeri gücünün zirvede olduğu klasik döneme tekrar dönülmesini önerdiler. Osmanlı malî-askerî ve idarî örgütlenmesinin belkemiği olan timar sisteminin değişen dünya şartlarına uygun olmadığını anlayamadılar ve bu sistemin tekrar ihya edilmesinde ısrar ettiler.

Hasan Kâfî'nin bazı istisnai görüşleri dışında, dış dünyayı dikkate alan yoktur. Bunda Osmanlı İmparatorluğu'nun haşmetinin kendi gözlerini kamaştırması rol oynamıştır. Kendini aşırı büyük görme, Avrupa'dan, o zamanın bakış açısıyla kâfirlerden alınıp, uygulanacak bir şey aramayı ihtiyaç olarak görmemeye sebebiyet verdi.

♦ **Soru 8: XVII. yüzyıl başlarında
Osmanlı İmparatorluğu büyük
buhrana neden girdi?**

Başta Halil İnalcık olmak üzere Osmanlı tarihi araştırmacıları XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun düzeninin bozulmasını şu şekilde izah ederler:

a- *Nüfus artışı*: XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda şehirlerde yüzde 80-90, köylerde ise yüzde 40-60 civarında bir nüfus artışı meydana geldi. Bu büyük nüfus artışı yüzünden topraksız kalan köylülerin askeri mesleklere ve medreselere koşmaları devletin dengesini alt-üst etti.

b- *Askeri sistemdeki değişim*: Kanunî döneminde meydana gelen Şehzâde Bâyezid isyanından sonra İstanbul'un dışındaki şehirlerde de asayişin sağlamak için yeniçeriler yerleştirildi. Gittikçe yaygınlaşan bu durum yeniçerilerin imtiyazından faydalanmak isteyen insanların da bu askeri zümreye akın etmelerine yol açtı.

XVI. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'daki askeri sistemlerde değişim yaşandı. Bu dönemde atlı askerler yerine tüfekli piyade ön plana çıktı. Osmanlılar, 1593-1606 yılları arasında Avusturya ile yaptıkları savaşlarda timarlı sipahilerin silah ve çarpışma şekilleri açısından artık uygun olmadığını fark etmeye başladılar. Devrin şartlarına cevap vermeyen timarlı sipahilerin yerlerini tüfekli askerler aldı. Yeniçeri sayısı arttı. Kanunî döneminde 24 bin olan Kapıkulu askeri sayısı XVII. yüzyılın başlarında 40 bine ulaştı. Aynı dönemde timarlı sipahi sayısı ise

80 binden 20 bine düştü. Kapıkulu sayısını artırmanın yanı sıra saruca-sekban adı altında Anadolu'dan ücretli tüfekli asker toplandı.

c- *Celali İsyanları*: Savaşların bittiği dönemlerde veya bağlı bulundukları sancakbeyi veya beylerbeylerinin azli gibi bir durumda işsiz kalan saruca-sekbanlar eşkiyalık yaparlardı. Bu grupların ve savaşlara gitmedikleri için ordudan atılan timarlı sipahilerin meydana getirdiği celali isyanları 1596-1610 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün sistemini alt-üst etti. Celali korkusundan Anadolu'da on binlerce insan köyünü, kasabasını bırakıp İstanbul'a, Kırım'a, Rumeli'ye kaçtı. Bu yüzden devletin vergi gelirleri düştü. Bu gelirleri toplayarak askerlik hizmeti veren timarlı sipahiler, vergi alacak insan bulamadıkları için seferlere gidemediler. Seferlere gitmeyince ordudan atıldılar. O zaman da celali oldular.

d- *Mali buhran*: XVI. yüzyılın son çeyreğinde Amerika'dan Avrupa'ya akan altın ve gümüş Eski Dünya'daki bütün ekonomik dengeleri alt-üst etti. Fiyatlar ihtilali denilen enflasyon her tarafı sarstı. Bu durum Osmanlılar'ı da etkiledi.

Avrupa'dan gelen bol miktarda gümüşün Osmanlı topraklarında fiyatların artmasına, Osmanlı parasının değerinin düşmesine, faizciliğin yaygınlaşmasına sebep olup, fiyatlardaki artışlar sabit geliri askeri zümreleri doğrudan etkilediği ve bu yüzden birçok isyan çıktığı iddia edilir. Özellikle Bankan'ın bu durumu Osmanlı tarihinde

bir dönüm noktası olarak göstermesi, son yıllarda yapılan çalışmalarda tenkit edilmiştir.

Hamilton'un, fiyat artışlarının Avrupa'da kapitalizmin yükselişine sebep olduğu iddiası bugün kabul görmemektedir. Şevket Pamuk da, fiyat artışlarının Osmanlı tarihine etkisinin sınırlı olduğunu, bir dönüm noktası olmadığını belirtmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu, bu yıllarda azalan gelirlerini çoğaltmak için yeni vergiler koydu. Daha önce savaş zamanlarında alınan "Avarız" vergisi daimi bir vergi hâline geldi. Merkezi idare, ayrıca mahalli yöneticilerden dolaylı makam vergileri (caize, avaid, bohça) almaya başladı. Bu yüzden bir kısım yöneticiler devletin onlardan talep ettiği bu vergileri ödeyebilmek için halktan kanunsuz olarak "nalbaha", "selamlık", "aylık", "cerime", "pişkeş" gibi adlar altında vergi toplama yoluna gittiler. Ancak bu uygulamalar halkı iyice ezdi.

e- *Dünya iktisadî sistemindeki değişiklikler:* XVI. yüzyılda dünyanın ekonomik düzeni değişti. Akdeniz bölgesinde Hindistan bağlantılı ekonomik sistem ortadan yavaş yavaş kalktı. Osmanlılar, Portekizlilerle yaptıkları mücadele sonucunda Hindistan ticaretini bir süre daha canlı tutabildiler. Ancak XVII. yüzyıldan itibaren İngiliz ve Hollandalıların bu ticarete el atmaları Akdeniz ekonomilerine, dolayısıyla da Osmanlı İmparatorluğu'na büyük bir darbe vurdu. İran ve Rusya ticaretinde İngilizler'in oynadıkları aktif rol, bu bölgelerle yakın ilişki içerisinde olan Osmanlılar'ı olumsuz etkiledi.

Bu dönemde dünyada aynı ekonomiden nakdi ekonomiye de geçilmeye başlandı. Bu yüzden aynı ekonomiye dayanan tımar sisteminin yerini zamanla gelirlerin merkez için toplandığı iltizam sistemi aldı.

♦ **Soru 9: Osmanlı İmparatorluğu'nun "Duraklama Devri'ne" girdiği doğru bir tespit midir?**

Osmanlı tarihi ile ilgili kalıplaşmış bilgilerimizin içerisinde en zararlısı İmparatorluk tarihinin çağlara taksimidir. Son derece yanlış noktalardan hareket ederek "kuruluş, yükseliş, duraklama, gerileme, çöküş" biçiminde yapılan bu dönemlendirme, Osmanlı tarihinin anlaşılmasındaki en önemli engellerden birisidir.

Osmanlı tarihinin bu şekilde çağlara taksim edilmesinde, dönemlerin aynıma noktalarına baktığımızda, devletin bir canlı gibi doğup, gençlik ve orta yaşlılık dönemlerinden sonra ihtiyarlayarak öldüğü şeklindeki bir noktadan hareket edildiği anlaşılmaktadır. Yine bu taksimattaki dönemlendirmenin Osmanlı askeri gücünün gelişim ve zayıflamasına paralel olduğu açıkça görülmektedir. Askerî başarılar ve mağlubiyetler dönemlendirmede esas kriter olarak kabul edilmiş, Osmanlı tarihindeki diğer cephelere dikkat edilmemiştir. Bu şemaya göre XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı tarihi devamlı bir gerilemeye şahit olmuş ve hemen hemen hiç iyi bir şey gerçekleşmemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri gücünün

yanı sıra, bütün müesseseleri tefessüh etmiş gibi yorumlanmaktadır.

Osmanlı tarihinin çağlara taksimi, dolayısıyla da XVI. yüzyılın sonlarından itibaren “Duraklama Devri’ne” girdiği yanlış bir tespittir.

♦ **Soru 10: XVII. yüzyılın başlarında yaşanan buhranı nasıl adlandırmak gerekir?**

Osmanlı tarihi hakkında son yıllarda yapılan akademik tarih çalışmalarında, imparatorluğun XVI. yüzyılın sonlarından itibaren değişen dünya şartlarına paralel olarak kendi yapısını değiştirdiği yönünde bir görüş hakim oldu. XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde imparatorluğun klasik şeklinden tamamen farklı yeni bir devlet yapısı ortaya çıkmıştı. Klasik yapıda meydana gelen bu değişiklik devrin nasihatnâme literatüründe bozulma olarak algılandı ve bu fikir XX. yüzyıldaki tarih araştırmacılarına da intikal etti. Halbuki yukarıda bahsettiğimiz gibi son otuz yılda yapılan çalışmalar, bunun böyle olmadığını açıkça ortaya çıkarmıştır. Bunlara göre, Osmanlı klasik düzenindeki değişimler bozulma değil, yeni şartlara intibaktır. Çözülme ve gerileme terimlerinin yerine, *buhran* ve *dönüşümün* kullanılması daha uygundur. Esasen Osmanlı İmparatorluğu da karşılaştığı bu buhranı atlatıp üç yüz yıl daha devam etmiştir.

♦ **Soru 11: Osmanlı İmparatorluğu
XVII. yüzyıldan sonra kendini
toparlayamadı mı?**

Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri açıdan en kuvvetli dönemi XVI. yüzyıldır. Ancak askeri açıdan daha sonraki yüzyıllarda da başarılar elde edildi. Örneğin, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde İran'da yapılan fetihler Kanuni döneminde bile yapılmamıştı. Ayrıca devletin diğer müesseselerinde durumu bu şekilde değildir. Birçok sahada en önemli eserler daha sonraki yüzyıllarda verilmiştir. Yine imparatorluğun teskilatlanmasında ve bunun bir düzen içerisinde yürütmesinde en önemli görevi üstlenen Osmanlı bürokrasisi, XVI. yüzyılda yeni yeni gelişmeye başlayıp, XVIII. yüzyılda zirve dönemine ulaştı. Osmanlı bürokrasisinde XVI. yüzyıldan sonra bir gerilemeden değil, tam tersine bir ilerlemeden söz edilebilir.

Osmanlı vesikalarının incelenmesi XVIII. yüzyılda bürokrasinin daha profesyonel ve araştırmacıları hayrete düşürecek bir mükemmeliyette çalıştığını göstermektedir. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunmuş olan Avrupalı diplomatlar da, bu durumu eserlerinde zikrederler. Meselâ, 1747-1767 yılları arasında İstanbul'da görev yapan İngiliz elçisi James Porter şunları söylemektedir: "Babâî'de birkaç kalemde doğru ve dikkatli olarak yapılan işlerle rekabet edebilecek hiçbir Hristiyanı güç yoktur. İşler çok büyük bir titizlikle yapılır, her bir önemli belgede kelimeler dikkatle ve anlam daima göz önünde bulundurularak kendi menfaatlerini zedelemeyecek şekilde seçi-

lirdi. Yılı bilinmek kaydıyla en eski tarihli belgeler dahi Bâbiâli'de bulunabilir, çıkmış her irade ve her kanun hemen elde edilebilirdi". Nitekim 1780'li yıllarda beş sene Osmanlı İmparatorluğu'nda kalan Toderini'nin şu gözlemleri de dikkat çekicidir. ".. sayılar ilmine pek düşkünlüdürler. Öyle iyi eğitilmişlerdir ki, en iyi Avrupalı aritmetikçileri bile hayrete düşürürler. Yıllık geliri 2.5 milyar akçe olan devlet bütçesini, bir akçelik hataya düşmeden, usulakla kayıtlara geçirirler. Çok kısa ve sade bir metotla çok hızlı hesap yaparlar. Bizim 4 tabaka kâğıtla 2 saatte yaptığımız hesapları, onlar 1 tabaka kâğıt üzerinde birkaç dakikada yaparverirler". Toderini'nin bu görüşleri Osmanlılar'ın üçgenin iç açılarını bilmedikleri yönündeki bilgilere pek uymamaktadır.

Osmanlı ticarî hayatı ve üretimi de XVI. yüzyıldan sonra devamlı geniliyor ve Avrupalı devletlerle hiç rekabet edemiyor gibi algılanmıştır. Ancak durum, bu konuda da böyle değildir. Suraiya Faroqhi'nin Ankara ve Kayseri'deki ev sahipliği ile ilgili araştırması XVII. yüzyıl boyunca bu iki şehrin bir çöküş yaşamadığını ortaya çıkarmıştır. Yaşanılan büyük buhrana rağmen Anadolu'nun bazı kesimleri XVII. yüzyılın ortalarında toparlanmış, 1700 ile 1770 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok bölgesi belirgin bir ekonomik canlanma yaşamıştır. Mesela, XVII-XVIII. yüzyıllarda Tokat'ta sanayi üretimi ve ticaret altın devrini yaşamaktaydı. Üretilen mallar Avrupa'nın çeşitli yerlerine ihraç ediliyordu. Kaldı ki XIX. yüzyılda dahi Osmanlı İmparatorluğu imalat sek-

töründe Avrupa karşısında tamamen haviu atmamış, onunla mücadele etmiştir.

Faruqhi'nin belirttiği gibi Osmanlı tarihçileri artık Osmanlı İmparatorluğu'nun iç tutarlılığını kaybedip siyasi arenadan kaybolması ile değil, Osmanlı devlet ve toplumunun ilk büyük buhranı atlatıp üç yüz yıl kadar bir süre devam etmesini sağlayan mekanizmalarla ilgilenmektedirler.

Mehmet Genç'in Osmanlı tarihini siyasi sınırlarının genişleme/daralma temposuna göre yaptığı şu ayrımla ilgili yorumu da oldukça dikkat çekicidir:

1- Genişleme Dönemi (1300-1683)

2- Geri Çekilme (Daralma) Dönemi (1683-1922)

Özellikle ikinci dönem için yaygın kanaatlerin aksi bir görüştedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan geri çekilme döneminin, genişleme döneminden daha başarısız olmadığı, hatta bir bakıma daha başarılı sayılması gerektiği iddiasındadır. Zira bu dönemde sanayileşememiş Osmanlı İmparatorluğu, sanayi devrimini gerçekleştirmiş Avrupa'ya karşı yaklaşık iki asır direnebilmiştir.

♦ **Soru 12: Osmanlı tarihi nasıl dönemlendirilmelidir?**

Tarihte dönemlere ayırma (periodization) meselesi son derece önemlidir. Ancak Osmanlı tarihinin bugün kullanılan dönemleştirilmesi son derece anlamsızdır ve yanlış tefsirlere sebebiyet vermektedir. Osmanlı tarihinde

olup bitenleri anlamaya yardımcı olmak yerine tam tersi bir duruma yol açmakta, anlamayı zorlaştırmaktadır. Bu taksimatın reddedilip, yeni bir dönemlendirmenin yapılması Osmanlı tarihçiliğinin en elzem meselelerinden biridir. Bir devletin veya milletin tarihini dönemlere ayırırken kesintiye uğramamış bir süreklilik çerçevesi içerisinde, önemli dönüm noktalarının tespiti yapılacak ilk iştir. Osmanlı tarihinde yeni bir dönemlendirmeye gidilirken de devlet, toplum ve iktisadî hayattaki değişimlerin göz önünde bulundurulması gerekir.

◆ **Bibliyografya**

Gelibolulu Mustafa 'Âlî ve Mevâ'idü'n-Nefâis Fî Kavâ'idü'l-Mecâlis, haz. Mehmet Şeker, Ankara 1997 (*Görgü ve Toplum Kuralları Üzerine Ziyâfet Sofraları*, haz. Orhan Şaik Gökyay, I-II, İstanbul 1974).

Mustafa Âlî's Counsel for Sultans of 1581 (Nushatü's-Selâtin), I-II, yay. Andreas Tietze, Wien 1979-1982.

Kâtib Çelebi, *Düsturü'l-Amel li Islahi'l-Halel*, İstanbul 1286.

———, *Mizanü'l-Hakk fî İhtiyari'l-Ehakk*, İstanbul 1306.

Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar, haz. Yaşar Yücel, Ankara 1988.

Koçi Bey, *Risale*, neşr. Ali Kemali Aksüt, İstanbul 1939.

Çağatay Uluçay, "Koçi Bey'in Sultan İbrahim'e Takdim Ettiği Risale ve Arzları" 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Zeki Velidi Togan'a Armağan, İstanbul 1955, s. 177-199.

Mehmet İpşirli, "Hasan Kâfi el-Akhisârî ve Devlet Düzenine Ait Eseri: Usûl-i Hikem fi Nizâmü'l-A'lem", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 10-11 (İstanbul 1980), s. 239-277

Rifa'at Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğuşu*, çev. Oktay Özel-Canan Şahin, Ankara 2000.

Erhan Afyoncu, "Ders Kitaplarında Osmanlı Tarihinin Dönemlere Ayrılması Meselesi", *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı: 4 (İstanbul 2001), s. 113-124.

Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X (İstanbul 1953), s. 1-26.

———, "XVI. Yüzyılın İlk Yarisinde Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, sayı: 136 (Ankara 1970), s.557-607.

———, "Tımar", *İslâm Ansiklopedisi*, XII/1, 286-333.

Karen Barkey, *Eşkiyalar ve Devlet, Osmanlı Tarzı Devlet Modernleşmesi*, çev. Zeynep Altok, İstanbul 1999.

Linda Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy-Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1550-1650*, Leiden 1996.

- Muzaffer Doğan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Makam Vergisi: Caize", *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı: 7 (İstanbul 2002), s. 35-74.
- Suraiya Faroqhi, "Osmanlı Tarihini Ararken", *Defter*, sayı 20 (İstanbul 1993), s. 60-90.
- Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul 1996.
- Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000.
- M. Tayyip Gökbilgin, "XVII. Asırda Osmanlı Devletinde İslahat İhtiyacı ve Temayülleri ve Katip Çelebi", *Katip Çelebi, Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, s. 197-218.
- Halil İnalcık, *Türkler (Osmanlılar: Başlangıçtan XVI. Asrın Sonuna Kadar)*, *İslâm Ansiklopedisi*, XII/2, 305-308.
- , "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, VI (1980), s. 283-337.
- Kemal Karpat, "Osmanlı Tarihinin Dönemleri: Yapısal Bir Karşılaştırmalı Yaklaşım", *Osmanlı ve Dünya*, haz. K. Karpat, çev. Mustafa Armağan vd., İstanbul 2000, s. 119-145.
- Mehmet Öz, *Osmanlı'da "Çözülme" ve Gelenekçi Yorumcuları*, İstanbul 2005.
- Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Fiyat Devrimine Yeniden Bakış*, *Osmanlı*, III (Ankara 1999), s. 193-201.

OSMANLI-KAZAK İLİŞKİLERİ

♦ Soru 1: *XVII. yüzyılda Osmanlı siyasetinde kuzey niçin ön plana çıktı?*

Osmanlı tarihi yıllardan beri belli bir şablon içerisinde anlatıldığı için bazı tarihi hadiseler gözardı edilmektedir. XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel doğu ve batı siyasetlerinden daha çok kuzeye yöneldiği görülür. XVI. yüzyılda tampon bir bölge olarak görüldüğü için üzerine gidilmeyen ve tarafsız kalmasına çalışılan Lehistan XVII. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı ordularının hedefidir. Osmanlılar, Lehistan'ın tarafsızlığını bırakmasının en acı faturasını Viyana önlerinde ödeyeceklerdir. Osmanlılar, niçin kendi menfaatlerine olan Lehistan'ın tarafsız kalması politikasından vazgeçerek kuzeye yönelmişlerdi? Bunun cevabı tek kelimeyle verilebilir: Kazaklar.

♦ **Soru 2: Kazaklar'ın kökeni nedir?**

Moldavya'dan Hazar Denizi'ne kadar uzanan geniş step bölgesi tarih boyunca asilerin sığınma mekânı olmuştur. Kırım hanlarının otoritesini tanımayıp steplere sığınanlara Kazak (kaçak) denilirdi. Bunlar Müslümandı. Stepin batı tarafında da Lehistan ve Rusya'dan kaçmış Hristiyanlar bulunurdu. Stepler disiplinli devlet yönetiminde yaşamak istemeyen kaçakların vatanı durumundaydı. Buradaki insanlar hayatlarını saldırdıkları bölgelerden elde ettikleri ganimetlerle sürdürürlerdi.

♦ **Soru 3: Hristiyan Kazaklar hangileridir?**

Stepin kuzeyindeki Hristiyan Kazaklar üç büyük gruptu. Zaporog Kazakları, Orta Dinyeper'de; Don Kazakları, Don Irmağı boylarında; Terek Kazakları, Terek Irmağı boylarında. Zaporog Kazakları, Lehistan'a, diğerleri ise Rus Çarı'na bağlıydılar. Bu Kazak gruplarının en güçlüsü ve Osmanlılar için tehlike yaratanı bir Hetman (Türkçe, Ataman) idaresinde bulunan Zaporog Kazakları'ydı. Zalta, aşığı, öte; Porog: Çağlayanlar manasına gelir. Zaporog Kazakları: Dinyeper Çağlayanları'nın öte tarafı Kazakları demektir. Zaporog Kazakları, bugünkü Ukraynalıların atalarıdır.

♦ **Soru 4: Kazaklar, Osmanlı İmparatorluğu'na nasıl zarar verdiler?**

Karadeniz kıyılarının ve İstanbul'un XVII. yüzyılda korkulu rüyası hâline gelmek ve Osmanlılar'ın gelenek-

sel kuzey siyasetini değiştirmek için Kazaklar ne yapmıştı? XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Zaparog Kazakları Karadeniz'deki Osmanlı şehirlerine cüretkâr saldırılar yaptılar. 1594, 1601 ve 1606'da Akkirman; 1602 ve 1606'da Kili; 1609 ve 1613'te Tuna; 1614'te Kefe; 1614 ve 1625'te Trabzon; 1614'te Sinop Kazaklar'ın saldırın ve yağmalamalarıyla karşılaştı. Hatta 1615, 1620 ve 1624 yıllarında İstanbul'un Karadeniz kıyılarına saldıldılar.

İleriki yıllarda da devam eden Kazak saldırıları İstanbul'da hem korku yaymış, hem de bu saldırılar yüzünden kıtlık tehlikesi baş göstermiştir. 1660 yılına ait bir Venedik istihbarat raporu, IV. Mehmed'in, Kazaklar'ın nakliyat gemilerine yaptıkları saldırılardan dolayı kıtlık tehlikesi ile karşı-karşıya kalan İstanbul halkının öfkesini dindirmek için Edirne'den İstanbul'a gelmek zorunda kaldığından bahsetmektedir. Kazak saldırıları sonucu Doğu Bulgaristan ve Anadolu kıyılarındaki halk yerleşim yerlerini bırakarak iç bölgelere çekilmiştir.

Osmanlı topraklarına yaptıkları saldırılar ile Avrupa'da şöhret bulan şaykalardan oluşan bu Kazak filosunu Osmanlı karşıtı cepheye kazandırmak için 1593'te Papa, 1594'te Kayser II. Rudolf ve Rus Çarı I. Fedor, Kazaklar'a elçiler gönderdiler.

♦ Soru 5: *Lehistan'la ilişkiler neden bozuldu?*

II. Osman'ın tahta çıktığı sıralarda Kazak tehdidinin iyice artması Osmanlı İmparatorluğu'nun yönünü kuzeye çevirdi. Lehistan sınırında bulunan Osmanlı toprakları ile

Karadeniz kıyılan Kazaklar'ın tehdidi altındaydı. Kazaklar, Osmanlı topraklarına girip, yağma faaliyetlerinde bulunduğundan sonra Leh topraklarına sığınıyorlardı. Lehistan ise Kırım Tatarları'nın baskısı altındaydı. Bu sırada görevden alınan Boğdan Voyvodası Gaspar'ın isyan ederek Lehistan'a sığınması, ortamı iyice gerdi.

Özi Beylerbeyi İskender Paşa, asi voyvodayı ele geçirmek için harekete geçtiği zaman karşısında Gaspar'ın askerleri ile birlikte Leh kuvvetlerini de buldu. 1620 Ağustos'unda Yaş civarında meydana gelen savaşta Osmanlı ordusu büyük bir zafer kazandı. Leh kuvvetleri barış antlaşması imzalamak istemişlerse de Kırım Tatarları'nın buna yanaşmaması üzerine savaşa devam edilmiş ve kalan Leh ordusu Turla Nehri'ni geçerken yok edildi.

Bu zafer II. Osman'nın ecdadı gibi cihangir olup, şöhret kazanma arzusuna kapılmasına neden oldu. Kazak meselesi dolayısıyla Lehistan'a bir sefer düzenlemek isteyen Veziriazam Ali Paşa da padişahı böyle bir savaşa teşvik ediyordu. 1621 Nisan'ında İstanbul'dan yola çıkan Osmanlı ordusu, Turla Nehri'ni geçerek Hotin Kalesi önüne vardığında da başarılı olamadı.

♦ **Soru 6: Osmanlı İmparatorluğu, Kazak saldırılarına karşı ne gibi önlemler aldı?**

Kazak saldırıları Özi boylarında ve Karadeniz sahillerinde yaşayanların göç etmelerine sebep oldu. Halk, Kazak korkusu yüzünden iç kesimlere çekildi.

Osmanlı donanması Kazak saldırıları karşısında Karadeniz kıyılarında devriye gezmeye başladı. Ancak büyük gemiler, Kazaklar'ın küçük ve süratli şaykaları karşısında fazla bir varlık gösteremiyordu. Özellikle rüzgârsız havalarda şaykalar, Osmanlı donanmasındaki gemileri çevirerek büyük zararlar verebiliyorlardı.

Şayka (Çajka), kolayca hareket edebilen, omurgası derin olmayan ve güverte etrafını çevreleyen, gemiyi dalgalardan ve mürettebatı ise silah atışlarından koruyan yükseğe bir kemeri bulunan, kürekle yol alan deniz aracıydı. 20x4m ebatlarında olup, 50 kişilik bir mürettebat taşırdı.

Kazak saldırılarını önlemek için Özi (Dinyeper) Irmağı'nın ağzına kaleler inşa edildi. Akkırman ve Özi civarlarında yetiştirilen hayvanlar İstanbul'un iâşesi için kullanılırdı. Bu yüzden Osmanlılar bu bölgeleri Kazak saldırılarından korumak için büyük çaba gösterdiler.

♦ **Soru 7: Lehistan ve Rusya, Kazaklar'ı nasıl kontrol etti?**

Zaporog Kazaklar'ı, ateşli silah kullanmaları sayesinde Tatarlara karşı üstünlük sağlıyorlardı. Kullandıkları silahları ve barutu sağlamak için Lehistan ve Rusya'ya bağımlı idiler. Bu iki devlet de Kazaklar'ı kontrol altında bulundurmak için bu durumu kullanmaktaydılar.

♦ **Soru 8: Kazaklar en cüretkâr saldırılarını ne zaman yaptılar?**

Kazaklar'ın en cüretkâr saldırıları, 1624'te İstanbul Yeniköy baskını oldu. Naima Tarihi'nde hadise şöyle

anlatılır: “Donanma Kefe tarafında meşgul iken Don Kazağı, Karadeniz’i boş bulup 150 adet şayka ile 20 Temmuz 1624’te Boğaz Hisarı’na gelüp, Yeniköy’ü yağmaladılar ve birkaç dükkânı yaktılar. Hasaretleri malum oldukda, İstanbul’dan bostancılar ve yeniçeriler gemilere bindirilip gönderildi. Bunları gören Kazak eşkiyası bir an durmayup geri denize firar ettiler. Melanın bu merteye ikdam ile Boğaz’a hücumu hiçbir tarihte işitilmiş değildi”.

1637’de de Don Kazakları Azak’ı ele geçirdiler ve kalede bulunanları öldürdüler. Bu yıllar, imparatorluğun IV. Murad’ın demir pençesinde yeniden canlandığı dönemdi. Ancak İran dize getirilmişse de, Kazaklar karşısında bir şey yapılamamıştı. Gönderilen Osmanlı kuvvetleri kaleyi Kazaklar’dan geri alamadı, 5 yıl sonra Kazaklar’ın destekçisi Rus Çarı savaşla tehdit edilerek Azak tahliye ettirildi.

♦ **Soru 9: Kazaklar, ne zaman Osmanlı himayesine girdiler?**

Lehistan, XVI. yüzyılın başlarından itibaren Zaporog Kazakları’nı, sınırlarını korumak için örgütlemişti. Özellikle silah ihtiyaçlarından dolayı Lehistan’a bağlı olsalar da, Kazaklar bağımsız hareket etmekteydiler. 1649’ta Khmel’nisky’nin liderliğinde yarı-bağımsız bir devlet kurdular. Bu Kazak lideri 1648-1653 yılları arasında, Lehistan hakimiyetinden kurtulmak için Osmanlı himayesine girmeye çalıştı. Ancak Kazaklar is-

tedikleri desteği alamayınca, Lehistan'ın baskısından kurtulmak için 1654'te Pereyaslav Antlaşması'nı imzalararak, Rus Çarlığı'na bağlandılar. Bu durum Osmanlılar için önemli bir tehlike yarattı. Osmanlı İmparatorluğu, Kazak meselesini çözmek için 1672'de Lehistan üzerine sefere çıkarak Kamaniçe'yi ele geçirdi. İki taraf arasında 1676'da imzalanan Zuravno Antlaşması'nda "Osmanlılar'a tâbi olan Kazaklar'a Leh Kralı eski hudutları içerisinde memleketlerini geri verecektir" maddesi yer aldı.

Rusya'nın Ukrayna'daki Kazaklar üzerindeki hakimiyetini kırmak için Osmanlılar 1678'de Merzifonlu Kara Mustafa Paşa serdarlığında Ukrayna'ya girdiler ve Çehrin Kalesi'ni ele geçirdiler. Bu muharebe Ruslar'la yapılan ilk büyük savaştır. Ukrayna'da kısa bir müddet Rus nüfuzu kınılmışsa da, Viyana bozgunundan sonra Rusya bu bölgelere tekrar hakim oldu.

XVIII. yüzyıl başlarından itibaren tamamıyla Rus hakimiyeti altına giren Kazaklar, bu devlete karşı bazı askeri yükümlülükler karşılığında özerkliklerini korudular. Ancak 1775'te Zaporog Kazakları'nın özerklikleri kaldırıldı. XIX. yüzyıla gelindiğinde Kazak toplulukları 11 gruptan oluşuyordu. Doğu'ya doğru yayılan Kazaklar, Sibirya'ya ilk yerleşen topluluklardan biriydi. Kazaklar'ın özerkliklerinin ellerinden alınması birçok isyana yol açtı. Bunların en ünlüsü Yemelyan Pugaçev ayaklanmasıdır.

♦ **Soru 10: Kazaklar yüzünden Osmanlılar'ın değişen kuzey siyaseti neye mal oldu?**

XVII. yüzyılda Kazak saldırıları yüzünden defalarca Rusya ve Lehistan ile karşı karşıya gelen Osmanlılar'ın bu tutumu, birbirine düşman olan iki devleti birbirine yanaştırdı. Lehistan 1683'te Viyana önlerinde, Osmanlılar'a büyük bir darbe vurdu. Osmanlılar'ın Lehistan'a karşı yürüttükleri askeri harekât, bu devleti Rusya karşısında zayıflattı ve ikisi arasındaki güç dengesi bozuldu. XVI. yüzyılda izlenen tarafsız ve tampon Lehistan ve Rusya ile Lehistan dengesini içeren kuzey politikasının Kazaklar yüzünden terkedilmesi Osmanlı İmparatorluğu için birçok olumsuzluklara sebep oldu.

♦ **Bibliyografya**

Abdurrahman Sağır, *Mehmed bin Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı* (Metinleri, tahlilleri), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Ziya Akkaya, *Vecihî, Devri ve Eseri*, Ankara Üniversitesi DTCE, Doktora Tezi, Ankara 1957.

Fahri Çetin Derin, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi'nâmesi, Tahlil ve Metin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1993.

Feraizcizâde Mehmed Said, *Gülşen-i Maarif*, I, İstanbul 1252.

- Lubomyr Andrij Hajda, *Two Ottoman Gazanames Concerning The Chyhryn of 1678*, Harvard University, Doktora Tezi, 1984.
- Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, *Hasan-Beyzâde Tarihi*, II-III, haz. Nezihi Aykut, Ankara 2004.
- II. Osman Adına Yazılmış *Zafer-nâme*, neşr. Yaşar Yücel, Ankara 1983.
- Kâtip Çelebi, *Fezleke*, II, İstanbul 1287.
- Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin *Zeyl-i Ravzatü'l-Ebrârı (Tahlîl ve Metin)*, haz. Nevzat Kaya, Ankara 2003.
- Mustafa Safi'nin *Zübdetü'l-Tevarîhi*, I-II, haz. İsmail Hakkı Çuhadar, Ankara 2003.
- Naima Tarihi*, III-V, İstanbul 1280.
- Peçuylu İbrahim, *Tarih-i Peçevî*, I-II, İstanbul 1281-1283.
- Semendire Alay Beyi Vuslatî Ali Bey, *Gazâ-nâme-i Çehrin*, haz. Mustafa İsen-İsmail Hakkı Aksoyak, Ankara 2003.
- Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1297; *Solakzâde Tarihi*, II, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989.
- Tarih-i Selaniki*, I-II, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989.
- Topçular Kâtibi 'Abdulkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, I-II, haz. Ziya Yılmaz, Ankara 2003.

Tulû'î İbrahim Çelebi, *Paşanâme*, British Museum, Bl, Sloane Add. 6584.

Hüseyin Yüksel, *Gazavât-nâmeler ve Nâbî'nin Fetih-nâme-i Kamanıçe Adlı Eserinin Metni*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997.

Nigar Anafarta, *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) Arasındaki Münasebetlerle İlgili Belgeler*, tsz.

Sabire Anık, "Eski Polonya'da Kazak Savaşları" (Zbigniew'in eserinin tanıtımı) *Tarih Araştırmaları*, sayı: 35 (Ankara 2004).

Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", çev. Kemal Beydilli, *İlmi Araştırmalar*, sayı: 6 (İstanbul 1998), s. 300-330.

Kemal Beydilli, *Die Polniscpen Königswahlen und Interregnen von 1572 und 1576 im Lichte Osmanischer Archivalien. Ein Beitrag zur Geschichte der Osmanischen Matchpolitik*, München 1976.

Halil Edhem (Eldem), "Sultan Osmân Han-ı Sâni'nin Leh Seferine Dair Türkçe Bir Kitâbesi", *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, I/4 (İstanbul 1326), s. 223-332.

Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *Osmanlı*, I Ankara 1999, s. 465-471.

- Mustafa Cezar vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, II, İstanbul 1958; III, İstanbul 1959.
- İsmail Hamî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, İstanbul 1971; III, İstanbul 1972.
- Mücteba İlgürel, "Osmanlı-Ukrayna Münasebetlerinin Başlaması", *Belleten*, sayı: 227 (Ankara 1996), s. 155-164.
- Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü", *Belleten*, sayı: 46 (Ankara 1972), s. 349-402.
- , "Osmanlı Rus İlişkileri 1492-1700", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl*, Ankara 1999, s. 25-35.
- Mehmet İnbaşı, *Ukrayna'da Osmanlılar, Kamanıçe Seferi ve Organizasyonu (1672)*, İstanbul 2004.
- Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II-III, çev. nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.
- Darius Kolodziejczyk, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations (15th-18th Century)*, Leiden 2000.
- Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, Ankara 1966.
- , *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1992.
- Victor Ostapchuk, "Five Documents from the Topkapı Palace Archive on the Ottoman Defence of the Black Sea Against the Cossacks (1639)", *Journal of Turkish Studies*, II (1987).

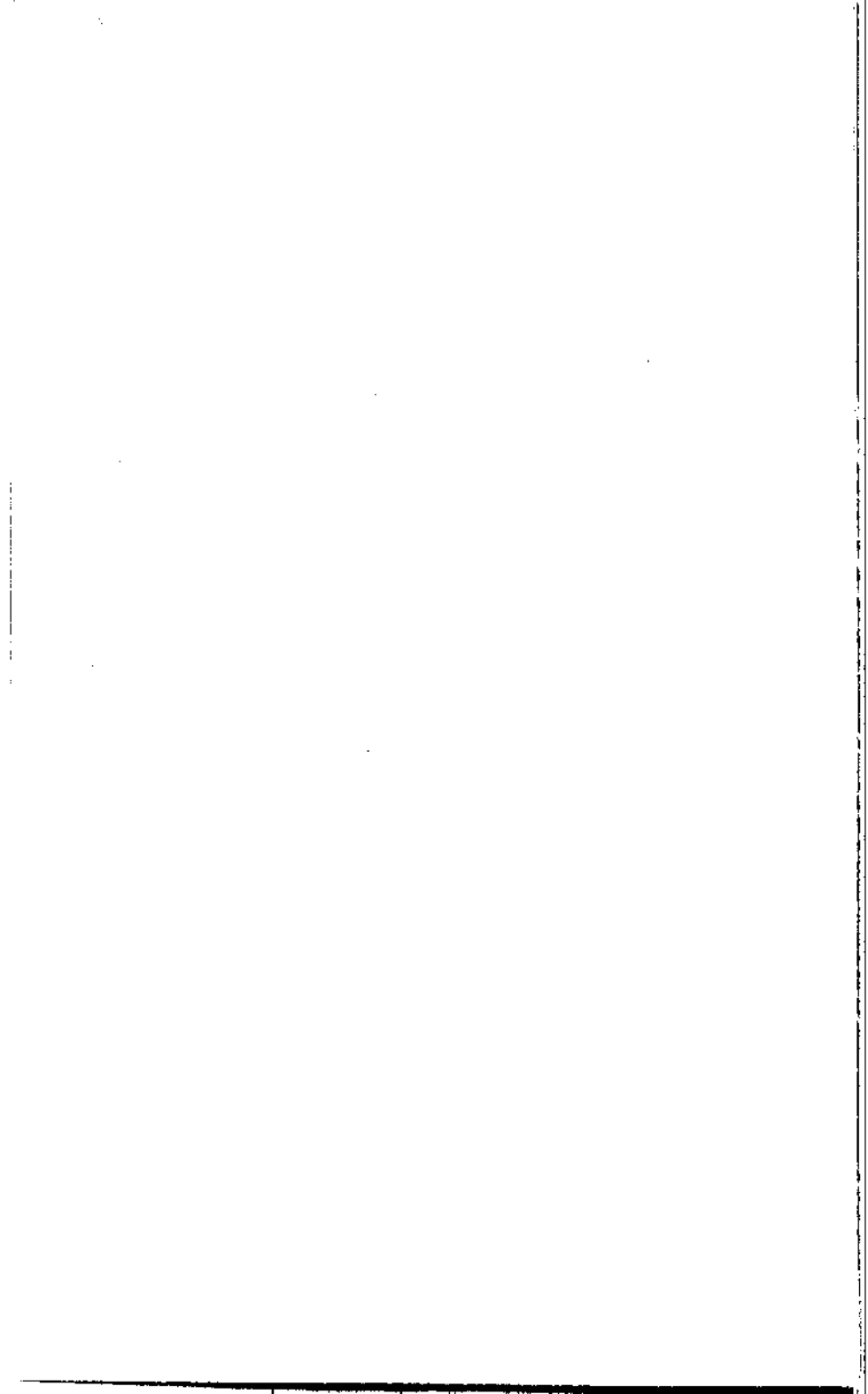
- , "An Ottoman Gazânâme on Halil Paşa's Naval Campaign Against the Cossacks (1621)", *Harvard Ukrainian Studies*, XIV/3-4 (Massachusetts 1990), s. 482-519.
- , *Ottoman Black Sea Frontier and The Relations of The Porte with The Polish-Lithuanian Commonwealth and Moscovy (1622-1628)*, Harvard University, Doktora tezi, 1989.
- G. M. Meredith-Owens, "Ken'ân Pasha's Expedition Against the Cossacks", *British Museum Quarterly*, sayı: 24 (1961), s. 76-82.
- Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600*, Ankara 2000.
- , "Dimitriy İvanoviç Vişnevetskiy ve Faaliyetleri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 9 (Isparta 2003), s. 95-140.
- , *Özi'den Tuna'ya Kazaklar*, İstanbul 2004.
- Orneljan Pritsak, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)", çev. Kemal Beydilli, *İlmi Araştırmalar*, sayı: 7 (İstanbul 1999), s. 255-284.
- Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982.
- Ahmet Şimşirgil, "Kayserili Halil Paşa'nın Hayatı ve Gazâ-Nâmesi", *Bir-Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sayı: 4 (İstanbul 1995), s. 195-207.

Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl, Ankara 1999.

Mustafa Türkmen, *Kamanice Seferinin Lojistik Hazırlıkları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2002.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II; III/1, Ankara 1988.

Yaşar Yücel, "Yeni Bulunan II. Osman Adına Yazılmış Bir Zafer-nâme", *Belleten*, sayı; 170 (Ankara 1979), s. 313-364.

II. OSMAN VE DÖNEMİ

♦ Soru 1: *II. Osman'dan önce Osmanlı saltanat sistemi nasıl değişti?*

I. Ahmed, 1603'te tahta çıktığı zaman 13 yaşındaydı ve çocuğu yoktu. Bu yüzden önceki padişahların tahta çıktıkları vakit kardeşlerini öldürmeleri âdetini uygulamadı. Çocuğunun olup olmayacağı belli olmadığı için hanedanın devamını garanti altına almak için hayat-taki tek erkek kardeşi olan Şehzâde Mustafa'yı öldürtmedi. I. Ahmed, şehzâdeleri olunca Mustafa öldürtmek istendiyse de devlet ricali ve halk tarafından bu davranış uygun bulunmadığından gerçekleştirilemedi. Bunda I. Ahmed'in babası III. Mehmed'in tahta çıktığı sırada 19 kardeşini öldürmesinin asker ve halk üzerinde bıraktığı menfi duyguların tesiri vardı.

I. Ahmed 1617'de öldüğünde devlet ileri gelenlerinin mutabakatıyla, o zaman 14 yaşında bulunan büyük oğlu Osman yerine, ölen padişahın hayatta kalan kardeşi Mustafa tahta çıkarıldı. Bu zamana kadar saltanat babadan oğula geçerken, artık ailenin en büyüğü (ekberiyet sistemi) tahta çıkmaya başlamıştı. Böylece Osmanlı saltanat veraset sisteminde yeni bir yöntem başlamış oldu.

♦ **Soru 2: II. Osman tahta nasıl çıktı?**

I. Mustafa'nın akli dengesi bozuk olduğundan devlet işlerini valide sultan idare ediyordu. Doktorlar onu tedavi etmeye çalıştılar, ancak bir netice alamadılar. Devlet yönetiminde büyük söz sahibi olan Darüssaade Ağası Mustafa Ağa böyle akli hafif bir padişah ile devlet idare edilemeyeceği kanaatini taşıdığı için, I. Mustafa'nın akılsızca ve gullünç durumlarını, hatta bütün şehzâdeleri öldürmek istediğini etrafa yayıyordu. I. Mustafa'nın tahttan indirilmesi için uygun zemini hazırlayan Mustafa Ağa, veziriazamın İran seferinde bulunduğu esnada şeyhülislam ile sadaret kaymakamını da bu hususta ikna etti. Askerlere maaş (ulûfe) dağıtılmasından dolayı Divân-ı hümayûn'un toplandığı gün, I. Mustafa'yı dairesine kilitleyerek, şehzâde Osman'ı tahta çıkardı. I. Mustafa'nın taraftarlarını da, askerlerin padişahı tahttan indirmek için geldiklerini söyleyerek korkuttu. Böylece, bir emri vaki sonucunda I. Mustafa 97 gün sonra tahttan indirilerek, yerine I. Ahmed'in en büyük oğlu Osman geçirildi.

♦ **Soru 3: II. Osman tahta çıktıktan sonra ne yaptı?**

II. Osman, valide sultan, Darüssaade Ağası Mustafa Ağa ve hocası Ömer Efendi'nin tesiri altında bulunmakla birlikte, genç yaşına nispetle atak bir yapıya sahipti. Babasının ölümünden sonra kendi yerine amcasının tahta çıkarılmasını hazmedememişti. Bu işe vesile olanlardan Sadaret Kaymakamı Sufi Mehmed Paşa'yı azletti. Şeyhülislâm Esad Efendi'nin ise yetkilerini azalttı.

♦ **Soru 4: Lehistan'a niçin sefer düzenledi?**

Tahta çıktığı sırada devam eden İran savaşları 1619'da yapılan antlaşma ile bitirildi. Ancak kuzeyde yeni bir tehdit belirmişti. Lehistan sınırında bulunan Osmanlı toprakları ile Karadeniz kıyıları Kazaklar'ın tehdidi altındaydı. Kazaklar, Osmanlı topraklarına girip yağma faaliyetlerinde bulunduktan sonra Leh topraklarına sığınıyorlardı. Lehistan ise Kırım Tatarları'nın baskısı altındaydı. Bu sırada görevden alınan Boğdan Voyvodası Gaspar'ın isyan ederek Lehistan'a sığınması ortamı iyice gerdi. Özi Beylerbeyi İskender Paşa, asi voyvodayı ele geçirmek için harekete geçtiği zaman karşısında Gaspar'ın askerleriyle birlikte Leh kuvvetlerini de buldu. 1620 Ağustos'unda Yaş civarında meydana gelen savaşta Osmanlı ordusu büyük bir zafer kazandı. Leh kuvvetleri barış antlaşması imzalamak istediler, ancak Kırım Tatarları'nın buna yanaşmaması üzerine savaşa devamla, kalan Leh ordusu da Turla Nehri'ni geçerken yok edildi.

Bu zafer II. Osman'ın ecdadı gibi cihangir olup, şöhret kazanma arzusuna kapılmasına sebep oldu. Kazak meselesi dolayısıyla Lehistan'a bir sefer düzenlemek isteyen Veziriazam Ali Paşa da padişahı böyle bir savaşa yönlendirdi. Lehistan'a karşı bir savaşın havasına giren padişahın yanında, artık kimse sulh lafını edemiyordu. Devlet ricalinin ve İngiliz elçisinin çabaları bir netice vermediği gibi, Lehistan Kralı'nın gönderdiği elçi İstanbul'a dahi giremedi.

♦ **Soru 5: *Lehistan'a seferine çıkarken ne yaptı?***

Genç Osman, Lehistan seferi sırasında kendisinden 4 ay küçük olan kardeşi Şehzâde Mehmed'i öldürttü. Ancak bu iş için devrin Şeyhülislâmı Esad Efendi'den müsaade alamadı, Fetvayı şeyhülislâmlıkta gözü olan Rumeli Kadıaskeri Kemaleddin Efendi verdi. Devrin kaynakları Şehzâde Mehmed'in öldürülmeden önce şu bedduayı ettiğini yazarlar; "Osman Allah'dan dilerim ki ömr ü devletin berbad olup, beni ömrümden nice mahrum eyledin ise sen dahi saltanat süremeyesin".

♦ **Soru 6: *Lehistan seferi nasıl neticelendi?***

1621 Nisan'ında İstanbul'dan yola çıkan Osmanlı ordusu, Turla Nehri'ni geçerek Hotin Kalesi önüne geldi. Yolda bir kısım yeniçerilerin firar etmesi üzerine, bahış verme bahanesi ile yoklama yapılarak, kaçanlar tespit edildi. Bu durum yeniçeri subayları arasında huzur-

suzluk yarattı. Osmanlı ordusu Hotin önlerinde iken Leh ordusu da gelerek savaş vaziyetine geçti. Genç padişahın bütün çabalarına rağmen, askerin gayretsizliği yüzünden Leh ordusu siperlerinden sökülüp atılmadı. Bir ay kadar süren çatışmalardan bir sonuç çıkmadı. Bu arada Lehistan içlerine akına giden askerler bu ülkeye büyük zararlar verdiler. Bir netice alınamayacağı anlaşıncı, Eflak Voyvodasının aracılığı ile iki devlet arasında sulh yapıldı. Asi Boğdan voyvodasının Lehlilere verdiği Hotin, Osmanlılar'a iade edildi. Lehistan, daha önce Kırım'a verdiği yıllık 40.000 altını da vermeye devam edecekti.

II. Osman'ın sefer öncesinde kurduğu hayallerin hepsi boşa çıkmıştı. Yeniçerileri büyük bir zafer kazanamamasının sorumluları olarak görüyordu. Bu savaş, padişahla yeniçerilerin arasına soğukluk girmesine sebep oldu ve bu durum gün geçtikçe daha da kötüye gitti.

♦ **Soru 7: Padişahların sadece cariyelerle evlenme geleneği nasıl bozuldu?**

Osmanlı hanedanı ilk başlarda Germiyanlı, Candarlı, Dulkadirli gibi beyliklerden kız almış, ülke içerisinde başka bir köklü ailenin kızları ile evlenme yoluna da gidilmemişti. XVI. yüzyıldan itibaren Anadolu'daki beyliklerin tamamen ortadan kalkması ve harem-i hümayûnun iyice kurumlaşması ile birlikte padişah ve şehzadelerin sadece cariyelerle evlenmesi âdet hâline geldi. Bu durumu ilk defa bozan II. Osman oldu. Şeyhülislâm Esad Efendi ve Vezir Pertev Paşa'nın kızları ile evlendi. An-

cak padişahın saray dışından, cariye olmayan ve hür doğmuş Türk kızlarıyla evlenmesi halk ve devlet adamları tarafından hoş karşılanmadı. O, bu davranışıyla bir geleneği yıkıyordu. Oysa Osmanlı İmparatorluğu statükocu bir devlet idi ve gelenek hâline gelmiş bir durumun değişmesine iyi gözle bakılmazdı. Bu evliliklere kızını aldığı Şeyhülislâm Esad Efendi dahi karşı çıkmıştı. Esad Efendi, Osmanlı tarihinin en önemli simalarından ve büyük bir ulema soyunun başı olan Hoca Sadeddin Efendi'nin oğluydu. XVII. yüzyıl yazarlarından Ataî, bu evliliği Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Gazi'nin, Şeyh Edebali'nin kızı ile evlenmesine benzetir. Genç padişahın bu evlilikleri, hanedanın bilhassa soylu kadınlarla nikâh kıymaktan kaçınma geleneğinden şiddetli bir kopuş oldu, ancak bu durum daha sonraki hükümdarlar tarafından devam ettirilmedi.

♦ **Soru 8: II. Osman neler yapmak istiyordu?**

II. Osman, İstanbul'a döndükten sonra yeniçerilere çeki düzen vermek veya yeni bir ordu kurmak düşüncesine kapıldı. Tebdil-i kıyafet gezerek, uygunsuz durumda yakaladığı yeniçerileri cezalandırıyordu. Suriye'de, Türkler'den ve Araplar'ın müteşekkil yeni bir ordu oluşturmak için hazırlıklar yaptığı hususunda devrin kaynaklarında bazı bilgiler varsa da, bunun mahiyeti tam olarak belli değildir.

Kızlarağası Süleyman Ağa ile hocası Ömer Efendi genç padişahı hacca gitmek bahanesi ile İstanbul'dan

ayrılmaya teşvik ediyorlardı. Veziriazam Dilaver Paşa da bu duruma ses çıkarmıyordu. Ancak Şeyhülislâm Esad Efendi padişahın bu hareketine şiddetle karşı çıkarak, *"Padişahlara hacdan ziyade adalet ile hükmetmek gerekir. Kaldı ki bir fitne çıkması ihtimal dahilindedir"* demiştir.

♦ Soru 9: II. Osman'ın hataları nelerdir?

Genç padişahın en önemli hatası kendisini sıradanlaştırmasıydı. Padişahın halk gözündeki şerefini yücelten teşrifat kurallarına uymaması halk ve devlet adamları tarafından eleştirilmiştir. Osmanlı tebaasının bu yüzyılda hükümdara sadakati, artık kişiden soyutlanıp hanedana bağlılık hâline gelmişti. Bu yüzden padişahın halkın gözündeki yeri kazandığı zaferler ve onu kutsallaştıran protokol kurallarını uygulaması, yani haşmeti ile belli oluyordu. Hükümdarın halktan soyutlanmış ve herşeyin üzerinde olması gerektiği düşünülüyordu.

Padişahın halka görünmeden görünmesi gerekirken Genç Osman alenen ortaya çıkıp, meyhanelerde yeniçeri kovalayarak, bir kısmını dövdü veya hançerle yaraladı. Bu durum da padişahın asker ve halk gözünde sıradanlaşmasına sebep oldu. 1621-1628 yılları arasında İstanbul'da elçilikte bulunan İngiliz Thomas Roe'nin, II. Osman'ın tahttan indirilmesi konusundaki görüşleri bu durumu açıkça gösterir: *"Eğer sokaklarda ve meyhanelerde kendisine yaşmayacak işler yaparak, askerleri küçük hataları yüzünden kollukçular gibi tu-*

tuklayarak, sadece görülecek ve korkulacak bir tür insanüstü varlık olması gereken kendi şahsını sıradan, basit ve onlar tarafından hor görülür hale getirerek azamete eşlik eden korku ve saygıyı baştan yitirmeseydi, padişah bu kadar aşağılara düşmezdi”.

II. Osman'ın diğer bir hatası ise savaşta cesaret gösterip, düşman öldüren veya esir alan askerlere karşı cimri davranmasıydı. Lehistan seferi sırasında düşmana kayıp verdirenlere ve esir getirenlere, önceki padişahlara nazaran oldukça az bahşiş vermesi, padişahlarda bulunması gereken ve onu yücelten cömertlik özelliğine uymamıştı. Harem ağalarının verilen bahşışten memnun kalmayan askerlerle “getirdiğiniz baş bir akçeye değer mi” şeklindeki alayları da, yeniçeri ve sipahların izzet-i nefsinin kırılmış ve onları gücendirmişti. Yine genç padişahın Lehistan seferi sırasında yeniçeri subaylarına güvenmeyerek, askeri tek tek önünden geçirterek saydırtması, yeniçeri subaylarını da incitmişti. II. Osman'ın gençliğinden dolayı aşırı dik kafalı olması, kendi etrafındaki iki-üç kişiden başka kimseye itibar etmemesi, yerleşmiş geleneğin aksine saray dışından soylu bir ailenin kızı ile evlenmesi ve ortalık karışmış iken hâlâ hacca gitmek için ısrarcı olması sonunu hazırlayan diğer hatalardır.

♦ **Soru 10: II. Osman tahttan nasıl indirildi?**

II. Osman tepkilere aldınış etmeden, hacca gitmek için otağını Üsküdar'a geçirince sipahi ve yeniçeriler ayaklanarak, Ağa Kapısı'nda toplandılar. Halk ve ulemanın

aşağı kesiminden kimseler ile donanma askerleri de asilere katıldı. Asiler padişahın hocasının, kızlarağasının ve veziriazamın kellelerini istiyorlardı. Padişah durumu görünce hacdan vazgeçti. Ancak öldürülmesi istenen kişileri vermedi. Bu taleplerinin kabul edilmemesi üzerine isyan eden askerler, saraya girerek her tarafı yağmaladılar. Asiler hiçbir mukavemet görmeden sarayın üçüncü kapısından geçerek, avluya doldular. Bu sırada bir ses "*Sultan Mustafa'yı isteriz*" diye bağırdı. Artık askerlerin yeni bir gayeleri vardı. I. Mustafa aranıp, bulundu ve hapis tutulduğu yerden alınarak sarayın dışına çıkarıldı.

Asiler şehirdeki konakları yağmalayıp, hapishaneleri boşalttılar. Genç Osman durumun vahametini kavrayınca veziriazam ve kızlarağasını askere teslim etti. Ancak bu kişileri parçalayarak öldüren, yeniçeriler tatmin olmamışlardı. Padişahın yeni atadığı veziriazam ve yeniçeri ağasını da kabul etmeyerek, onların evlerine saldırdılar.

Askerler, I. Mustafa'yı padişah olarak tanıdıklarını ilân etmişlerdi. Sarayda tek başına ve çaresiz bir durumda kalan padişah Üsküdar'a geçerek, Bursa'ya gitmek istedi. Maiyetinde son kalanlar ise Ağa Kapısı'na sığınmasını tavsiye ettiler. Padişah isyana sipahi ve ulemanın da katıldığını ileri sürerek bunu kabul etmediyse de, daha önce sarayın kapılarını açık bırakan gizli el kaçmak için kullanılabilecek kayık da bırakmamıştı. Bu durum karşısında yeniçeri ocağına sığınmaktan başka bir çaresi kalmayan genç padişah, yatsı namazından sonra Ağa Kapısı'na gitti.

♦ **Soru 11: II. Osman nasıl öldürüldü?**

Yeniçeri Ağası Ali Ağa, askerlere padişahın vaatlerini bildirince, onlar da görünüşte bunları kabul etmiş gibi davrandılar. Fakat ertesi sabah Ali Ağa, askere bahşiş için geldiğinde, sözlerini bitirmesine fırsat verilmeden öldürüldü. Bu sırada I. Mustafa'nın annesi kontrolü eline alıp, yeni bir veziriazam ve yeniçeri ağası tayin etti. II. Osman'ın yerini bulan askerler onu oradan alarak, başı açık ve sırtında sadece bir elbise bulunduğu hâlde Orta Camii'ne götürdüler. Yeni Veziriazam Davud Paşa, Genç Osman'ı hemen öldürmek istediysede, yeniçeri ileri gelenleri ona engel oldular. Genç padişah hapis tutulduğu yerdeki dışarıya bakan bir pencereden askere hitap etmişse de, asiler artık onu halife ve padişah olarak istemediklerini, ancak öldürülmesine de razıların bulunmadığını söylediler. I. Mustafa saraya götürülerek, cülus merasimi yapıp, o günkü Cuma namazında hutbe onun adına okundu.

II. Osman hapis tutulduğu yerden alınarak büyük bir toplulukla, pazar arabası içinde türlü hakaretler edilerek, Yedikule'ye götürüldü. Asker dağıldıktan sonra Veziriazam Davud Paşa ve yanındakiler onu katletmek için harekete geçtiler. Genç Osman onlara karşı koyduysa da boynuna atılan bir kementle yakalanıp, boğuldu. Osmanlı tarihinde ilk defa bir padişah idare ettiği insanlar tarafından öldürülüyordu. Onun ölümü ile devlet tam bir karışa ortamının içine girdi ve IV. Murad dizginleri eline alana kadar bu durum devam etti.

♦ **Soru 12: II. Osman'ın öldürülmesi nasıl karşılandı?**

Genç Osman'ın öldürülmesi birçok kesim tarafından hoş karşılanmadı. Yeniçeriler "padişah katili" olarak görülüyordu. Bu duruma en sert tepki Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmed Paşa'dan geldi. Padişahın kanını dava ederek isyan etti ve Erzurum'daki yeniçerileri imha etti. II. Osman'ın ölümünden sorumlu tuttuğu yeniçeri ileri gelenlerinden birisine yazdığı mektupta şöyle diyordu: "*Sultan Mustafa'nın tahta çıkmasına sevinmem düşünülebilir, zira annesi Abaza'dır. Ancak benim için bunun bir önemi yok*". Kendisine Trabıusşam ve Maraş beylerbeyileri de katıldı. Böylece sayıları 30.000'e ulaşan asiler ellerine geçen bütün yeniçeri, cebeci, topçu gibi ocak mensuplarını öldürdüler. I. Mustafa devrinde isyan bastınlamadı. Abaza Paşa ayaklanması, ancak IV. Murad devrinde onun af dilemesi üzerine bitirilebildi.

♦ **Soru 13: II. Osman ilk Türk reformcusu mudur?**

II. Osman genellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısındaki zayıflamayı görüp, bunu gidermek için çare ararken yenilikleri istemeyenler tarafından öldürülmüş ilk reformcu olarak bilinir. Ancak onun bu imajı yapmak istediklerinden dolayı değil, XIX. yüzyıldan itibaren tarihçilerin kendi zamanlarındaki durumu geçmişe taşımaları ile meydana gelmiştir. Halbuki Genç Osman'ın

döneminde yazılmış tarih kitaplarında, onun yapmak istediği iddia edilen ve maddeler hâlinde sıralanan reform hareketlerinin çoğu zikredilmez. II. Osman'a atfedilen birçok reform düşüncesi XIX. yüzyılda Mizancı Murad Bey ile başlayıp İsmail Hami Danişmend'e varıncaya kadar bu konuyu milliyetçilik cereyanı etrafında ele alan tarihçiler tarafından orijinal bilgiye dayanmadan, kendi tasavvurları çerçevesinde ve kendi zamanlarını referans almaları sonucu oluşturulmuştur. Baki Tezcan'ın dönemin kaynaklarını ve daha sonra yazılanları karşılaştırarak yaptığı araştırmalar sonucunda bu durum açıkça ortaya çıkmıştır.

İsmail Hami Danişmend, II. Osman'ın orduyu Türk unsurlara dayanarak yeniden kurmak istediğini, başkenti Anadolu'ya nakletmek niyetinde olduğunu, din adamlarına devlet işlerinden el çekirtmeyi düşündüğünü, harem-i hümayûnu tasfiye etmek, Fatih ve Kanunî zamanlarından kalmış ve artık ihtiyaca cevap vermeyen kanunları kaldırarak, yenilerini yapmak istediğini, hatta kıyafette değişikliği tasarladığını iddia etmekteyse de, bunların hemen hemen hiçbirisi XVII. yüzyılın ilk yarısında yazılmış tarih kitaplarında yer almaz. Sadece II. Osman'ın ordu ile ilgili bazı düzenlemeler yapmak istediğini biliyoruz. Ancak bunun boyutları hakkında ise fazla bir malumatımız yoktur. Sadece devrin kaynaklarında başkenti Kahire'ye taşıma niyeti olduğu kaynaklarda zikredilir.

◆ **Bibliyografya**

Tuğî Tarihi, haz. Mithat Sertoğlu, *Belleten*, sayı: 43 (Ankara 1947), s. 489-514.

II. Osman Adına Yazılmış *Zafer-nâme*, neşr. Yaşar Yücel, Ankara 1983.

Orhan Şaik Gökyay, "II. Osman'ın Şehadeti", *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976, s. 187-256.

Şinasi Altundağ, "Osman II", *İslâm Ansiklopedisi*, IX, 443-448.

Hrand Andreasyan, "Abaza Mehmed Paşa", *Tarih Dergisi*, sayı: 22 (İstanbul 1968), s. 131-142.

Mustafa Cezar vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, III, İstanbul 1959.

İsmail Harni Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1972.

A. Danon, "Genç Osman Vak'asına ait Monografiler, Türk, Arap ve İbranî Vesikaları", haz. İ. Harni Danişmend, *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1971, s. 263-328.

Halil Edhem (Eldem), "Sultan Osmân Han-ı Sâni'nin Leh Seferine Dair Türkçe Bir Kitâbesi", *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, I/4 (İstanbul 1326), s. 223-332.

———, "Bir Atın Mezar Taşı Kitâbesi", *Türk Tarih-i Encümeni Mecmuası*, X/9 (İstanbul 1341), s. 196-199.

Feridun Emecen, "Kuruluş'tan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 49-50

Tufan Gündüz, "II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)", *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 465-471.

Mücteba İlgürel, "Abaza Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, I, 11-12.

Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 1996.

İrina Petrosyan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Reformlar Konusunda İlk Girişim: XVI. Yüzyılın Sonu ile XVII. Yüzyılın Başında Yeniçeri Ocağı", *Osmanlı*, VI (Ankara 1999), s. 673-683.

Şevket Rado, "Nihadi Tarihine Göre Genç Osman Faciası", *Hayat-Tarih*, sayı: 3 (İstanbul 1977), s. 4-7; sayı: 4 (İstanbul 1977), s. 5-8.

Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, çev. Mehmet Harmanlı, İstanbul 1982.

Baki Tezcan, "Zafername Müellifi Hâlisî'nin Bilinmeyen Bir Eseri Münasebetiyle", *Osmanlı Araştırmaları*, XIX (İstanbul 1999), s. 83-98.

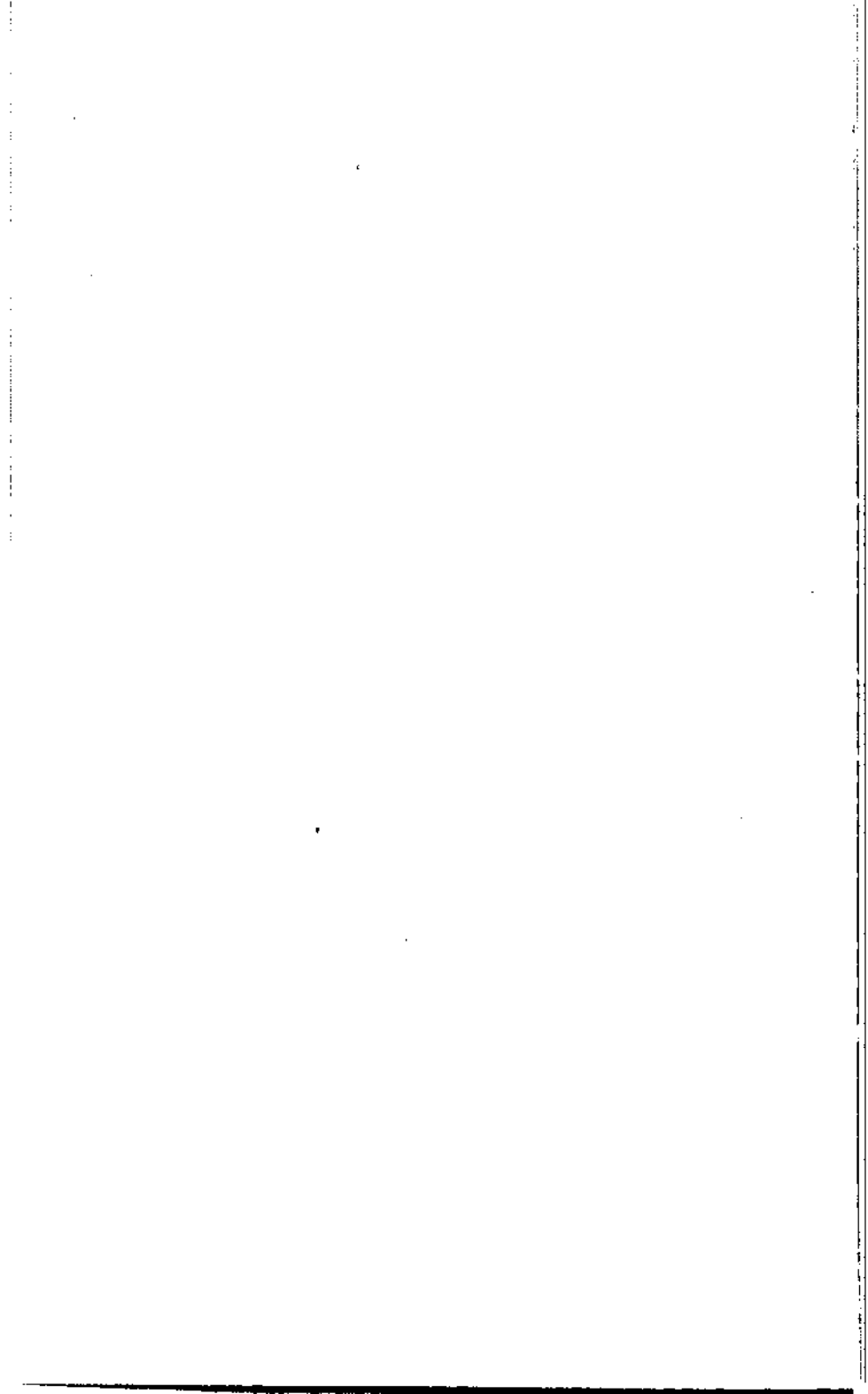
———, "II. Osman Örneğinde "İlerlemeci" Tarih ve Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Osmanlı*, I, Ankara 2000, s. 658-668.

———, "Tarih ile Tarih Yazımı İlişkisi Ekseninden "Tüğî Tarihi" Metinleri Üzerine Bir Deneme", *Uluslar*

Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, Konya 2000, s. 663-667.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1988.

Yaşar Yücel, "Yeni Bulunan II. Osman Adına Yazılmış Bir Zafer-nâme", *Belleten*, sayı; 170 (Ankara 1979), s. 313-364.

IV. MURAD VE DÖNEMİ

♦ Soru 1: *IV. Murad tahta nasıl çıktı?*

II. Osman'ın tahttan indirilmesi üzerine I. Mustafa ikinci defa tahta çıkarıldı. Ancak padişahın psikolojik durumunun hükümdarlık yapmaya elverişsiz olması sebebiyle iktidar zorbaların elindeydi. Osmanlı tarihinde deli diye anılan padişah Sultan İbrahim'dir. Ancak I. Mustafa ile kıyaslandığında ona göre oldukça akıllı olduğu görülür. Osmanlı tarihinde deli diye anılacak asıl padişah I. Mustafa'dır.

I. Mustafa'nın son veziriazamı Kemankuş Ali Paşa, padişahın tahttan indirilmediği müddetçe devlet işlerinin düzelemeyeceğini düşündüğünden bu meseleyi görüşmek üzere devlet ileri gelenlerini topladı. Toplantının sonunda, I. Mustafa'nın tahttan indirilmesine ve yerine I. Ahmed'in oğlu ve II. Osman'ın küçük kardeşi Şehzade

Murad'ın geçirilmesi kararı çıktı. IV. Murad tahta geçtiğinde 12 yaşındaydı ve o tarihe kadarki Osmanlı hükümdarları içerisinde en küçük yaşta tahta geçen padişahtı. IV. Murad tahta geçtiğinin ertesi günü Eyüp Sultan'da Şeyh Aziz Mahmud Hüdayi'nin elinden kılıç kuşandı. Ancak tahta çıktığında sünnetsiz olduğu için cülusunun 5. günü sünnet edildi.

♦ **Soru 2: Hükümdarlığını ilk yılları nasıl geçti?**

IV. Murad'ın çocuk yaşta olması sebebiyle iktidara kimin hakim olacağı konusunda bir çekişme yaşanıyordu. Önceki padişahlar zamanında eski saraya sürülmüş olan Kösem Mahpeyker Sultan ile veziriazam, devlet ileri gelenleriyle, askerlere para dağıtarak kendi hakimiyetlerini kurmaya çalışıyorlardı. Bu sırada Bağdat'ı ele geçiren Safeviler, Sünni halkı kılıçtan geçirmiş ve Osmanlı topraklarına girip, ilerleyerek Mardin'e kadar gelmişlerdi. Bu durum veziriazamın azline sebep olunca, Kösem Sultan iktidar mücadelesinde tek kaldı.

Kösem Sultan, sık sık devlet görevlilerini değiştirerek yaklaşık on yıl devleti idare etti. Bu süre içerisinde 8 veziriazam, 9 başdefterdar değiştirdi. Ancak bu dönem içerisinde imparatorluk iç ayaklanmalar ve dış saldırılarla iyice yıprandı. Abaza Mehmed Paşa'nın aralıklarla iki isyanı, Anadolu'yu alt-üst edip, Osmanlılar'ın İran seferlerini aksattı. Kırım'da, Yemen'de, Lübnan'da, Mısır'da da isyanlar çıktı. Askere verilen paralar arttı, vergi top-

lama sistemi bozuldu, devletin gelirleri düşerken fiyatlar yükseldi.

♦ **Soru 3: IV. Murad, askerin isyanı karşısında ne yaptı?**

10 Şubat 1632'de, İran seferinde başarısız olan Veziriazam Hüsrev Paşa'nın azledilmesi üzerine ayaklanan askerler saraya yürüyerek, yeni Veziriazam Hafız Ahmed Paşa ile birlikte padişahın yakınlarından 17 kişinin kellerini istediler. Babüssaade önüne asileri dinlemeye çıkan padişah, eğer istedikleri verilmezse işin başka türlü olacağı yönünde tehdit edildi. Bu duruma sinirlenen IV. Murad içeri girdi, ancak burada da askeri isyana teşvik eden Recep Paşa'nın, durumun daha kötüye gideceği uyarısıyla karşılaştı. Padişahın zor durumda kaldığını gören Hafız Ahmed Paşa, hançerini çekerek askerin üzerine yürüyünce, IV. Murad'ın gözünün önünde asiler tarafından parçalandı. Paşanın ölümüyle teskin olmayan asker şeyhülislamın evini yağmaladı. Bu gelişmeler üzerine asileri memnun etmek için Recep Paşa veziriazam yapıldı. Ayrıca üst düzey bazı devlet görevlileri ile şeyhülislam ve kadiaskerler değiştirildi.

Asiler karşısında bir şey yapamamanın aczi IV. Murad'ı derinden etkilemişti. Hadise biraz yatıştıktan sonra ilk iş olarak Tokat'ta bulunan eski Veziriazam Hüsrev Paşa'yı öldürttü. Bunu haber alan askerler 12 Mart'ta bir kez daha ayaklanarak padişahın yakınlarından üç kişiyi istedi, hatta şehzâdelerin de emniyet altında olmadığını, bu yüz-

den kendi korumalarına verilmesi gerektiğini söyleyerek padişahı tehdit ettiler. IV. Murad şehzâdelerin sağ olduğunu ispat etmek için onları dairelerinden çıkarıp askere göstermek zorunda kaldı. Şehzâdelere bir şey olmaya-
cağına dair şeyhülislâm ve veziriazam kefil olunca, asiler onların dairelerine dönmelerine izin verdiler. Saraydan ayrılan zorbalar padişahın yakınlarından istedikleri üç kişiyi arayıp, bularak katlettiler. Bu hadiseden sonra Kapıkulu sipahileri IV. Murad'ı tahttan indirmek istedilerse de, yeniçerilerin yanaşmaması üzerine bu arzularını gerçekleştirmeye teşebbüs edemediler.

♦ **Soru 4: Gerçek iktidarını nasıl sağladı?**

Hadiseler karşısında bir şey yapamadan, olanları içine atarak, sabreden IV. Murad, bu gelişmelerden kısa bir süre sonra devletin yönetimini eline almak üzere harekete geçti. IV. Murad, 18 Mayıs 1632'de divandan sonra Veziriazam Topal Recep Paşa'yı huzuruna çağırdı. "Gel, bakalım topal zorbabaşı" diyerek seslendiği veziriazamın kendini savunmak için verdiği cevaplarla iyice hiddetlenen padişah, onu derhal boğdurtup, cesedini onunla birlikte saraya gelen zorbaların önüne attırdı. Veziriazamın öldürülmesi zorbalar arasında yıldırım düşmüş gibi bir etki yaptı. Ne yapacaklarını bilmeden 15-20 gün durdular. 9 Haziran 1632'de Okmeydanı'nda toplandılar. Padişahın yeni veziriazama, sipahilere eskiden sahip olmadıkları görevlerin verilmeyeceği yönünde bir hatt-ı hümayûn verdiğini duyunca Sultanahmet'e geldiler.

Bu gelişmeler üzerine padişah askerin ileri gelenlerini Sinan Paşa Köşkü'nde toplayarak, bir ayak divanı tertipledi. IV. Murad, onlara hitaben yaptığı konuşmada herkesin devlete itaat etmekle mükellef olduğunu, serkeşliklerin bitmesi gerektiğini uzun uzun anlattı. Askerden de bu konuda konuşanlar dinlendikten sonra, her askeri gruba itaat yemini ettirildi. Konuşulanlar ve yeminler kayda geçirildikten sonra vezirler ile ulemanın ileri gelenlerine imzalatıldı. Artık padişah demir yumruğunu ortaya çıkarmıştı. Bu toplantıdan sonra Padişahın zayıf olduğu dönemde zorbalık yapanlar tespit edilip, teker teker öldürüldü.

♦ **Soru 5: *Revan seferi nasıl cereyan etti?***

1578'de başlayan İran harplerinin ilk safhası Osmanlı İmparatorluğu'nun mufavvakiyetiyle neticelenmişti. XVII. yüzyılın başlarında savaş tekrar alevlendi. Celali isyanları yüzünden kaynaklanan idari mekanizmadaki boşluk sebebiyle Osmanlılar fethettikleri yerleri kaybettiler. Hatta 1578'den önce fethedilen toprakların bir kısmı da Safevi tarafından işgal edildi. Özellikle Bağdat'ın İranlılar'ın eline geçmesi üzerine Osmanlı siyaseti bu şehri geri almaya endekslendi. Sünni Müslümanlar'ın yaşadığı toprakların Safeviler'in eline geçmesi yüzünden imparatorluk dahilinde, özellikle de İstanbul'da büyük bir öfke doğmuştu. Ancak İran üzerine yapılan seferlerde bir netice alınamadı. Seferlerin bazıları İran'a bile varamadan yanda kaldı.

İran savaşlarının Osmanlılar'ın aleyhine olan gidişatına dur demek isteyen IV. Murad uzun bir hazırlık yaptıktan sonra 1635 baharında İran'a doğru hareket etti. Sefer boyunca görevinde ihmal gösterenleri, yolda ele geçirdiği zorbalara ve hakkında şikâyet vaki olanları, idam ettirdi. 26 Temmuz'da Revan Kalesi önlerine gelen Osmanlı ordusunun kuşatmasına dayanamayan Safeviler 8 Ağustos'ta teslim oldular. Kalenin hakimi Emirgüneoğlu Tahmasb Kulu padişahın hizmetine girerek, zamanla yakın çevresinden birisi oldu. İstanbul'un Emirgân semti ismini onun, buradaki köşkünden dolayı almıştır

Revan'dan hareket eden Osmanlı kuvvetleri on üç gün sonra Tebriz'e girerek, şehri tahrip etti. Kışın yaklaşması, Safeviler'in de meydana çıkmaması sebebiyle IV. Murad, Osmanlı topraklarına geri döndü. Osmanlı İmparatorluğu'nda kardeş katli bir süredir uygulanmıyordu. Ancak hayattaki kardeşlerini ortadan kaldırmak için bir fırsat arayan IV. Murad, Revan'ın fethi üzerine bu fikrini uygulamaya soktu. Fethi İstanbul'a bildirirken, gönderdiği bir diğer emirle de kardeşleri Bâyezid ve Süleyman'ı boğdurttu. IV. Murad dönüşünde, Topkapı Sarayı'nda İran seferi başarısının anısına Revan Köşkü'nü yaptırttı.

♦ **Soru 6: Bağdat seferi nasıl cereyan etti?**

Osmanlı ordusunun ayrılmasının ardından Safeviler harekete geçerek Revan'ı kuşattılar. Kış yüzünden takviye kuvvetleri gönderilemeyince 3 ay direnen Revan Kalesi teslim oldu. IV. Murad'ın birinci İran seferinde elde edi-

len başarı ortadan kalkmıştı. Safeviler, Revan'ı geri almalarına rağmen sefere bizzat padişahın muazzam bir ordu ile çıkmasından etkilenmişlerdi. Bu yüzden barış için elçi gönderdiler. Ancak ikinci bir İran seferine niyetli olan IV. Murad, barış teklifine cevabı Bağdat'ta vereceğini söyleyerek elçiyi hapsedtirdi. Bağdat seferine çıkmadan önce hayattaki iki kardeşinden birisi olan Kasım'ı öldürttü. 8 Mayıs 1638'de İstanbul'dan Bağdat'a doğru hareket edildi. Revan seferinde olduğu gibi, bu seferde de yol boyunca birçok kimse idam edildi. 15 Kasım'da Bağdat önlerine gelen Osmanlı ordusu şehri kuşattı. Veziriazam Tayyar Mehmed Paşa'nın da şehid olduğu 1.5 ay süren kuşatma şehrin teslimi ile neticelendi. Ancak bir kısım İranlılar'ın teslim şartlarını bozarak, iç kalede savaşa tekrar başlamaları Safevi askerlerinin hemen hemen tamamının öldürülmesiyle neticelendi. Bağdat, yıllar sonra tekrar Osmanlılar'ın eline geçmişti. IV. Murad, İstanbul'a dönünce bu zaferin anısına da Topkapı Sarayı'nda Bağdat Köşkü'nü yaptırdı.

♦ **Soru 7: Kasr-ı Şirin Antlaşması nasıl imzalandı?**

Padişah dönmüş, veziriazam ise orduyla beraber Bağdat'ta kalmıştı. İki taraf arasında elçiler gelip gitmeye başladı. Veziriazam Kemankuş Kara Mustafa Paşa, bir taraftan da orduyla ilerliyordu. Sonunda 1623'ten beri devam eden İran harpleri, Kasr-ı Şirin önlerinde Zehab'ta Osmanlı karargâhına gelen Safevi elçisi Saru Han ile üç

gün devam eden görüşmeler sonucu imzalanan antlaşmayla bitirildi. 17 Mayıs 1639'da imzalanan bu antlaşmanın önemi iki devlet arasında uzun süre devam edecek bir sınırnın çizilmesidir.

♦ **Soru 8: IV. Murad devrinin diğer önemli olayları nelerdir?**

IV. Murad devrinin İran seferleri dışındaki en önemli olayı Osmanlı topraklarına Kazak saldırılarıdır. Hükümdarlık yıllarında Zaporog Kazakları, İstanbul'a baskın yaptıkları gibi 1637'de Azak'ı zaptettiler. Kazak meselesi yüzünden Lehistan ile daha önceden bozulan ilişkilerdeki gerginlik devam etti. IV. Murad'ın, bu ülke üzerine yapacağı seferden, Lehistan'ın talebi üzerine vazgeçti ve iki ülke arasında antlaşma yapıldı.

Yemen'de ve Cebel-i Lübnan'da ayaklanmalar meydana gectiyse de, fazla büyümeden bastırıldı. Ancak bu dönemde asıl önemli isyan Kırım'da meydana geldi. Kırım Hanı Mehmed Giray, Lehistan'la işbirliği de yaparak isyanı genişletmişti. Bu isyan uzun süren mücadeleler sonunda bastırılabilirdi.

Venedikliler'le bir ara ilişkiler bozuldu. Osmanlı topraklarındaki Klis sancağına ait bazı köylerin işgali ve Cezayir gemilerinin batırılması üzerine, durumu Bağdat seferinde haber alan IV. Murad, Osmanlı ülkesindeki bütün Venedikliler'in öldürülmesini ve donanmanın sefer için hazırlanmasını emretti. Bunun Osmanlı menfaatlerine uygun olmadığını düşünen devlet adamları bu emri pa-

dışaha hissettirmeden uygulamaya sokmadılar. Kısa bir süre sonra da padişaha rica ederek Venedikliler'i haptisten kurtardılar. Venedik'in 200 bin altın tazminat vermesi üzerine savaştan vazgeçildi. Eğer İran seferi olmasaydı, uzun süredir Girit'i fethetmek için fırsat kollayan Osmanlılar, bu düşüncelerini IV. Murad zamanında uygulamaya sokarlardı.

♦ **Soru 9: IV. Murad devrinde ne tür yenilikler yapıldı?**

IV. Murad devlet yönetimini ele aldığı anda bir dizi yeni düzenleme yaparak, Osmanlı İmparatorluğu'nu 15 yıldır devam eden istikrarsızlıktan kurtardı. Padişahlık makamının otoritesini yeniden tesis etti. Devlet düzenini yeniden sağlarken Koçi Bey'in yazdığı risâleden esinlendi. Bürokrasi, asker ve ulema içerisindeki rüşvet alanlar tespit edildi ve bunlar ya öldürüldü, ya da sürüldü. Haksız kazanılmış paralar müsadere edildi. Vergi kayıtlarını yeniden gözden geçirtti ve vergilerin düzenli ödenmesini sağladı. Timar sistemini revizyona soktu. 1632'de ülke çapında yaptırdığı timarlı asker sayımıyla haksız yere kullanılan timarlar tespit edilerek, asker sayısı yeniden belirlendi.

♦ **Soru 10: Kahvehaneleri niçin kapattı?**

Kahve ilk olarak Habeşistan'da ortaya çıktı. Başlangıçta içecek olarak değil, yiyecek olarak kullanılıyordu. 15. yüzyılda Yemen'e geldi. 16. yüzyılın başlarında Arabistan Yarımadası'nda ve Mısır'da tanındı.

Müslümanlar kahveyle tanıştıktan sonra asırlarca sürececek bir tartışma da başladı. Kimi çevreler, kahve içmeyi ibadetin bir parçası olarak görecektik kadar ileri giderlerken, kimi çevreler de kahvenin sarhoş edici bir madde olduğunu, bu yüzden yasaklanması gerektiğini savundular.

İstanbullular, 16. yüzyılın ortalarında kahveyle tanıştılar. Habeshistan Beylerbeyi Özdemir Paşa'nın kahveyi İstanbul'a getirdiği rivayet edilir. Kahve İstanbul'a tartışmaları da yanında getirdi. İstanbul uleması arasında da hararetli tartışmalar oldu. Kanuni sultan Süleyman devrinin şeyhülislamı Ebussuud Efendi kahvenin "Allah'ın emirlerini tanımayan sapkınların içeceği" olduğu yönünde bir fetva verdi. 16. yüzyılın sonlarına doğru ise bu defa Şeyhülislam Bostanzade Mehmed Efendi, kahvenin sarhoşluk verici bir içecek olmadığı gibi sağlığa faydalı bir içecek olduğu yönünde bir fetva vererek kahve içimini helal hale getirdi.

Kahve Müslüman toplumlarında kahvehane isimli yeni bir toplanma mekânını da ortaya çıkardı. İlk kahvehane 1511'de Mekke'de bir caminin yanında kuruldu. Daha sonra özellikle cami yakınlarında birçok yerde açıldı. İlk kahvehaneyi açanlar ve kahveyi içecek olarak kullananlar tarikat mensubu dervişlerdi.

Kahvenin gelmesinden sonra İstanbul'da da birçok kahvehane açıldı. Fakat 16. yüzyılın ortalarından itibaren birçok defa kahvehaneler kapatıldı. En uzun süreli yasak Dördüncü Murad devrinde oldu.

1633'te meydana gelen büyük İstanbul yangını, şehrin beşte dördünü yok etmişti. Bu hadise üzerine kahvehanelerde hoşnutsuzluk dile getirilmeye başlandı. IV. Murad otoritesini daha yeni kuruyordu. Bu durum karşısında padişah, Şeyhülislam Ahizâde Hüseyin Efendi'den bir fetva alarak 1633'te kahvehaneleri kapattı. Bir fermân yayımlayarak, kahve ve tütün içilmesini yasakladı. Bir yıl sonra meyhâneler de kapatıldı ve içki yasağı başladı. Bu yasaklara uyulup uyulmadığı bizzat IV. Murad tarafından sıkı ve sert bir şekilde denetlendi. Onun hükümdarlığı müddetince de bu yasaklar uygulandı. Kahve ve meyhanelerin kapatılmasının asıl sebebi buraların muhalefet odağı olup, devlet yönetiminin eleştirilmesiydi. Bu yasaklarda tutuculuğu ile tanınan devrin önde gelen ulemasından Kadızâde'nin de tesiri vardı.

Dördüncü Mehmed devrine kadar kapalı kalan kahvehanelerin Avcı Mehmed tarafından tekrar açılması İstanbul halkı arasında büyük bir sevince vesile oldu

♦ **Soru 11: Hezarfen Ahmed Çelebi ve Lagari Hasan gerçek kişiler midir?**

IV. Murad'ın kızı Kaya Sultan'ın doğumu dolayısıyla yapılan törenlerde yapılan iki gösterinin yankıları günümüze kadar gelir. Bunlardan birincisi Galata Kulesi'nden Üsküdar'a uçan Hezarfen Ahmed Çelebi, diğeri ise füzeye benzer bir aletle havalanan Lagari Hasan'dır. Ancak bu ikisinin gösterileri hakkında tek kaynağımız *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*'dir. Bu devirde ve daha sonraki

tarihlerde yazılan kitaplarda Hezarfen ve Lagari hakkında bir bilgiye rastlanmaz. Bazı tarihçiler, Evliya Çelebi'ye fazla güvenilemeyeceğini, bundan dolayı bu kişilerin hayali olduğunu iddia ederler. Ancak Evliya Çelebi'nin çeşitli konularda verdiği bilgiler, başka kaynaklardan tetkik edildiğinde, onun güvenilir bilgiler verdiği anlaşılmıştır. Bu yüzden iki şahsiyet için efsanedir, böyle kişiler yoktur demek doğru olmaz. İleride Osmanlı Arşivi'nde bu konuda yapılacak bir araştırma hadiseyi aydınlatabilir.

♦ **Soru 12: IV. Murad nasıl öldü?**

Nikris hastalığından muzdarip olan IV. Murad'ın, bu hastalığı Revan seferi sırasında ortaya çıkmıştı. Bağdat seferi dönüşünde Diyarbakır'da 71 gün kalınması da hastalığı ile ilgili olmalıdır. Bu seferden İstanbul'a döndüğünde hasta olan padişah, bir ara düzelince 1639 Kasım'ında Beykoz taraflarında ava gitti, ancak hasta bir şekilde geri döndü. Durumunun iyice ağırlaşması üzerine yakın çevresinde bulunanlar içkiyi bırakmasını tavsiye ettiler. Aşırı derecede içen padişah, içki kadehlerini kırarak tövbe ettiyse de, hastalıktan biraz kurtulunca Silahdar Mustafa Paşa gibi bazı kişilerin telkiniyle tekrar içkiye başladı. İçki içtiğinin ertesi günü tekrar rahatsızlanan IV. Murad bir daha yataktan kalkamadı. 8 Şubat 1640 gecesı, 28 yaşındayken kardeşi Şehzâde Kasım'ı boğdurttuğu odada öldü. Erken yaşta ölümü aşırı derecede içki içmesine bağlanır. Ölmeden önce Osmanlı hanedanının hayatta kalan tek üyesi kardeşi Şehzâde İbrahim'i öldürtmek istediği, ancak saray halkının bunu engellediği söylenilir.

♦ **Soru 13: IV. Murad'ın son seferi hangi devlet üzerineydi?**

IV. Murad iki İran seferiyle doğu sınırlarını güvence altına almıştı. Ölmeden önce donanma için yeni gemiler inşa ettiriyordu. Devrin kaynakları karadan ve denizden Venedik üzerine sefer hazırlığında olduğunu belirtirler. Hedefi muhtemelen Girit'ti.

♦ **Soru 13: IV. Murad nasıl bir kişiliğe sahipti?**

IV. Murad, Osmanlı İmparatorluğu'nun saygınlığını ve gücünü geçici de olsa yeniden canlandırmıştır. Devletin iç düzeni tesis edilmiş, yıllarca süren savaşların sonunda İran mağlup edilmiştir. Onun döneminde İstanbul'da iktisadî hayat gelişti. Avrupa devletleri ile ilişkiler iyi durumda idi.

O tahta çıktığı yıllarda rüşvet, iltimas, zorbalık başını almış yürümüşdü. IV. Murad bu durumu sertlikle düzeltti. Ancak bu arada suçsuz birçok kişi de öldürüldü. Son derece sert bir kişiliğe sahip olan padişah, emirlerinin mutlaka yerini getirilmesini isterdi. Devlet işlerinde düzeni sever, lakaytlıktan hoşlanmaz ve verdiği emirlerin sonucunu takip ederdi. Kızdığı zaman en ufak bir bahaneyle adam öldürtürdü. Bu tavrı devlet adamları ve asker arasında olduğu kadar, halk arasında da büyük bir korku yaratmıştı. Osmanlı tarihinde ilk defa bir şeyhülislâm (Ahizâde Hüseyin Efendi) onun zamanında idam edildi.

Son derece kuvvetli bir hafızaya sahipti. Yıllar önce gördüğü insanları unutmazdı. Hükümdarlığının ilk yıla-

rında kendisine karşı zorbalık yapanları, yıllar sonra ordu içerisinde gördüğünde tanıyarak öldürtmüştür. Makyavel'in ünlü eseri *Prens'i* tercüme ettirerek okuduğu söylenir.

İstanbul'da olduğu gibi sefer esnasında orduda da sık sık kıyafet değiştirerek tebdil gezerdi. Bu gezilerin amacı emirlerine uyulup uyulmadığını tespit etmektir. Son derece enerjik bir yapıya sahip olan padişah ok ve kılıç talimleri yapmayı, ata binip dolaşmayı severdi. Son derece kuvvetli olduğu devrin kaynaklarında zikredilir. Ancak bu iş bazen aşırı abartılarak 200 okkalık (yaklaşık 256 kilo) bir güzü sallayarak idman yaptığı söylenilir.

Tütün ve afyondan nefret eden IV. Murad aşırı derecede içki düşkünüydü. Silahdar Mustafa Paşa, Emirgüneoğlu ve Musa Çelebi gibi yakın çevresiyle içki alemleri yapardı. Bazı Avrupalı tarihçiler, onun bazı geceler kendisini bilemeyecek derecede sarhoş olduğunu, bu yüzden de akşam yemeğinden sonra verdiği idam emirlerinin infaz edilmemesini tenbih ettiğini belirtirler.

◆ **Bibliyografya**

Ziya Akkaya, *Vecihî, Devri ve Eseri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Doktora Tezi, Ankara 1957.

Nezihî Aykut, *Hasan Beyzâde, Tarih*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul 1980.

Kâtip Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287.

Kara Çelebizâde Abdülaziz, *Rauzatü'l-Ebrâr*, Bulak 1248.

Ertuğrul Oral, *Mehmed Halife, Tarih-i Gilmânî*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Peçuylu İbrahim, *Tarih-i Peçuylu (Peçevi)*, II, önsöz ve indeks: F. Çetin Derin- Vahid Çabuk, İstanbul 1980.

Solak-zâde Tarihi, II, haz. Vahid Çabuk, Ankara 1989.

Önder Bayır, *IV. Murad'ın Hatt-ı Hümayûnları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Albertus Babouvius Ya da Santuri Ali Ufkî Bey'in Anıları, *Topkapı Sarayı'nda Yaşam*, haz. S. Yerasimos-A. Barherem, çev. Ali Berktaş, İstanbul 2002.

Nezih Aykut, "IV. Murad'ın Revan Seferi Menzîlnâmesi", *Tarih Dergisi*, sayı: 34 (İstanbul 1984), s. 183-246.

M. Cavid Baysun, "Murad IV", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 625-647.

———, "Kösem Sultan", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, 915-923.

Mustafa Cezar vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, İstanbul 1960.

Vâhid Çabuk, *Sultan IV. Murad Han*, İstanbul 1995.

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1972.

Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Kurulması(1645-1670)*, İstanbul 2004.

Remzi Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları*, İstanbul 2001.

Orhan F. Köprülü, "Hafız Ahmed Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, V/1, 71-77.

Rhoads Murphy, *The Functioning of the Ottoman Army under Murad IV (1623-1639/1032-1049): Key to the Understanding of the Relationship between Center and Periphery in Seventeenth Century Turkey*, Doktora Tezi, Chicago 1979.

———, "Kasr-ı Şirin Antlaşması", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV, 575.

Halil Sahillioğlu, "IV. Murad'ın Bağdad Seferi Menzilhâmesi, Bağdad Seferi Harp Jurnalı", *Belgeler*, II (Ankara 1967), s. 1-36.

Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982.

M. Streck, "Kasr-ı Şirin", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, 393-395.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1-2, Ankara 1988.

Lucette Valensi, *Venedik ve Bâb-ı Âli*, çev. A. Turgut Arnas, İstanbul 1987.

SULTAN İBRAHİM

♦ Soru 1: *Sultan İbrahim tahta nasıl çıktı?*

Sultan İbrahim babası öldüğünde henüz üç yaşındaydı. Çocukluğunda I. Mustafa'nın deliliklerini, ağabeyi II. Osman'ın öldürülüşünü gördü. Diğer ağabeyi IV. Murad'ın tahtta durumunu sağlamlaştırdıktan sonra kardeşlerini (Şehzâde Bâyezid, Şehzâde Süleyman ve Şehzâde Kasım) boğdurtması, Şehzâde İbrahim'in psikolojisini iyice bozdu. Şehzâde İbrahim, bu yüzden 1637'den sonraki üç yılda ölümü bekledi, durdu.

Fransız elçisi Du Loir, 8 Şubat 1640 gecesi, 28 yaşındayken kardeşi Şehzâde Kasım'ı boğdurttuğu odada hayata gözlerini kapayan IV. Murad'ın ölmeden önce Osmanlı hanedanının hayatta kalan tek erkek üyesi olan kardeşi Şehzâde İbrahim'i öldürterek, yerine yakın çevresinden Mustafa Paşa'yı getirmek is-

tediğini, ancak saray halkının bunu engellediğini söyler. Yine bu konudaki bir diğer rivayet de, padişahın ölümünden sonra yerine Kırım Hanı'nın çıkarılmasını vasiyet ettiği, fakat bunun da Kösem Sultan tarafından engellendiğidir.

Ölüm korkusu ile yaşayan Şehzâde İbrahim'e, devrin veziriazamı Kemankuş Kara Mustafa Paşa bir adamı ile IV. Murad'ın vefat haberini gönderdi. Ancak bir komplo ile karşı karşıya olduğunu düşünen şehzâde, odasından dışarı çıkmadığı gibi kapısını da kilitledi. Kösem Sultan, oğlunu zorla odasından çıkararak, ağabeyi Murad'ın cesedini gösterip, onu padişah olduğuna inandırdı.

♦ **Soru 2: Osmanlı hanedanı sona ermekten nasıl kurtuldu?**

Sultan İbrahim tahtta çıktığı zaman hanedanın hayatta bulunan tek erkek üyesiydi. Cülusundan ilk oğlunun doğmasına kadar yaklaşık iki yıllık bir süre geçti. Hanedanın sona erme tehlikesi ortaya çıktığı için bu iki yıl kamuoyunun endişeli bekleyişiyle geçti. Padişahın bir oğlu olması için yapılmadık şey kalmadı. Sonunda 1642 başlarında daha sonra Avcı Mehmed diye anılacak Şehzâde Mehmed'in doğması üzerine herkes rahat bir nefes aldı. Bu doğumun ardından hanedanın erkek üye sayısı hızla arttı. Ardı ardına Süleyman, Ahmed, Orhan, Cihangir, Selim ve Murad isimli şehzâdeleri doğdu.

♦ **Soru 3: Girit seferi neden açıldı?**

IV. Murad'ın ölmeden önceki hedefi muhtemelen Girit'ti. Ancak genç yaşta ölümü üzerine bu sefer yarım kaldı.

Sultan İbrahim'in hükümdarlığı döneminde de Girit, Osmanlılar'ın hedefi olmaya devam etti ve sefer için uygun bir fırsat kollandı. 1644'te dartissaade ağalığından emekli olup, hacca giden Sünbül Ağa'nın gemisi Girit civarında Malta korsanları tarafından ele geçirilip, yağmalarınca, Osmanlı İmparatorluğu bu işten Girit'teki Venedikliler'i sorumlu tuttu. Osmanlı donanması sefer için hazırlandı ve donanma 30 Nisan 1645'te Girit'e doğru yola çıktı.

♦ **Soru 4: Girit seferi nasıl neticelendi?**

Osmanlı hükümeti seferin Girit'e olduğunu İstanbul'da bulunan elçiliklerden ustaca saklamış, onları hedefin Malta olduğuna inandırmıştı. Başlangıçta Girit'in önemli mevkiilerinden Hanya ele geçirildi. Ardından Resmo ve diğer kaleler alındı. Ancak daha sonra fetihler durdu ve savaş uzayarak Ege Denizi'ne ve Dalmaçya sahillerine yayıldı. Girit seferi Osmanlı İmparatorluğu'nun iç siyasetini de etkiledi. Devlet adamları burada başarı gösteremedikleri için sık sık görevden alındılar. Adanın en müstahkem mevkiilerinden olan Kandiye, ancak 1669'da Fazıl Ahmed Paşa tarafından ele geçirildiğinde, buraya açılan seferin üzerinden 25 yıl geçmişti.

♦ **Soru 5: Sultan İbrahim döneminin diğer siyasi olayları nelerdir?**

Girit seferi bu dönemin en önemli olaydır. Venedikliler, Osmanlılar'ın Girit'e çıkmasına karşılık vermek için Dalmaçya sahillerine saldırarak Klis'i ve Kırka sancağındaki birçok kaleyi ele geçirdiler. Ege Denizi'nde Osmanlı ulaşımına sekte vurdular. Çanakale Boğazı'nı abluka altına aldılar.

XVII. yüzyılın başlarından itibaren devam eden Kazak meselesi, bu dönemde de önemini korudu. IV. Murad'ın son yıllarında Kazaklar, Azak Kalesi'ni ele geçirdiler. 1642'de Sultanzâde Mehmed Paşa bir ordu ile üzerlerine gönderildi. Ayrıca bu Kazaklar'ı himaye eden Rus Çarı tehdit edildi. Rus Çarı'nın kaleyi boşaltma emri üzerine Kazaklar, Azak'ı tahrip ederek buradan ayrıldılar. Bu dönemde, ayrıca Lehistan'ın himayesinden çıkan Ukrayna Kazakları'nın Osmanlı kontrolünde bir devlet kurmaları için ilk adım atıldı. Lehistan'la da bir antlaşma yapılarak Tatarlar'ın bu ülkeye akınlarının önlenmesi kararlaştırıldı.

1643'te isyan eden Halep Valisi Nasuhpaşazâde Hüseyin Paşa önüne çıkan kuvvetleri mağlup ederek Üsküdar'a kadar geldi. Veziriazam olmayı bekliyordu. Ancak burada vezaret mührünü beklerken, padişahın onu itaate davet etmesi ve İstanbul'daki kuvvetlerin harekete geçmesi üzerine Kırım'a doğru kaçtıysa da, yakalanıp öldürüldü. Sultan İbrahim döneminde, 1640 ve 1645'te meydana gelen iki büyük yangın da İstanbul'un önemli bir bölümünü yakıp, kül etmişti.

♦ **Soru 6: Sultan İbrahim tahttan nasıl indirildi?**

Tuhaflikları ile ünlü Sultan İbrahim'in hükümdarlığının son günlerinde samur kürk merakı iyice çığırından çıktı. Yeniçeri Ocağı'nın ileri gelenlerinden de samur kürk vergisi istenince, asker padişaha ve veziriazama tavır aldı. İpleri tamarnıyla eline almak isteyen Kösem Sultan'ın kışkırtmaları olayları tırmandırdı. Venedikliler'in Dalmaçya sahillerindeki Osmanlı topraklarını işgali ve Çanakkale Boğazı'nı abluka altına almaları da kamuoyunda büyük hoşnutsuzluğa sebep olmuştu. Ulemanın da işe karışmasıyla, Sultan İbrahim tahttan indirilerek yerine küçük yaştaki oğlu Mehmed geçirildi

♦ **Soru 7: Sultan İbrahim nasıl öldürüldü?**

Sultan İbrahim tahttan indirildikten sonra yanına iki cariye verildi ve hapsedildiği odanın kapısına kurşun dökülerek dış dünya ile irtibatı sadece yemek verilecek bir pencere ile sınırlandı. Tahttan indirilen padişah kapatıldığı yerde on gün kalabildi. Feryatları bütün saray halkını etkiliyordu. Onu yeniden tahtta çıkarmak isteyenlerin sayısı artınca, Kösem Sultan ve devlet ileri gelenleri "Sultan İbrahim sağ oldukça nizâm-ı âlem olmaz" neticesine vardılar. Şeyhülislâm Abdurrahim Efendi'den ölümü için fetva alınıp, veziriazam ve devlet ileri gelenleri onu öldürmek için hapsedildiği odaya gittiler. Sultanın öldürülmesine şahit olmak istemeyen saray halkı kaçarak saklandı. Devrin meşhur celladı Kara Ali bile kaçmıştı.

Ancak idamın geciktiği takdirde bir mesele çıkmasından korkan Veziriazam Sofu Mehmed Paşa, celladı buldurup, döverek zorla padişahı boğdurttu. 18 Ağustos'ta öldürülen padişah, Ayasofya'nın vaftizhanesine gömülen amcası I. Mustafa'nın yanına defnedildi. Bu iki padişah da akli durumlarından dolayı diğer padişahların türbelerine gömülmemiştir. Daha sonraki tarihlerde de ikisinin yanına başka bir padişah defnedilmedi.

♦ **Soru 8: Koçi Bey'in Sultan İbrahim üzerindeki etkisi neydi?**

IV. Murad'ın danışmanı olan ve onun yaptığı düzenlemelerde büyük payı bulunan Koçi Bey, Sultan İbrahim döneminde de padişah danışmanlığına devam etti. IV. Murad'a yazdığı risalede devlet düzenindeki aksaklıklar ve bunları düzeltme yollarını anlatmıştı. Ancak Sultan İbrahim'e sunduğu risale ise öncekinden tamamen farklıydı. Yeni padişahın iyi yetişmemesi ve cahil olması sebebiyle, risalesinde ona devlet işlerinin nasıl yapılacağını anlatıyordu. Hatta padişahın kendisine verilen hangi yazıya nasıl cevap vereceğini de Sultan İbrahim'e öğretti. Padişahın çeşitli meseleler hakkında kendi el yazısı ile fikrini belirttiği yazıların (hatt-ı hümayûn) incelenmesi, onun Koçi Bey'in önerdiği şekilde hareket ettiğini ortaya çıkarmıştır. Bu durumu bilmeyen bazı yazarlar, padişahın değişik konulardaki fikirleri tutarlılığından hareket ederek, Sultan İbrahim'in bırakın deli olmayı isabetli kararlar veren bir padişah olduğunu söylerler.

♦ **Soru 9: Veziriazamları ne oldu?**

Sultan İbrahim gaddar bir padişah'tı. Psikolojik durumunun bozukluğu sebebiyle çabuk sinirlenirdi. Bu yüzden veziriazamlarından üçünü idam ettirdi. Tahtta çıktığı sırada veziriazam olan Kemankuş Kara Mustafa Paşa zamanında Sultan İbrahim ikinci planda kaldı. Kara Mustafa Paşa'nın iyi bir devlet adamı olması sebebiyle yönetimde bir aksaklık yaşanmadı. Ancak düşmanları boş durmuyordu. Padişahın yakınlarından Cinci Hoca ve Yusuf Paşa'nın aleyhine çalışmalarını sona erdirmek isteyen veziriazam, yeniçeri ocağını isyan ettirerek bu iki kişiyi sultanın çevresinden uzaklaştırmak istedi. Ancak durumu haber alan padişah, yeniçeri ocağının ileri gelenleri ile görüştüktan sonra 31 Ocak 1644'te Kemankuş Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirdi. Onun ölümü ile Sultan İbrahim'in hükümdarlığının istikrar içerisindeki yılları sona erdi.

İkinci veziriazamı Sultanzâde Mehmed Paşa, bu makamda iki defa iki yıl görev yaptı. Onun azlinden sonra veziriazamlığa getirilen Salih Paşa sultanın bir çılgınlığı sonucunda öldürüldü. Padişah şehir içerisinde araba kullanılmasını yasaklamıştı. Bir gün şehirdeki bir hocaya okunmaya giderken önüne bir arabanın çıkması üzerine veziriazamın emrini uygulamayı ihmal ettiği kanaatine vardı ve gittiği hocanın evine çağır்த்தığı Salih Paşa'yı orada boğdurttu. Yerine yakın çevresinden musahibesi Şekerpare kadının kocası Kara Mustafa Paşa'yı getirdi. Ancak sadaret kaymakamı Hezarpare Ahmed Paşa'nın

padişahı kandırması üzerine, Kara Mustafa Paşa'nın veziriazamlığı mühür eline geçmeden 1 gün sürdü. Yerine Hezarpare atandı. Bunun zamanında devlet işleri iyice bozuldu. Rüşvet aldı başını, gitti. Veziriazam ocak ağalarını ortadan kaldırmak istemesini hayatıyla ödedi. Ayaklanan yeniçeriler onu parça parça etti.

♦ **Soru 10: *Padro Ottomano, Sultan İbrahim'in gerçek oğlu muydu?***

Sultan İbrahim zamanının Darüssaade Ağası Sünbül Ağa kendisine bir cariyeye almıştı. Ancak bu cariyeye hamileydi. Çocuğunu doğurduğu günlerde Sultan İbrahim'in de ilk erkek evladı olan Şehzâde Mehmed doğdu. Sünbül Ağa'nın tavsiyesi ile cariyeye şehzâdeye süt annesi oldu. Padişahın bu sırada cariyeye ve çocuğuna yakınlık göstermesi eşi Turhan Sultan'dan tepki gördü. Bu durum sebebiyle sarayda kalamayacağını anlayan Sünbül Ağa cariyeyi de alarak İstanbul'dan ayrıldı. Sünbül Ağa'nın da içinde bulunduğu gemi Mısır'a giderken yolda Girit seferinin açılmasına sebep olan saldırı ile karşılaştılar. Malta korsanları gemiyi ele geçirdi, Sünbül Ağa da şehid oldu.

Malta şövalyeleri ele geçen esirleri incelerken bu çocuğu buldular. Saraydan olduğunu anlayınca daha önce Cem Sultan'dan istifade ettikleri gibi bu çocuktan da faydalanmak için onun Sultan İbrahim'in büyük oğlu olduğunu, Kösem Sultan ve Turhan Sultan'ın Şehzâde Mehmed'i tahta çıkarmak için onu saraydan uzaklaştı-

dıkları haberini yaydılar. Bu duruma herkesi inandırdılar. Bu çocuk 13 yaşına geldiğinde vaftiz edildi ve Dominique de Saint-Thomas adını aldı. Avrupa'da Osmanlı papazı, yani Padro Ottomano diye anıldı. Osmanlılar'ın aleyhine birçok faaliyette kullanılmaya çalışıldı. Hatta Fazıl Ahmed Paşa'nın Kandiye kuşatması sırasında (1669) bir gemi ile gelip, sadrazama muhasarayı kaldırması için mektup dahi yazdı. Daha sonra Malta'ya döndü ve burada kapandığı bir manastırda genç yaşta öldü.

♦ **Soru 11: Kundaktaki sultanların evlendirilmesi âdeti nasıl başladı?**

Osmanlı hanedanında küçük yaştaki padişah kızlarının evlendirilmesi Sultan I. Ahmed zamanında başladı, ancak Sultan İbrahim ile gelenek hâlini aldı. Sultan İbrahim'in aklı ataları gibi şatafatlı düğünler yapmaya takılmıştı. Ancak ne sünnet edilecek yaşta bir oğlu, ne de evlenme çağına gelmiş kızı vardı. Çevresindeki dalkavuklar buna da bir çare buldular, henüz iki buçuk yaşında olan kızı Fatma Sultan bir vezirle evlendirilerek şatafatlı bir düğün yapılacaktı. 1645'te, elli yaşında olan Yusuf Paşa ile evlenmesi uygun görüldü. Düğün hazırlıkları yapılırken Girit'e sefer açılmıştı. Yusuf Paşa, kaptanıderyalık ve serdarlıkla oraya gönderildi. Ancak paşa Hanya'yı fethetmesine rağmen az ganimet getirdi diye öldürüldü. İki buçuk yaşında evlendirilen Fatma Sultan daha düğünü bile yapılmadan dört yaşında dul kalmıştı. 1646'da Fazıl Paşa ile nikâhı kıyıldı. Büyük bir düğün yapıldı, pa-

dişah da doya doya törenleri izledi. Fatma Sultan, Fazlı Paşa'nın onun bulûğ çağına girmesini beklerken ölmesi üzerine ikinci kez bakire olarak dul kaldı.

Sultan İbrahim'in Beyhan Sultan isimli kızı da 1647'de, iki yaşındayken Veziriazam Hezarpare Ahmed Paşa ile evlendirildi. Babası Sultan İbrahim'in tahttan indirildiği isyan sırasında yeniciler, Veziriazam Ahmed Paşa'yı parçaladılar. Böylece Beyhan Sultan üç yaşında dul kaldı. Bir süre sonra Uzun İbrahim Paşa'yla, onun da ölümü üzerine Bıyıklı Mustafa Paşa ile evlendirildi.

Sultanın bir diğer kızı Gevherhan Sultan ise 1646'da dört yaşındayken, Cafer Paşa ile evlendirildi. Ancak bulûğa ermeden dört kez daha evlendirildi. Çavuşzâde Mehmed Paşa, İsmail Paşa ve Gürcü Mehmed Paşa diğer kocalardır. Dönemin İngiliz elçisi Rycout, dört kez evlenmesine rağmen yaşının küçük olmasından dolayı hâlâ bakire olduğunu, bulûğa ermediği için sonuncu kocası Budin Beylerbeyi Gürcü Mehmed Paşa'nın yanına sokulmadığını yazar.

Kundaktaki sultanların evlendirilmesi bu olayla bitmedi. XVIII. yüzyılın sonlarına kadar daha birçok sultan bu şekilde nişanlandı veya evlendirildi.

♦ Soru 12: Sultan İbrahim deli miydi?

Osmanlı tarihinin "Deli" diye anılan tek üyesi Sultan İbrahim'dir. Ancak bu haksız bir yakıştırmadır. Onun kendi el yazısı ile fikirlerini söylediği ve çektiği ıstırap-

lan anlattığı hatt-ı hümayûnlarının tarihçiler ve doktorlar tarafından incelenmesi bu görüşün yanlışlığını ortaya çıkardı. Varılan sonuç onun bir psikozlu, yani deli olmadığı ve yine bir psikolojik bozukluğu yansıtan psiko-nevroz hastası olduğudur. Osmanlı tarihinin asıl "Deli" olarak anılması gereken padişahı Sultan İbrahim'in amcası I. Mustafa'dır.

Sultan İbrahim'in bu durumunun sebebi de yıllarca öldürülme korkusu içerisinde yaşamasıydı. Babası I. Ahmed'in ölümünden sonra devlet kargaşa ortamına girmişti. Ağabeyi II. Osman, yeniçeriler tarafından öldürüldü. Diğer ağabeyi IV. Murad ise tahtta durumunu sağlama aldıktan sonra üç kardeşini öldürttü, erkek çocuğunun olmaması sebebiyle İbrahim'i sağ bıraktı. Her gün kardeşleri gibi öldürülmeyi beklemek İbrahim'in aklı dengesini bozdu.

♦ Soru 13: *Cinci Hoca kimdir?*

Osmanlı padişahlarının bir kısmında müneccimlere ve nefesi kuvvetli hocalara karşı büyük bir eğilim vardır. Padişahlar içerisinde bu işlere en fazla önem verenlerden biri de Sultan İbrahim'dir. Sultan İbrahim çocukluğundan itibaren sıkıntılı günler geçirmişti. Bu yüzden tahta çıktığında psikolojik durumu iyi değildi. Bu sıkıntıları gidermek ve erkek evlat sahibi olabilmek için birçok üfürükçü ve müneccimi sarayına doldurdu. Ancak bunların içerisinde hiç kimse ileride Cinci Hoca lakabıyla anılacak, Hüseyin Efendi kadar meşhur olamadı.

Safranbolu'da doğan Hüseyin Efendi, o bölgenin meşhur bir hoca ailesinden geliyordu. İlk eğitimini babası Şeyh Mehmed Çelebi'den alırken büyüclüğü de öğrendi. Daha sonra eğitimini tamamlamak için İstanbul'a geldi ve burada Süleymaniye Medresesi'ne devam etti. Burada öğrenciliği devam ederken, "kuvvetli nefesi" olduğu ve okuduğu dualarla her derde deva olduğu haberleri İstanbul'un her yerinde konuşuluyordu. Medresedeki hocasının başka bir göreve gitmesi üzerine geçimini sağlamak için kendisini tamamen sihir işlerine verdi. Bu durumu medresede hoş karşılanmadı ve Hüseyin Efendi dışlandı. Medreseden mezun olamamasına rağmen şöhreti İstanbul'un her yerine yayıldı. Bu sırada saraya gelen hocaların hiç birisi Sultan İbrahim'in rahatsızlıklarına çare bulamamıştı. Hüseyin Efendi'nin ününü duyan Kösem Sultan, oğlunun tedavisi için onu saraya çağırdı. Artık Cinci Hoca diye anılan Hüseyin Efendi, her gün saraya gelerek kokmuş nefesiyle "Emirül-Müminin ve İmamü'l-Müslimin"ın suratına üfledi. Sultanın onun gelmesinden sonra günden güne iyileşerek, rahatlaması şöhretini iyice artırdı. Artık sarayda bir dediği iki edilmiyordu.

Padişahın katında büyük bir iltifat gören Hüseyin Efendi'ye saray verildi ve 1642'de medrese tahsilini tamamlamamış olmasına rağmen Süleymaniye Medreseleri'ne hoca olarak tayin edildi. 1644'te devrin en güçlü adamı Veziriazam Kemankes Kara Mustafa Paşa'yı öldürtünce bütün ipler onun eline geçti. Anadolu kadiaskeri oldu. Hakkındaki iş takipçiliği yaptığı ve rüşvet aldığı gibi iddi-

alar yüzünden bu görevden dört defa alındı, ancak her defasında geri geldi. Bazen İstanbul dışına sürüldü ise de, bir yolunu bulup padişahın affıyla geri döndü. Artık Cinci Hoca diye anılan Hüseyin Efendi, sultanın gözdelelerinden Şekerpare Kadın ve Yusuf Paşa ile işbirliği yaparak devlet yönetiminde etkili birisi olmuştu. Devlet kadrolarına yapılacak tayin veya azillere karıştı. Girit seferinin açılmasında dahi etkili oldu. Kendisinin denetiminde olan medrese hocalıkları ve kadılıkları rüşvetle sattı. Hatta bazı görevler için açık artırma düzenledi. Bu sayede büyük bir servet sahibi oldu.

♦ **Soru 14: Cinci Hoca neden öldürüldü?**

Cinci Hoca'nın talihi Sultan İbrahim'in ölümü ile değişti. Hamisini kaybetmişti. Yeni padişah IV. Mehmed'in tahta çıkması dolayısıyla askere verilecek para hazineye olmadığı için devrin veziriazamı Sofu Mehmed Paşa, ondan 200 kese, yani 8 milyon akçe istedi. Fakat Cinci Hoca bunun 15-20 misli fazla bir servete sahip olmasına rağmen buna yanaşmadı. Bu hareketi ile aslında kendi ölüm fermanını imzalamıştı. Çevresi durumun kötü olduğunu belirtip, Cinci Hoca'yı bu parayı vermesi için uyarınca bir miktar ayan düşük para vermeye razı oldu. Ancak iş işten geçmişti. Bu davranışına kızan veziriazamın emriyle Çavuşbaşı Abdülfettah Ağa, adamlarıyla Cinci Hoca'nın evini bastı. Onların gelmesi üzerine evinin damından atlayıp, komşusunun evine sığınan Hüseyin Efendi yakalandı. Parasının yerini söylemesi için dö-

vüldü. Yediği dayağa rağmen istenilen parayı vermeye yanaşmıyordu. Bunun üzerine evi arandı, yüzlerce kese akçe, altınlar, mücevherler, kürkler bulundu.

Onun bütün resmî evrakı incelenerek yediği rüşvetler ve usulsüz aldığı paralar hesaplandı. Nakit parası 3 bin kese, yani 120 milyon akçe olarak belirlendi. Sakladığı diğer paraların yerini söylemesi için, devrin meşhur celladı olan ve Sultan İbrahim'i de öldüren Kara Ali tarafından işkenceye alındı. İşkence sonucunda sakladığı yüzlerce kese parası bulundu. Cinci Hoca'nın servetinin büyük bir bölümü ayan düzgün paralardan oluşuyordu. O devirde bu şekilde para bulmak çok zordu. Cinci Hoca'nın servetinin bir kısmı askere cülus bahşişi olarak dağıtıldı. Bu paralar halk arasında "Cinci akçesi" diye anıldı. Ancak düzgün ayarlı bu paralar bir süre sonra devlet tarafından toplatılarak, darbhanede eritilip, içindeki gümüş oranı düşürüldü. Cinci Hoca'nın servetinin tamamına devlet tarafından el konulmamıştı. Süleymaniye Vakfı'ndan haksız yere aldığı 1.200.000 akçe bu vakfa iade edildi. Kansına, mihr-i müecceli olan 1000 altın verildi.

Bir süre hapsedilen Cinci Hoca, manevi gücünden korkulduğu için Osmanlı'nın Afrika'daki en uzak bölgesi olan Habeş Eyaleti'nin İbrim Sancağı'na sancakbeyi olarak tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmak istendi. Bu görevine giderken Karacabey civarında romatizması yüzünden gidemeyeceğini belirtip, geri dönmek için izin istedi. Kırım Hani'nin da aracı olması üzerine geri dön-

mesine müsaade edildi. Ancak yıllarca topladığı servetini kaybetmeyi kabullenemiyordu. Her yerde mal ve paralarının haksız yere gasp edildiğini, servetinin ancak onda birinin padişahın hazinesine girdiğini, kalanın veziriazam ve diğer ilgililerce cebe atıldığını söyledi. Adamları da her tarafta ileri geri konuşuyorlardı. Bu durum devlet adamlarına rahatsızlık verdi ve 1648 Kasım'ında öldürüldü.

♦ **Bibliyografya**

Mustafa Cezar vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, İstanbul 1960.

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1972.

Feridun Emecen, "İbrahim", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXI, 274-281.

Semavi Eyice, "Ayasofya Vaftizhanesi, Sultan I. Mustafa ve Sultan İbrahim'in Türbesi Olan Yapı" *Atatürk Konferansları*, 1975-1976, s. 139-162.

Adnan Giz, "Üç Yaşında Evlenen Sultanlar", *Tarih Dünyası*, I, İstanbul 1950.

Tayyib Gökbilgin, "İbrahim", *İslâm Ansiklopedisi*, V/2, 880-885.

Siyret Gözalan, "Sultan İbrahim'in Beşlik Osmanî'sinden Terslikler Dolu İlginç Bir Örnek", *Türk Nümizmatik Derneği Yayınları Bülteni*, sayı: 5 (1980), s. 19-21.

Ersin Gülsoy, *Gırtl'ın Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul 2004.

Sabahattin Kerimoğlu, "Sultan İbrahim Deli mi İdi?", *Tarih Dünyası*, III/25 (İstanbul 1950), s. 1057-1058.

Reşad Ekrem Koçu, "Sultan İbrahim'in Katli", *Resimli Tarih Mecmuası*, I (İstanbul 1950), s. 204-207.

Fazıl Murat, "Frenklerin "Osmanlı Papazı" Dedikleri Sahte Şehzâde Kimdir?", *Resimli Tarih Mecmuası*, III (İstanbul 1954), s. 3101-3102.

Zarif Ongun, "Sultan İbrahim Hakkında Yeni Vesikalar", *Yeni Tarih Dergisi*, I/5 (İstanbul 1957), s. 131-135.

Abdülkadir Özcan, "Hüseyin Efendi, Cinci Hoca", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, 541-543.

Mehmet Özdemir, *I. Mustafa ve Devri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

Ziya Şakir, *Osmanlı Saraylarında Cinci Hoca*, İstanbul tsz.

Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980.

———, "Sultan İbrahim Deli mi, Hasta mıydı?", *Tarih Dünyası*, I/6-9; II/10-17, 20-21, (İstanbul 1950-1951).

———, "Koçi Bey'in Sultan İbrahim'e Takdim Ettiği Risale ve Arzları", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1955, s. 177-199.

———, “Sultan İbrahim’in Tuhafıkları ve Fıkraları”, *Tarih Dünyası*, III/22, 24(Nisan 1951), s. 926, 955.

Tahsin Ünal, “Cinci Hoca ve Serveti Hakkında”, *Resimli Tarih Dergisi*, VI/71 (İstanbul 1955), s. 4163-4166.

Abubekir Yücel, “İki Halifenin Bir Arada Bulunmaması ve Osmanlı Hükümdarı Sultan İbrahim’in Siyaseten Katli”, *İslâmi Araştırmalar*, sayı: 12/1 (Ankara 1999), s. 40-57.

KADIZÂDELİLER

♦ Soru 1: *Osmanlı İmparatorluğu, buhrana nasıl sürüklendi?*

XVII. yüzyılın ilk yarısında İstanbul halkı ikiye bölünerek, büyük bir dini tartışma yaşandı. Ancak bu dini tartışmanın kökeni XVI. yüzyıla iniyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik yapısı, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren değişmeye başladı. Avrupa'da coğrafi keşifler sonucunda, kıymetli maden bolluğu, askeri sistemlerdeki değişiklikler, nüfus artışı, ticaret yollarının değişmesi ve uzun süren Avusturya ve İran harpleri gibi faktörler Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük bir buhrana sebep oldu. Buhran hem halkı, hem de yöneticileri etkiledi.

Buhranın sebepleri araştırılmaya başlandı. Osmanlı aydınlarına göre problemin kaynağı, Kanunî Sultan Sü-

leyman devrindeki uygulamaların terkedilerek işlerin rüşvetle halledilir hâle gelmesi ve işin ehli olmayan kişilerin önemli makamlara getirilmesi idi. Yazarların, idealleştirdikleri dönem de Kanunî dönemi idi.

Ancak herkes meseleye aynı şekilde yaklaşmıyordu. Kadızâdeliler diye adlandırılan gruba göre problemin asıl sebebi, dini emirlerin terkedilip, Hazreti Muhammed döneminde bulunmayan birçok uygulamanın dine sokulması idi.

♦ **Soru 2: Osmanlı resmî ideolojisine nereden muhalefet geldi?**

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sünni esaslara dayalı bir resmî düşünce vardı. Zaman zaman bu düşünceye muhalifler çıkmışsa da etkili olamamışlardı. Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı resmî düşüncesine ilk ciddi muhalefetin, Sünniliğin içerisinde geldiğini söyler. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Sünni İmam Birgivi, Osmanlı resmî düşüncesine karşı çıktı. Birgivi, XVII. yüzyılda imparatorlukta etkili olan Kadızâdeliler'in fikir babasıydı.

♦ **Soru 3: İmam Birgivi kimdir?**

XVI. yüzyıl Osmanlı ulemasının önde gelen isimlerinden biri olan İmam Birgivi'nin asıl adı Takiyyüddin Mehmed'dir. Birgivi, yani Birgili diye meşhur olmasına rağmen aslen Balıkesir doğumludur. 1523'te Balıkesir'in Kepsut İlçesi'nin Bektaşlar köyünde doğan Takiyyüddin Mehmed, ömrünün son 10 yılında Birgi'de bulunan med-

resede hocalık yapmasından dolayı Birgivi, yani Birgili diye meşhur oldu.

Birgivi, Balıkesir'deki bir medresede hocalık yapan babasından Arapça ve bazı dini ilimleri öğrendikten sonra İstanbul'a gitti. İstanbul'da eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde hocalık yaptı. Edirne'de askeri görevlilerin miras işlerine bakma görevine tayin edildi. Burada boş zamanlarında verdiği vaazlarda halkı *Kur'an'a* ve Hazreti Peygamber'in sünnetine dönmeye çağırdı. Birgivi'ye göre mezarlar üzerinde türbe yapılmamalı, türbelerde mum yakılmamalı, para ile *Kur'an* okutulmamalı, savaş zamanı dışında çalgı dinlenilmemeli, zengin çocuklarına para ile ilim payesi verilmemeliydi. Birgivi'nin fikirleri, 1328'de ölen İbn Teymiye'ye dayanıyordu.

Birgivi para vakfetmenin caiz olmadığını söyleyince dönemin şeyhülislâmı Ebussuud Efendi ile çatıştı. Şeyhülislâm, Birgivi'ye halkın arasına fitne sokmaması tavsiyesinde bulundu.

Verdiği ateşli vaazlara rağmen bir neticeye ulaşamayan Birgivi, halkın alışkanlıklarından vazgeçmeyeceğini görünce Edirne'den İstanbul'a gelerek bir Bayramiye tekkesinde inzivaya çekildi. Ancak bir süre sonra tekkenin şeyhi Abdullah Karamanî'nin tavsiyesiyle insanları aydınlatmak için medrese hocalığına geri döndü. II. Selim'in hocası Birgili Ataullah Efendi'nin Birgi'de yaptırdığı medreseye müderris, yani hoca olarak tayin edildi. Dönemin önemli âlimlerinden olduğu için Birgi'deki medrese öğrenci akınına uğradı.

Ömrünün sonuna kadar Birgi'de hocalık yapan İmam Birgî, 1573'te İstanbul'a gelirken 52 yaşında vebadan öldü ve Birgi'ye götürülerek defnedildi.

♦ **Soru 4: İmam Birgî, öldükten sonra nasıl anıldı?**

İmam Birgî'nin fikirleri, XVII. yüzyılda Kadızâdeliler hareketi ile en parlak günlerini yaşadı. Ancak XVII. yüzyılın sonlarında Kadızâdeliler hareketinin etkisini kaybetmesinden sonra da Birgî'nin fikirleri çeşitli çevrelerde kabul gördü. Özellikle *Vasiyetnâme* isimli ilmihal kitabı en çok okunan eserlerden biri oldu.

Bir zamanlar Aydınoğulları Beyliği'ne başkentlik yapan Birgi günümüzde İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı bir kasabadır. Bozdağ'ın güney eteklerinde, tepeler arasında, Sanyar Deresi'nin iki yamacında kurulan Birgi ufak bir kasaba olmasına rağmen en çok turist çeken yerlerdendir. Sebebi de XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan en büyük âlimlerden birisi olan İmam Birgî'nin bu kasabada bulunan türbesidir. On binlerce kişi Birgî'nin türbesini ziyaret edip, dertlerine çare bulmak için Birgi'ye gelir. Ancak ortada trajik-komik bir durum var. Bir zamanlar türbe ziyaretine gidilmemesi için mücadele veren İmam Birgî'nin mezan günümüzde en büyük evliya türbelerinden biridir.

♦ **Soru 5: Kadızâdeliler, ne istiyorlardı?**

Birgî'nin kendi döneminde devlet ve halk katında fazla itibar bulmayan fikirleri, XVII. yüzyılda oldukça po-

püler oldu. Türk tarihinin en tutucu düşüncelerinden birisi olan Kadızâdeliler hareketinin öncüsü Kadızâde Mehmed Efendi, fikirlerini, XVI. yüzyılın önemli isimlerinden Birgivi Mehmed Efendi'nin eserlerine dayandır-yordu. Birgivi'nin eserlerindeki Hazreti Peygamber'den sonra ortaya çıkan herşeyin reddedilmesi fikrini benimseyen Kadızâde Mehmed, oldukça sıkıntılı geçen bu yıllarda hatipliğini de kullanarak, verdiği vaazlarla yıllarca halkı ve devlet kademelerini etkiledi.

Bu dönem devletin bunalımda olduğu, halkın sıkıntı çektiği yıllardı. Zenginlerin zevk ü sefaya daldığını, taşranın yanıp yıkıldığını, halkın dağlara çıktığını, çiftçinin perişan hâle geldiğini, rüşvetin alıp yürüdüğünü, şarabın ve afyonun salgın hâline geldiğini ve tek çarenin şeriatta olduğunu söylemeye başladı. Dönemin önemli tarikatları olan, Halveti ve Mevlevîler'i "tahta tepenler, düdük çalanlar" diye aşağılayıp, semanın haram olduğunu söyledi.

Kadızâdeliler'e göre, dertlerin sona ermesi için yapılması gereken iş, dine sonradan sokulan bu uygulamaların ortadan kaldırılmasıydı. Bu yapıldığında tüm dertlerin devası bulunacak ve İslâmiyet'in en iyi şekilde yaşandığı Asr-ı Saadet, yani Peygamberimiz'in dönemi tekrar yaşanabilir hâle gelecekti. Kadızâdeliler, dine sonradan sokulan uygulamaların yaygınlaşmasındaki en büyük sorumluluğun tarikatlarda olduğunu iddia ediyorlardı.

♦ **Soru 6: Kadızâdeliler, devlete nasıl hakim oldular?**

Kadızâdeliler, özellikle IV. Murad devrinde ön plana çıktılar. Sultan Murad, tütünün haram sayılarak yasaklanmasında, ve kahvehanelerin kapatılmasında Kadızâde Mehmed Efendi'nin desteğini gördüğü için bu gruba mensup imamları desteklemişti.

Kadızâde Mehmed Efendi, hatipliği sayesinde etrafına bir hayli taraftar topladı ama ömrü fikirlerinin iktidar olduğunu görmeye yetmedi. 1635'te ölünce yerini Üstüvanî Mehmed Efendi aldı. Aslen Şamlı olan Mehmed Efendi, vaazlarını Ayasofya Cami'inde direk dibine oturup, sırtını buraya dayayarak verdiği için "Üstüvanî" diye anılıyordu. Kadızâde Mehmed Efendi'nin taraftarları, onun ölümünden sonra "Kadızâdeliler" veya "Fakırlar" diye anıldılar.

Kadızâdeliler, hareketlerinin kurucusu Mehmed Efendi'nin ölümünden sonra daha da etkin oldular. İstanbul camilerinin çoğunun kontrolünü ellerine geçirdiler. Osmanlı yöneticileri, Kadızâdeliler'in dini telkinlerini, halka sıkıntılarını unutturacak geçici bir vasıta gibi görmüştü. Özellikle IV. Mehmed katında itibar sahibi oldular.

Kadızâdeliler, Anadolu'da bir hayli tekke şeyhini idam ettirdiler. Mevlevihanelerde sema edilmesi bile yasaklandı. Kadızâdeliler, daha sonra, siyaset meydanında at oynatmaya başladılar. Başkalarına haram olan herşey kendilerine helaldi ve kendilerinden olanlar devletin tepesine çıkarken muhalifler celladın satırına veriliyordu.

Tarihçi Naima, Kadızâdeliler'in başlangıçta dünya malına aldınış etmeden sade bir hayat yaşadıklarını, ancak daha sonra siyasi sahneyi ellerine geçirince kendilerini din yolunda gösterip, her türlü dalavereyi çevirdiklerini, rüşvet aldıklarını söyler.

♦ **Soru 7: *Tarikat mensupları, Kadızâdeliler'le nasıl mücadele ettiler?***

İstanbul halkı Kadızâdeli ve tarikat mensupları diye ikiye bölünmüş, kimse diğerrinin imamlık ettiği camiye gitmemeye ve hatta birbirlerine selam bile vermemeye başlamıştı. Kadızâdeli imamların hayali gündemleriyle kendinden geçen halk tarikat mensuplarını sokak aralarında döverken, bazıları da tekkeleri silahlı olarak basıp, zorla kapattınıyorlardı.

Kadızâde ve taraftarları, belirli bir üstünlük sağladılarsa da, karşılarında diğerr tarikatların kuvvetli bir direnişini de buldular. Sivasî Abdülmecid Efendi'nin başını çektiği bir grup onların fikirlerine karşı çıktı. Halveti Şeyhi Abdülmecid Sivasî'nin taraftarlarına Sivasîler denildi. Artık İstanbul'un her yerinde Kadızâdeliler'le, Sivasîler arasında tartışmalar ve siyasi üstünlük kurma yarışı yaşanıyordu.

Kadızâde ile aynı yılda, 1635'te ölen Abdülmecid Efendi'nin halifesi Abdülahad Efendi'nin liderliğindeki Sivasîler, mücadeleyi sürdürdüler. Sivasî'nin vefatından sonra şeyh olan Abdülahad Efendi, Kadızâdeliler'i sus-

turmak için çok farklı bir yola başvurdu. Kadızâdeliler'in toz kondurmadıkları Birgivi'nin *Tarikat-i Muhammediye* adlı kitabındaki hataları ortaya koyan bir kitap yazdı ve böylece yobazları can evinden vurmak istedi. Tarikat mensuplarıyla bir araya geldiğinde de bu konularda ehliyet sahibi olanları, bu kitap aleyhinde kitaplar yazmaya teşvik etti.

Tatar İmamı denilen Hüseyn Efendi, Birgivi'nin *Tarikat-ı Muhammediye*'sini eleştiren, zayıf ve yalan hadisleri ortaya koyup, serna ve raksın dinen caiz olduğunu ispat etmeye çalışan bir kitap yazdı. Tartışmak için Tatar İmamı'nın karşısına çıkmayan Kadızâdeliler, ulemayı toplayıp, Hüseyn Efendi'nin kitabının üzerine "hükümsüzdür" yazdırdılar.

♦ **Soru 8: *Kadızâdeliler ile Sivasiler arasında ayrılık noktaları nelerdi?***

Dönemin kaynakları iki grup arasında fen bilimlerin tahsilinden, tütünün içilmesinin haram olup, olmadığına kadar on altı maddede toplanan tartışmaların yaşandığını yazarlar. Kadızâdeliler'in dar görüşlerine karşı, Sivasî Abdülmecid Efendi dini konulara daha geniş bir müsamaha ile yaklaşıyordu.

Kadızâdeliler'le, Sivasiler arasında IV. Murad devrinde tartışma konusu olan 16 mesele dönemin kaynaklarında şu şekilde belirtilmişti:

Fen bilimlerinin ve matematiğin eğitiminin alınmasının meşru olup, olmadığı; Hızır Peygamber'in sağ

olup, olmadığı; tarikat mensuplarının raks ve devranının haram olup, olmadığı; Hazreti Peygamber'e saygı olsun diye "Sallallahu aleyhi vesellem" ve ashaba "radiyallahu anh" demenin icap edip, etmediği; ezan, mevlit ve bunlar gibi dini şeylerin makamla ve güzel sesle okunmasının caiz olup, olmadığı; Hazreti Peygamber'in anne ve babasının mümin olarak kabul edilip, edilmeyecekleri; kahve, tütün gibi maddelerin kullanımının haram olup, olmadığı; firavunun imanla ölüp, ölmediği; tasavvufun önemli isimlerinden Muhyiddin Arabi'nin durumu ve "Şeyh-i Ekber", yani en büyük şeyh olarak kabul edilip, edilmeyeceği; Halife Yezid'e lanet etmenin icap edip, etmediği; Peygamber'den sonra ortaya çıkan bidatler, yani Peygamber'den sonra dinde ortaya çıkan uygulamalar; türbelerin ziyaret edilip, edilmeyeceği; büyüklerin elini, eteğini, ayağını, öpmek ve selamlaşırken eğilmek konusu; rüşvet; Regaib, Berat ve Kadir namazlarının cemaatle kılınıp, kılınmayacağı; emr-i bil-maruf ve nehy-i ani'l-münker, yani iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak.

♦ **Soru 9: Kadızâdeliler'in ilginç fikirleri nelerdi?**

Naima Tarihi'nde anlatılan Kadızâdeli vaizlerden Türk Ahmed'e yöneltilen sorular ve bunlara verilen cevaplar, Kadızâdeliler'in zihniyetini yansıtır: Kadızâdeliler'in önde gelenlerinden Türk Ahmed, "Hazreti Peygamber zamanında don olmadığı için peştemal kuşanmak ge-

rektiği, kaşık olmadığı için de yemeğin elle yenmesi gerektiğini” iddia eder.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’de de Kadızâdeliler’e ait ilginç bir hikâye anlatılır: Kadızâdeli Tireli Hacı Mustafa, satın aldığı bir *Şehnâme*’deki minyatürlere bakıp, “Resim haramdır” diye minyatürlerdeki insanların gözlerini çıkarıp, her yaprağı delik delik delip, bazı resimleri bıçağıyla boğazladım sanarak boğazlarından çizer.

Tireli Hacı Mustafa, kitabın parasını alamayan esnaf tarafından valiye şikâyet edilir. Paşa, *Şehnâme*’yi görünce derin bir âh çekip parçalanmış kitabı divânda bulunanlara gösterir ve toplantıda hazır bulunanlar Firavun, Yezid, Hâmân, Mervan, Kârûn, Ebû Cehil, Ebû Leheb ve Bel’am bin Baur’un lânetini bu rezil herifin üzerine okurlar. Paşa, Kadızâdeli’yi falakaya yatırtarak yaptığıнын cezasını verir.

◆ **Soru 10: Kadızâdeli hareketi nasıl dağıtıldı?**

IV. Mehmed devri sadrazamlarından Boynueğri Mehmed Paşa zamanında Kadızâdeliler’in durumları bozuldu. Sadrazam, “Ulema ve şeyhlere danışmak ne demektir?” diyerek Kadızâdeliler’i devlet işlerinden uzaklaştırdı. Bunun üzerine Kadızâdeliler, sadrazam aleyhine büyük bir karalama kampanyası başlattılar. Ancak fiilen daha sonra Köprülü Mehmed Paşa’nın sadrazamlığı zamanında harekete geçtiler.

Köprülü Mehmed Paşa, 1656’da sadrazam olunca ilk işinin bozulan devlet otoritesini yeniden tesis etmek

olduğunu biliyordu. Köprülü, devlet otoritesini tesis etmeye çalışırken, IV. Murad devrinden itibaren İstanbul'da büyük bir güç hâline gelen Kadızâdeliler, onun sadrazamlığının sekizinci günü, 2 Ekim 1656'da aleyhtarlarını öldürmek ve devlet yönetiminde söz sahibi olmak için harekete geçtiler. Kadızâdeliler şunları istiyorlardı: İstanbul'daki bütün tekkeleri yıkıp, buraların şeyh ve dervişlerine imanlarını tazelemelerini teklif etmek ve kabul etmeyenleri öldürmek; padişahın huzuruna çıkarak, Peygamber'den sonra ortaya çıkmış bütün bid'atların kaldırılmasını istemek; Padişahların ve ailelerinin yaptırdığı, selâtin camilerinin minarelerinin biri dışındakileri yıkmak.

Kadızâdeliler, bu isteklerini yerine getirmek için silahlanıp, halkı yanlarına davet ettiler. Sadrazamın onları bu hareketten vazgeçmeleri yönündeki uyarlarına kulak asmadılar. İsteklerinin yerine gelmesinde direttiler. Bunun üzerine Köprülü Mehmed Paşa, Kadızâdeliler'in isteklerini reddetti. Mallarına el koyup, hareketin liderleri olan Üstüvanî Mehmed Efendi, Türk Ahmed ve Divâne Mustafa'yı tutuklatarak Kıbrıs'a sürdü. Yıllarca İstanbul'da istediklerini yaptıran, devlet işlerine müdahale eden Kadızâdeliler bir günde bitirilmişti. Bu hadise, dışardan zayıf gibi görünen devletin gerektiğinde ipleri nasıl kolaylıkla eline alabildiğini göstermektedir.

Osmanlı tarihinin en önemli yazar ve aydınlarından Kâtip Çelebi "İslâm sultanına, bu çeşit ham sofuları ve boş taassup erbabını, kim olursa olsun ezmek ve yola getirmek vaciptir. Zira, geçmişte taassup savaşından çok

fesat çıkmıştır. Gerek Halveti ve gerek Kadızâdeli ahmakların doğruluk cihetinden göründüklerine inanmayıp bir tarafın üstün gelmesi caiz görülmeye. Alemin nizamı, hep halkın haddini aşmamasıyla mümkündür, vesselam" demişti.

♦ **Soru 11: Kadızâdelik tekrar nasıl canlandı?**

Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde, Kadızâdeli hareketi tekrar bir canlanma görüldü. Sadrazamın dostluğunu kazanan Vanî Mehmed Efendi, Fazıl Ahmed Paşa'nın daveti üzerine İstanbul'a geldi ve burada en önemli camilerde verdiği vaazlarla Kadızâdeli hareketini tekrar etkin hale getirdi.

Vanî Mehmed Efendi, birçok yerde tekkeleri yıktırıp, 1665'ten itibaren tasavvufi müzik halka açık yerlerde icrasını ve semayı yasaklattı. Tütün ve içki kullanımı da tekrar yasaklanan hususlardandı. Kadızâdeli hareketi tekrar zirveye çıkmışken, İkinci Viyana Kuşatması'nın ardından yaşanan bozgun, bu seferin destekçilerinden Vanî Mehmed Efendi'nin nüfuzunu sona erdirdi. Vanî Mehmed Efendi'nin sürgüne gönderilmesiyle Kadızâdeliler'in etkinliği sona erdi ve bir daha toparlanamadılar.

♦ **Bibliyografya**

Naima, *Tarih*, IV-VI, İstanbul 1283.

Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi, IV, haz. Seyit Ali kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2001.

Kâtip Çelebi, *Mizanü'l-Hak fî İhtiyari'l-ahak*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1980.

Mustafa Cezar vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, İstanbul 1960.

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1971.

Semiramis Çavuşoğlu, "Kadıızâdeliler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV, 100-102.

Cengiz Gündoğdu, "XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivasiler-Kadıızâdeliler Mücadelesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1 (İstanbul 1998), s. 37-72.

Selâhattin Güngör, "Yobazlığın En Aşın Devri", *Resimli Tarih Dergisi*, sayı: 21 (İstanbul 1951), s. 983-985.

İmam Birgivi, *Tarikat-ı Muhammediye Tercümesi*, çev. Celal Yıkındı, İstanbul 1981.

M. Hulusi Lekesiz, XVI. Yüzyıl Osmanlı Düzenindeki Değişimin Tasfiyeci (Püritanist) Bir Eleştirisi: Birgivi Mehmet Efendi ve Fikirleri, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1997.

Ahmet Yaşar Ocak, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinde Tasfiye (Püritanizm) Teşebbüslerine Bir Bakış: Kadıızâdeliler Hareketi", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XVII-XXI (Ankara 1983), s. 208-226.

——, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1998.

Necati Öztürk, *Islamic Orthodoxy Among the Ottomans in the Qadi-zâde Movement*, Doktora Tezi, Edinburg University 1981.

Ali Süha, "Tatar İmam", *Resimli Tarih Dergisi*, sayı: 45 (İstanbul 1953), s. 2575-2577.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1-2, Ankara 1988.

Madeline C. Zilfi, "Kadı-zâdeliler: Onyedinci yüzyıl İstanbul'unda Dinde İhya Hareketleri", çev. M. Hulusi Lekesiz, *Türkiye Günlüğü*, sayı: 58 (Ankara 1999), s. 65-79.

——, *The Politics Piety: The Ottoman Ulema in the Post-Classical Age (1600-1800)*, Minneapolis 1988.

KÖPRÜLÜLER

♦ Soru 1: Köprülü Mehmed Paşa nerelidir?

Köprülü Mehmed Paşa, isminden dolayı Vezirköprülü zannedilir. Ancak kendisi aslen Berat (Arnavud Belgradı) Sancağı'nın Rudnik köyündendir. Sipahi olarak görev yaptığı yıllarda Amasya'ya bağlı olan Köprü (Vezirköprü) kazasının voyvodasının kızıyla evlenmişti. Burada görev yapmasından ve hanımının memleketinden dolayı Köprülü olarak anıldı. Köprü Kazası'nın ismi de daha sonra, ona nispetle Vezirköprü adını aldı

♦ Soru 2: Köprülü Mehmed Paşa nasıl sadrazam oldu?

Çeşitli saray görevlerinde çalıştıktan sonra, taşrada görev alan Köprülü Mehmed Paşa'nın kariyeri inişli çıkışlı oldu. Celalilere karşı savaşta yenilerek gözden düştü,

ancak daha sonra İstanbul'a gelerek Kösem Sultan'ın ta-
raftarları arasına katılıp, sonunda vezirliğe yükseldi. An-
cak çok geçmeden vezirlikten alınarak, sürgüne gönde-
rildi. Bundan sonra önemsiz görevlerde bulundu, hatta
bir ara hazineye olan borcundan dolayı tutuklandı. İbşir
Paşa'nın, sadrazamlık mücadelesine destek verdiğine de,
onun yenilmesi üzerine Köprü'ye geri döndü.

Köprülü Mehmed Paşa fazla parlak olmayan bir ka-
riyere sahip olmasına rağmen, dürüst ve yetenekli birisi
olarak biliniyordu. 1650'li yıllarda imparatorluk gerek
içte, gerekse dışta oldukça güç bir durumdaydı. Özel-
likle Venedik'in Çanakale Boğazı ve Anadolu kıyıla-
rındaki ablukası kaldırılamıyordu. 80 yaşındaki Köprülü
Mehmed Paşa, bir görevi olmadan Köprü'de otururken
dostları Reisülküddin Mehmed Efendi ve Mimarbaşı Ka-
sım Ağa, valide sultanı onun devleti içinde bulunduğu du-
rumdan kurtaracak bir kişi olduğuna inandırarak, paşayı
sadrızamlığa tayin ettirdiler. Özellikle Mimar Kasım, va-
lide sultanın kethüdalığını yaptığı için bıkmış ve usanmış
uzun müddet Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazamlığı
için Turhan Sultan'a propaganda yapmıştı.

♦ **Soru 3: Köprülü Mehmed Paşa
sadrızamlığı için hangi şartları
ileri sürdü?**

Köprülü Mehmed Paşa, dostlarının valide sultanı
ikna etmesi sonucu 15 Eylül 1656'da sadrazam olurken,
görevi kabul etmek için bazı şartlar ileri sürüp, pazarlık

yapmıştı. Bu, Osmanlı tarihinde daha önce benzeri görülmemiş bir durumdu. Sadrazamlığa tayin olanlar bunun için padişaha duacı olurlarken, geçmişi parlak başarılarla dolu olmayan bu yaşlı devlet adamı şartlı olarak sadrazamlığa geliyordu.

Köprülü, daha önceki sadrazamların, askerin ve sarayın müdahalesinden dolayı iş yapamadığını biliyordu. Seleflerinden daha geniş yetkilere sahip olmadan devlette devam eden düzensizliği ortadan kaldıramaz ve Çanakkale Boğazı'nı abluka eden Venedikliler'i yenemezdi. Bunun için padişah'tan sadece kendisinin kararlarının uygulanacağına dair söz aldı. Bütün tayin ve azilleri sadrazam yapacaktı ve padişah sadrazamla ilgili çıkarılacak olumsuz söylentilere itibar etmeyecekti.

♦ Soru 4: Köprülü Mehmed Paşa neler başardı?

Yaşlı sadrazamın işi oldukça zordu. Devlet otoritesi iyice bozulmuştu. Köprülü ilk işi olarak sadrazam olmasıyla makamlarını kaybedenlere karşı kendisini emniyete aldı. Eski sadrazam sürüldü, mallarına el konuldu ve çevresi dağıtıldı. Devletin üst mevkilerine kendi adamlarını getirtti. IV. Murad devrinden itibaren İstanbul'da büyük bir güç hâline gelen Kadızâdeliler'e karşı harekete geçti. Onların bütün tarikatların kapatılması, birden fazla minaresi olan camilerin minarelerinin yıkılması gibi isteklerini reddetti. Kadızâdeliler'in mallarına el koydu. Liderlerini tutuklatarak, Kıbrıs'a sürdü. Bu hadise, dışarıdan zayıf gibi

görünen devletin, gerektiğinde ipleri nasıl kolaylıkla eline alabildiğini göstermektedir. Yıllarca İstanbul'da istediklerini yaptıran, devlet işlerine müdahale eden Kadızâdeliler bir günde bitirilmişti.

Sadrazam, Abaza Mehmed Paşa'yı öldürtmesinden dolayı kendisine karşı çıkan sipahileri, yeniciler ile sindirdi. Masrafları kısıp, hazineye girmesi gereken paraları emniyet altına alarak bütçeyi denkleştirdi. Kendi durumunu emniyet altına aldıktan sonra Çanakkale Boğazı'ndaki Venedik ablukasını kaldırmak için harekete geçti. Gönderdiği donanma başarısız oldu. Ancak bir topçunun açtığı ateş sonucunda Venedik donanmasının komutanlık gemisinin havaya uçmasıyla abluka bitti. Bozcaada ve Limni'nin geri alınmasıyla Boğazlar'da emniyet sağlandı. Bu başarı ile sadrazamın prestiji arttı.

Venedik tehlikesinin hafiflemesiyle, Anadolu'daki isyanlar ve Erdel'deki Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma faaliyetlerine karşı harekete geçildi. Sadrazam Erdel'de iken, isyan eden Abaza Hasan Paşa, İstanbul önlerine geldi. Seferden geri çağırılan sadrazam, Abaza Hasan Paşa'nın üzerine yürüyünce asiler dağılarak geri çekildiler. Hasan Paşa barış isteyince onu ve yandaşlarını Halep'te bir ziyafette öldürttü. Anadolu'da geniş bir tefiş başlatarak, durumu şüpheli görülen asker ve ulema sınıfı üyelerini yakalatıp, kellelerini İstanbul'a göndertti. Devrin kaynakları 10 binden fazla kişinin öldürüldüğünü söylerler. Köprülü, sert tedbirlerle devlet otoritesini yeniden kurmuştu. Gerek onun, gerekse oğlu Fazıl Ahmed

Paşa'nın icraatıyla Osmanlı İmparatorluğu kendisini toparlamış ve sistemin tekrar işler hale gelmesiyle İkinci Viyana Seferi'ne kadar yaklaşık çeyrek asır XVI. yüzyıldaki güçlü görüntüsüne geri dönmüştü.

♦ **Soru 5: Köprülü Fazıl Ahmed Paşa nasıl sadrazam oldu?**

Köprülü Mehmed Paşa 85 yaşına gelmişti ve yaşlılığı iş görmesine engel olmaya başlamıştı. İyice kuşkucu olan sadrazam gittikçe sertleşiyordu. Padişah, sadrazamlığa Şam Beylerbeyisi olan oğlunu getireceğine söz verince görevinden ayrıldı. Fazıl Ahmed Paşa, İstanbul'a babası öldüğü gün (30 Ekim 1661) geldi. IV. Mehmed sözünde durarak sadrazamlığa onu tayin etti. Bu durum da Osmanlı tarihinde bir ilkti. Padişah göreve atayacağı kişiyi kendi isteklerine göre değil, eski sadrazamın arzuna göre seçiyordu. Sadrazamlık babadan oğula geçiyordu.

Fazıl Ahmed Paşa babasından daha yumuşak ve zeki bir idareciydi. Gerektiğinde birçok kişiyi idam etmesine rağmen, isteklerini siyasi dehası ile yerine getirterek, fazla sertliğe başvurmadan babasının acımasızlığının Osmanlı İmparatorluğu'nda yarattığı dehşeti ortadan kaldırdı.

♦ **Soru 6: Fazıl Ahmed Paşa Uyvar'ı nasıl fethetti?**

Osmanlılar, Venedik'e karşı karadan bir savaş için hazırlıklar yaparlarken, Habsburglar'ın Osmanlı tabiiyeti

altında olan Erdel'e müdahale etmeleri sebebiyle bundan vazgeçilip Avusturya'ya savaş açıldı.

Fazıl Ahmed Paşa, Avusturya'nın önemli savunma mevkieilerinden Uyvar'ı 38 günlük kuşatmadan sonra 24 Eylül 1663'te fethetti. Uyvar'la birlikte 4 büyük kale, 30'a yakın palanga ve 700 köy Osmanlı topraklarına katıldı. Bu fetihler Avrupa'da büyük bir heyecan uyandırdı. İhtiyar aslanın sonunun geldiğini sandıkları bir sırada, XVI. yüzyıldaki korkuları geri döndü. Türk gibi kuvvetli sözü tekrar söylenmeye başlandı. İspanya, Fransa, Saksonya ve Brandenburg, Avusturya'ya para ve asker yardımında bulunarak Türk ilerleyişini durdurmaya çalıştılar.

Osmanlı ordusu düşmana ağır bir darbe vurmadığı için İstanbul'a geri dönmemişti. Kış Macaristan'da geçirdikten sonra ilerlemeye devam etti. 1 Ağustos 1664'te Osmanlı kuvvetleri, Avusturyalı komutan Montecuccoli'nin idaresindeki orduyla Sengotar (Saint Gotthard) köyü civarında karşılaştı. Osmanlı ordusu Haçova Savaşı'ndan sonra meydan savaşı yapmamış, daha ziyade kale kuşatması üzerinde uzmanlaşmıştı. Avusturya ise 30 Yıl Savaşları dolayısıyla gerek meydan savaşları, gerekse harp malzemesi yönünden oldukça ileriye gitmişti. Avusturya ordusunun başında da önemli bir komutan olan Montecuccoli vardı. Avusturya kuvvetleri, bu savaşta Osmanlı ordusunu büyük bir hezimete uğratamadıysa da, üstünlük sağlayıp, Türk birliklerinin nehri geçmesini de engelledi.

Avusturya galip gelmesine rağmen, bu savaştan sonra 10 Ağustos 1664'te imzalanan Vasvar Antlaşması'yla Erdel'den çekildi ve Osmanlı fetihlerini de tanıdı. Bu antlaşma bütün Avrupa'da şaşkınlıkla karşılandı. Savaşta mağlup olan Osmanlılar masada kazanmışlardı.

♦ **Soru 7: Girit Savaşları nasıl bitti?**

Fazıl Ahmed Paşa'nın en büyük başansı 25 yıldır sürüp-giden ve adeta bir kangrene dönüşen Girit'in fetihini tamamlamasıdır. 1645'te Girit'e çıkan Osmanlı kuvvetlerinin kısa zamanda adanın önemli bir bölümünü ele geçirmesine rağmen, denizden yardım alabilen ve oldukça kuvvetli bir kale olan Kandiye 25 yıl boyunca kendisini savunmuştu. Gerek imparatorluğun içerisinde yaşanan otorite boşluğu, gerekse Avrupa'nın büyük bir bölümünün Girit'in Osmanlılar'ın eline geçmemesi için Venedikliler'e yardımları bu kuşatmayı uzattıkça uzatmıştı. Osmanlılar'la birlikte hareket eden Fransa bile Venedikliler'e para, gemi ve insan desteği sağlıyordu. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğu ile Fransa'nın ilişkileri eski sıcaklığını kaybetmiş, gerginleşmiştir. Venedik'in denizdeki üstünlüğünü kullanarak Osmanlılar'ın adadaki askerlerine yiyecek ve harp malzemesi göndermelerini engellemesi de savaşın uzamasının sebeplerindendi.

Girit'te sürüp-giden savaşlar Osmanlı iç siyasetini de etkilemiş, sadrazamlar burada başarı gösteremedikleri için uzun süre görevde kalamazken, kaptanıderyalar da Venedikliler'le yapılan savaşların neticesine göre ta-

yin veya azledilmişlerdi. Venedik'in savaşı yayması üzerine İstanbul'da yiyecek sıkıntısı ortaya çıkmış, halkın huzursuzluğu artmıştır. Bu savaşlar Osmanlı maliyesini de olumsuz etkilemişti. Devlet hazinenin açığını kapatmak için yeni vergiler koyunca, aşın vergi ve idarecilerin suistimalleri halkı yer yer isyan ettirdi ve bazı bölgelerde asrın başında görülen celali hareketleri yeniden başladı. Uzaşıp-giden Girit savaşları Osmanlı askerleri arasında gurbet, ayrılık, kahramanlık temalarının işlendiği halk edebiyatının çeşitli türlerinin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur.

Fazıl Ahmed Paşa, Avusturya sınırını emniyet altına aldıktan sonra bu meseleyi halletmek için harekete geçti ve sefer hazırlıklarını yaptıktan sonra 1666 Kasım'ında adaya çıktı. Ancak sadrazamın bütün gayretlerine rağmen Kandiye bir türlü düşmüyordu. Venedik'in deniz üstünlüğü Osmanlı askerlerinin yiyecek ve silah ihtiyacının teminini aksatıyor, adaya başta Fransa olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinden takviye askerler geliyordu. Ancak Fazıl Ahmed Paşa bütün olumsuz şartlara rağmen azimliydi. Üç yıl kaleyi muhasara etti. Fransa, Papalık ve Malta kuvvetlerinin mağlup edilmesi, ardından da kalenin muhasarasının şiddetlendirilmesiyle Venedikliler artık dayanamayacaklarını anladılar. Barış görüşmeleri başladı ve 6 Eylül 1669'da antlaşma imzalandı. 27 Eylül'de ise Kandiye Osmanlılar'a teslim edildi. Böylece 25 yıldır sürüp giden savaşlar sona erdi.

♦ **Soru 8: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kimdir?**

Fazıl Ahmed Paşa'nın ölümü (3 Kasım 1676) üzerine yerine ayrı aileden birisi daha atandı. Köprülü sülalesi adeta bir sadrazam hanedanı olmuştu. Köprülü Mehmed Paşa'nın damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadarete getirilmişti. Kara Mustafa Paşa, Merzifon doğumlu bir asker çocuğuydu. Babasının IV. Murad'ın Revan seferinde şehid olmasından sonra onu Köprülü Mehmed Paşa himayesine alıp, oğulları ile birlikte büyütmüş, daha sonra da kızıyla evlendirmişti.

Merzifonlu'nun sadrazamlığı döneminde, Kazak Hatmanı Doreşenko'nun Osmanlı himayesinden çıkarak Ukrayna'daki Çehrin Kalesi'ni Ruslar'a teslimi üzerine 1678'de Çehrin seferine çıktı. Sadrazamın iradesi sayesinde kale fethedildi. Fakat sefer sonucunda Kazaklar himaye altına alınamadığı için sefer istenilen amaca ulaşamadı.

Merzifonlu'yu tarihte unutulmaz kılan faaliyeti ise İkinci Viyana Seferi'dir. Bu seferde uğranılan bozgun sonrasında Kara Mustafa Paşa idam edilirken, Köprülü ailesinin diğer fertleri de devlet hizmetlerinden uzaklaştırıldı. Viyana bozgunundan sonra 16 yıl süren savaşlar Köprülü ailesinden iki sadrazamın devlet otoritesini tesis ederek, yeniden ayağa kaldırdıkları Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden büyük bir buhrana sürükledi.

♦ **Soru 9: Fazıl Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı döneminde neler oldu?**

Viyana bozgunu Köprülü ailesinin itibarına büyük bir darbe vurmuştu. Ancak II. Süleyman, Avusturya karşısında mağlubiyetlerin artması üzerine 25 Ekim 1689'da Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük oğlu olan Fazıl Mustafa Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Yeni sadrazam orduyu yeniden düzenleyerek, görev yapmayan 30 bin yenice-riyi askerlikten çıkardı. Devletin ve ordunun üst noktalarına güvenilir ve dürüst kişileri getirdi. Bakırköy yakınlarında Baruthâne-i Âmire'yi kurdu. Ayrıca eyaletlerde tesis ettirdiği atölyelerde de barut ürettirerek, ordunun ihtiyacının karşılanmasına çalıştı. Bütçeyi denkleştirmeye uğraştı. Osmanlı topraklarının önemli bir kısmının işgal altında olması sebebiyle kıtlık ve fiyat artışını ortadan kaldıramadı. Savaş yüzünden düzenin bozulması ile servet kazananlar idam edilerek, mallarına el konuldu.

İç düzenlemenin ardından Avusturya'ya karşı harekete geçildi. Niş, Semendire ve Belgrad geri alındı. Avusturya'ya yardım eden Sırlar, Katolik baskısı sebebiyle yaptıklarından pişman olmuşlardı. Sadrazam onları cezalandırmadı, bağlılıklarını kazanmak için çaba gösterdi. Belgrad'ın alınmasıyla Tuna savunma hattı yeniden kuruldu. Sadrazam ikinci Avusturya seferinde Salankamen'de ordusuyla pusuya düştü ve burada 19 Ağustos 1691'de yapılan savaşta alınıp vurularak şehid oldu. Onun ölümü ile devletin yeniden toparlanma imkânı ortadan

kalktı ve Osmanlılar'ın karşı saldırısı durdu. Onun yaptığı reformlar da aksadı.

♦ **Soru 10: Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sadrazamlığı döneminde neler oldu?**

Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük kardeşi Hasan Ağa'nın oğlu olan Amcazâde Hüseyin Paşa, Fazl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında "Amcazâde" diye şöhret bulmuştu. Viyana bozgunundan sonra bir ara hapsedildiyse de, daha sonra çeşitli valiliklerde bulunduktan sonra 1697'de Osmanlı ordusunun Zenta'da yok edilmesinin ardından 13 Eylül 1697'de sadrazamlığa getirildi. 4 Eylül 1702'de padişahın hocası ve devrin şeyhülislâmu Feyzullah Efendi ile olan anlaşmazlığı yüzünden, istifayla son bulan 5 yıllık sadaretinde önemli icraatları oldu.

Viyana bozgunundan sonra 16 yıl süren harpleri Karlofça Antlaşması'yla bitirip, devletin toparlanması için çalışmalara başladı. Kudüs ve Basra taraflarında devlet otoritesini yeniden kurdu. Akçenin içindeki gümüş oranını artırarak, paranın değerini yükseltti. Bürokraside ve sarayda çalışanlar arasında bir düzenleme yapılarak, yeteneksiz olanlar, işe devam etmeyenler atıldı veya yarım aylıkla ekmecli edildi. Resmî belgelere tarih atılması zorunluluğu getirilerek, iş verimliliğinin artırılmasına çalışıldı.

Amcazâde, halkı da ihmal etmedi. Savaş zamanı vergilerinden dolayı hazineye borçlu olanlar, affedildi.

Geleneksel vergiler yeniden düzenlendi. Savaş sırasında hazineye para aktarabilmek için fiyatları artırılmış kahve, tütün, yağ ve sabun gibi maddelerdeki vergi oranları azaltıldı. Böylece halkın en çok kullandığı temel maddelerin fiyatları önemli ölçüde düşürüldü. Toprağını terkedenlerin geri dönmesi için vergi muafiyeti sağlandı. Boş kalmış arazilerin şenlendirilmesi için imparatorluğun birçok yerinde aşiretlerin toprağa yerleştirilmesine çalışıldı.

Timarlı sipahi sisteminde aksayan noktalar yeniden düzenlendi. Kapıkulu ocağı yeni baştan elden geçirilip, görevlerini yapmayanlar ocaktan atıldı. Yerlerine de Anadolu'dan insanlar getirildi. Karlofça Antlaşması'ndan önce 70 bine ulaşan yeniçeri sayısı 34 bine; 6 bin olan topçu sayısı da 1250'ye indirildi.

Kaptanıderya Mezemorta (Yarı ölü) Hüseyin Paşa'nın yardımı ile donanmayı yeniden düzenledi. Osmanlı donanması kürekli gemilerden kalyona geçti. Donanma kanunnâmesi çıkarıldı. Donanma her biri bir derya beyi komutasında filolara bölündü. Hiyerarşik bir düzenleme yapılarak, boşalan kadrolara silsile sırasıyla tayinler yapıldı. Deniz topçu birliği geliştirildi.

♦ **Soru 11: Köprülü sülalesinden daha sonra hangi devlet adamları çıktı?**

Amcazâde Hüseyin Paşa'dan sonra da Köprülü sülalesinden birçok devlet adamı çıktı. Köprülü ailesi, Çandarlılarla birlikte Osmanlı tarihinde en çok sadrazamı

çıkarmış ailedir. Köprülü ailesinden 6 sadrazam çıktı. Yukarıda bahsettiklerimizden başka Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'nın oğlu Numan Paşa 16 Haziran-17 Ağustos 1710 tarihleri arasında 2 ay sadrazamlık yaptı.

Köprülü sülalesinden daha sonra sadrazamlığa ulaşmasalar da birçok paşa ve devlet adamı çıktı. Fazıl Mustafa Paşa'nın diğer oğulları Abdullah Paşa, Esad Paşa; Numan Paşa'nın oğulları Hafız Hacı Ahmed Paşa, Abdurrahman Paşa; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Maktulzâde Ali Paşa ve kızından torunu Kaymak Mustafa Paşa bunlardır. XX. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinin önemli isimlerinden ve Demokrat Parti'nin kurucularından M. Fuad Köprülü de bu ailedendir. Ancak onun gerçek Köprülü olup olmadığı Ali Emiri ile aralarında bir tartışma konusu olmuştur.

◆ **Bibliyografya**

Nuri Adıyke, "Girit Savaşları ve Birleşik Hristiyan Orduları", *Türkler*, IX, ed. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 738-745.

———, "Girit Seferine Konulan Nokta: Kandiye'nin Fethi ve Psikolojik Sonuçları", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, III/1 (Ankara 2002), s. 153-162.

Ahmed Refik, *Köprülüler*, İstanbul 1331.

———, *Felaket Seneleri*, İstanbul 1332.

M. Münir Aktepe, "Mustafa Paşa, Merzifonlu, Kara", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 736-738.

———, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, III, 8-9.

Zeynep Aycibin, *XVII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülüzâde Mustafa Paşa*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

M. Cavid Baysun, "Mehmed IV", *İslâm Ansiklopedisi*, VII, 915-923.

Faruk Bilici, "XVII. Yüzyılın İkinci Yansında Türk-Fransız İlişkileri: Gizli Harpten Objektif İttifaka", *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s. 480-492.

———, XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İki Savaş Anatomisi: Saint Gottard ve Kandiye", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, III/1 (Ankara 2002), s. 139-152.

Jösef Blaškoviç, "Sadrazam Köprülü-zâde (Fâzıl) Ahmed Paşanın Ersekujvar Bölgesindeki Vakıfları", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, IX (İstanbul 1978), s. 293-344.

Mustafa Cezar vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, İstanbul 1960.

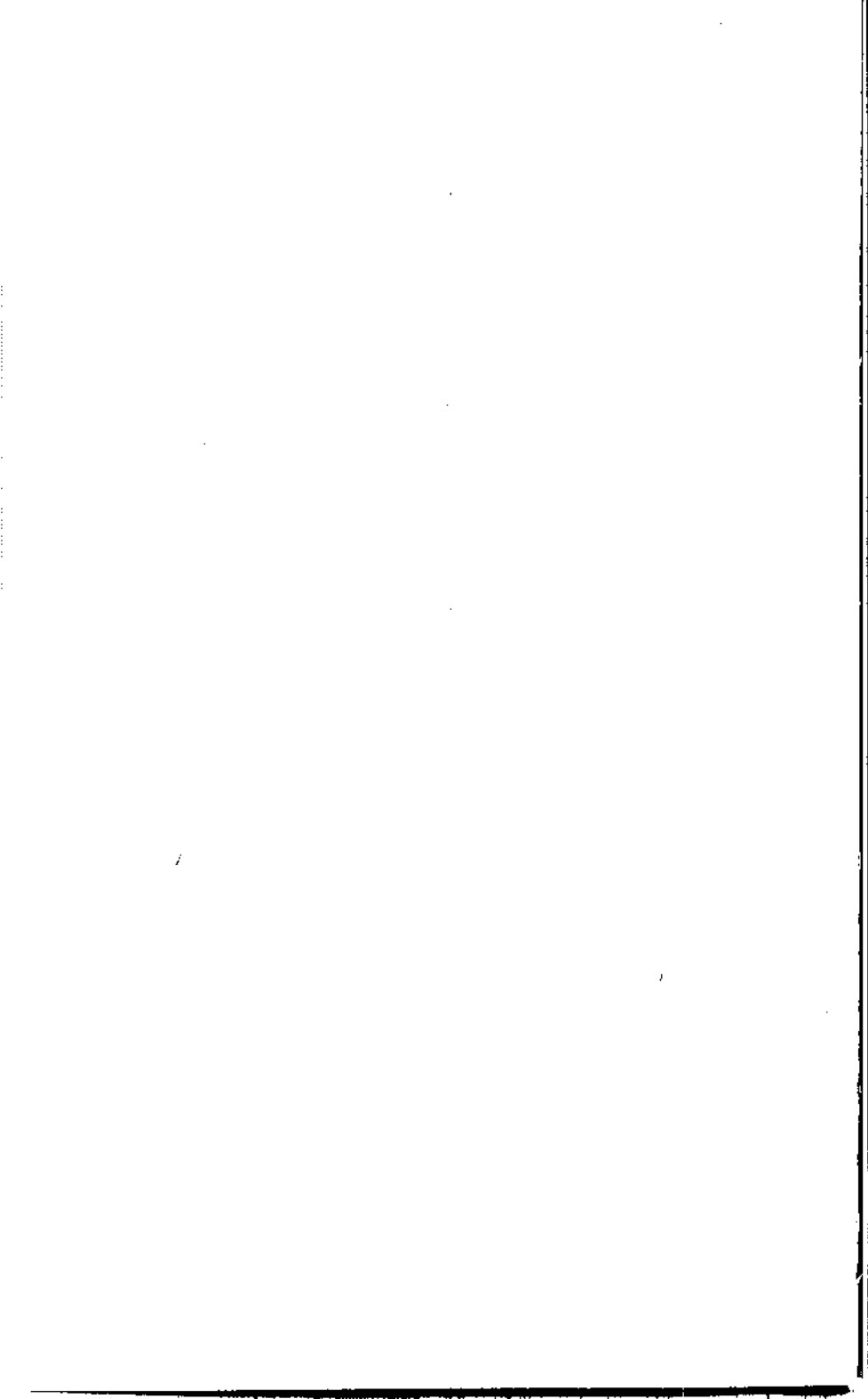
Vahit Çabuk, *Köprülüler*, Ankara 1988.

İsmail Harni Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1972.

Ekkehaard Eickhoff, "Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi", çev. Mihin Eren, *Atatürk Konferansları 1964-1968*, Ankara 1970.

———, "Akdeniz'deki Osmanlı Deniz Cephesi (XVI-XVIII. Yüzyıl)", *Osmanlı*, I, Ankara 1999, s. 384-391.

- M. Tayyib Gökbilgin, "Köprülüler", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, 892-908.
- Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*, İstanbul 2004.
- , "Osmanlı İdaresinde Kandiye ve Şehrin İlk Sakinleri", *Anadolu'da Tarihî Yollar ve Şehirler Sempozyumu*, İstanbul 2003, s. 99-131.
- , "Osmanlı Tahrir Geleneği'nde Bir Değişim Örneği: Girit Eyâleti'nin 1650 ve 1670 Tarihli Sayımları", *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001, s. 183-203.
- , "Kandiye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV, 303-305.
- Fevzi Kurtoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri, Girit'in Fethi*, II, İstanbul 1939.
- Orhan F. Köprülü, "Kandiye'de Köprülülere Ait Kitâbeler", *Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 487-494.
- , "Hüseyin Paşa-Arcazâde", *İslâm Ansiklopedisi*, V/1, 647-650.
- Sen-Gotar Muharebesi*, Atase Yayını, Ankara 1978.

İKİNCİ VİYANA KUŞATMASI

♦ Soru 1: *Viyana Osmanlılar için ne ifade ediyordu?*

Osmanlı Beyliği'nin ilk yıllarındaki hedefi İznik ve Bursa idi. Daha sonra gözler İstanbul'a çevrildi. Buranın fethinden sonra Osmanlılar'ın yeni hedefleri Belgrad oldu. Belgrad'ın 1522'de alınmasından sonra ise yeni Kızılma, Roma ve Viyana'ydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun en haşmetli hükümdarı Kanunî 1529 Eylül'ünün son günlerinde Viyana'yı kuşattı. Ancak ağır topların getirilmemesi ve kışın da yaklaşması sebebiyle yaklaşık bir ay sonra, kuşatma kaldırıldı. Türkler'in aklı hep Viyana'da kaldıysa da, Osmanlı ordusunun Avusturya seferleri Habsburglar'ın kurduğu savunma sistemi yüzünden yoldaki kalelerle uğraşmayla geçtiğinden Viyana'ya kadar gidilememiştir. Özellikle 1594 ve 1663'te Viyana surları

ve tahkimatı zayıfken Osmanlı ordularının bu kalelerle uğraşarak, zaman kaybetmeleri büyük fırsatların kaçırılmasına sebep olmuştu.

♦ **Soru 2: Avusturya'ya hangi sebeple savaş açıldı?**

1670'li yıllarda Avusturya hakimiyetindeki Protestan Macarlar ayaklandı. Habsburglarla yalnız başlarına mücadele edemeyeceklerini anlayan Tökeli İmre başkanlığındaki Macarlar, Osmanlı'dan yardım istediler. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa zamanında Osmanlı İmparatorluğu onlarla ilgilenmedi. Ancak onun yerine sadrazam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bu politikayı değiştirerek, Tökeli İmre'ye yardıma başladı. Budin beylerbeyi, Avusturyalılar'ın elinde bulunan Orta Macar topraklarının bir kısmını alarak, Tökeli İmre'ye verdi. Osmanlı İmparatorluğu Tökeli'yi Orta Macar Kralı olarak tanıdı. Avusturya barış taraftaydı ve 1664'te 20 yıllık olarak imzalanmış Vasvar Antlaşması'nın süresini uzatmak istiyordu. Ancak Merzifonlu sınırdaki askerlerden Avusturya saldırıları oluyor diye şikâyet mektupları getirterek, IV. Mehmed'i Avusturya üzerine sefere ikna etti.

♦ **Soru 3: Viyana üzerine neden yüründü?**

Osmanlı ordusunun almak istediği yer başlangıçta Viyana değil Yarıkkale (Raab) idi. Fakat Reisülküttap Mustafa Efendi gibi bazı kimselerin de tesiriyle hedef

Viyana oldu. Kanunî gibi bir hükümdarın fethedemediği bir şehri ele geçirecek olan komutanın kazanacağı prestij Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın aklını başından almıştı. Ayrıca bu zafer Merzifonlu'yu kendisinden önceki sadrazam olan kayınbiraderi Fazıl Ahmed Paşa'nın başarılarından daha fazlasını kazanmış bir duruma getirecekti. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın aşırı hırsı İkinci Viyana Kuşatması'nın en önemli sebebidir.

♦ **Soru 4: *Viyana Seferi'ne devlet adamlarının tepkileri ne oldu?***

Merzifonlu, padişahı Avusturya'ya karşı savaşa ikna ettiğinde seferin hedefi Yanık (Raab) ve Komaron kaleleri olarak belirlenmişti. Ancak yol boyunca Reisülküttap Mustafa Efendi, sadrazamın hırsını sürekli tahrik ederek, Viyana kuşatması macerasına yönlendirdi. Reisülküttabın bu telkinlerini kendi düşüncesine uygun bulan Merzifonlu ordunun hedefini Viyana'ya çevirdi. Fakat İstolni Belgrad'a kadar düşüncesini kimseye açmadı. Burada kurulan savaş meclisinde fikrini açtığında devlet erkânı şaşkınlıkla karşıladı. Çünkü Estergon ile Yanıkkale alınmadan ve Macaristan, Avusturyalılar'dan temizlenmedikçe Viyana kuşatması tehlikeliydi. Ayrıca bu hareket Avrupa'yı Türkler'e karşı ayağa kaldırabilirdi. Devlet erkânı ve ocak ağaları bunları düşünmelerine rağmen sadrazamın kininden ve şiddetinden çekindiklerinden onun düşüncesine iştirak ettiler. Bu toplantıda

sadece Kırım Hanı Murad Giray, Viyana Seferi fikrine karşı olumsuz görüş bildirdi.

Toplantıdan sonra sadrazam savaş meclisinde bulunmayan Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya da bu konudaki fikrini sorunca, o da birden bire Viyana üzerine gidilmesine karşı çıktı. Kırım Han'ı ve Budin Beylerbeyi, Yanık ve Komaron kaleleri alındıktan sonra kışı hudutta geçirip, ertesi yıl Viyana üzerine gidilmesini tavsiye ettilerse de, Merzifonlu'ya kabul ettiremediler. Kara Mustafa Paşa, Viyana alınmadıkça bütün Avusturya bile ele geçirilse bir fayda sağlanamayacağı, eğer Viyana alınsa bütün Macar ve Avusturyalılar'ın itaat edecekleri fikrindeydi. Bazı devlet adamları Viyana'nın alınmasıyla önemli miktarda timarlı sipahinin çıkarılacağı sahalara sahip olunacağını ve Mısır geliri gibi büyük miktarda bir paranın Osmanlı hazinesine gireceğini düşünüyorlardı. Kanternir gibi bazı Avrupalı yazarlar ise Kara Mustafa Paşa'nın başkentini Viyana'nın teşkil edeceği bir İslâm devleti kurmak istediğini iddia ederler.

♦ **Soru 5: Viyana Seferi'nden padişahın haberi var mıydı?**

Sadrazam, Yanıkkale önünden geçildikten sonra, Viyana'ya gidildiğini bir telhis ile padişaha bildirdi. Merzifonlu'nun kendisine danışmadan Viyana'yı kuşatmaya gitmesindeki düretine hayret eden IV. Mehmed, onun bu davranışı için "Kasdımız Yanık ve Komaron kaleleri idi. Viyana dilde yoktu. Paşa ne tuhaf saygısızlık

edip bu sevdaya düşmüş. Şimdi Allah kolay getirsin. Lakin önceden bildirseydi, nza vermezdim” demiştir.

♦ **Soru 6: Avusturya elçisi savaşı önlemek için neler yaptı?**

Avusturya, Osmanlılar’la savaşa girmek istemiyordu. Henüz süresi bitmemiş Vasvar Antlaşması’nı yenilemek için Kont Albert de Caprara elçi olarak İstanbul’a gönderilmişti. Elçi, barış antlaşmasının süresinin uzatılması için çok uğraştı. Hatta *Silahdar Tarihi*’ne göre “İslâm şeriatı üzere boğazına bez bağlayıp aman diyene kılıç olur mu? Üzerine sefer caiz midir?” diyerek seferin caiz olmadığına dair fetva bile aldı. Ancak Merzifonlu bu fetvaya dahi aldırış etmeyerek, Avusturya üzerine sefere çıkma fikrinden vazgeçmedi.

♦ **Soru 7: Avusturyalılar’ın Osmanlı askeri harekâtına karşı tavrı ne oldu?**

Avusturya, barışın olamayacağını görünce Avrupa’daki diğer devletlerden ve Papa’dan yardım istedi. Özellikle Papa’nın tesiriyle Lehistan, Avusturya ile ittifak yaptı. Ayrıca Avrupa’nın birçok yerinden para ve gönüllüler Viyana’ya gelmeye başladı.

Avusturyalılar, Osmanlı ordusunun Macaristan üzerine geleceğini tahmin ediyorlardı. Ancak Viyana’nın kuşatılacağını hiç tasavvur etmemişlerdi. Osmanlı ordusunun Viyana’ya yönelmesi bütün Avusturya’da büyük bir heyecan uyandırdı. İmparator Leopold, Osmanlı as-

keri Viyana'ya gelmeden on gün önce 20-25 bin kişilik bir kuvvet bırakarak şehirden ayrılıp, 60 saat uzaktaki Linz'e sığındı.

♦ **Soru 8: Viyana kuşatması nasıl cereyan etti?**

Viyana, kuşatmanın daha ilk gününde (14 Temmuz) düşme tehlikesi geçirdi. Avusturyalılar, Türkler tarafından siper yapımında kullanılmasın diye şehrin varoşlarını ateşe vermişlerdi. Ancak birkaç kıvılcım İskoçyalılar Kapısı civarındaki binalardan birisinin üzerine düşünce büyük bir yangın çıktı. Gittikçe yayılan yangın 1.800 ton barutun bulunduğu depoya doğru ilerlemekteydi. Buradaki barutun patlaması, o civardaki kale duvarları ile birlikte şehrin büyük bir bölümünü havaya uçurabilirdi. Halkta büyük bir panik başladı. Bir Türk casusunun şehre kundak koyduğu dedikodusu ortalıkta dolaşüyor ve sokaklarda Macar kıyafetinde kim yakalanırsa dövülüyordu. Bu sırada askerlikten kaçmak için kadın kıyafetine girmiş bir gencin, kafasındaki peruğu düştü. Halk, hainin o olduğunu zannederek, genci parçaladı. Panik devam ederken kale komutanının yeğeni 26 yaşındaki Yüzbaşı Guido Starhemberg'in aldığı tedbirler sayesinde yangın barut deposuna kırk adım kala söndürüldü.

Viyana müdafileri sayı olarak, Osmanlılar'ın dörtte biri idi. Ancak topçu kuvvetleri daha üstündü. Bu da şehrin uzun süre kendisini savunmasında önemli bir faktör oldu. Kuşatma uzadıkça Viyana'da yiyecek azalmış ve

dizanteri başlamıştı. Halktan toplanan kap-kacaklar eritilerek kurşun dökülüyordu. Yaşı altmışa yaklaşan kale komutanı Starhernberg yaralanmasının yanı sıra dizanteriye de yakalanmıştı. Ancak o halka güç, askere şevk vermeye devam ediyordu.

Viyana'ya karşı Osmanlılar'ın beş yerde kazdığı lağım lar kale duvarlarına yaklaşmıştı. Bunların patlatılmasıyla kale düşebilirdi. Şehirdeki ümitsiz bir bekleyiş, 11 Eylül'de Viyana önlerine gelen yardım ordusu görülünce bir anda büyük bir sevince dönüştü. Kiliselerin çanları çalınmaya, sevinç gösterileri yapılmaya başladı. Artık kurtulmuşlardı.

♦ **Soru 9: İkinci Viyana Kuşatması'nın son raundunda gong nerede çaldı?**

Jan Sobiesky idaresindeki Hristiyan birlikler, Viyana'nın kuzeybatısındaki tepeleri hiç çarpışmadan ele geçirdiler. Osmanlı kuvvetleri bu yardım ordusuna karşı vaziyet alarak, savaşa hazırlandı. Ancak kuvvetlerin tamamı siperlerden çıkarılmadığı gibi, topçu tabyaları da şehre ateşe devam ediyorlardı. 12 Eylül 1683 günü Kahlenberg (Alman Dağı) mevkiinde iki ordu savaşa başladı. Osmanlı ordusunun sol kanadında bulunan San Hüseyin Paşa karşısındaki Leh kuvvetlerini bozguna uğratarak, taarruza geçti. Bu bölgeye yardıma gelen Avusturya süvarileri Hüseyin Paşa'nın birliklerine yandan saldırdılar. Kırım Hanı'nın buraya yardım etmemesi üzerine, Kara Mustafa Paşa merkezden ve sağ kanattan çektiği kuv-

vetleri sol tarafa kaydıldı. Ancak bu manevra sağ tarafın zayıflamasına sebep oldu. Durumu gören Sobiesky ise bu manevrayı yapan komutanın savaşı kaybetmiş olacağını sevinçle haykıyordu

Viyana'daki Avusturya kuvvetleri de sık sık taarruzlar yaparak Türk birliklerini iki ateş arasında bırakıyordu. Bu sırada Kırım Hanı kuvvetlerini alıp gitti. İlk olarak Osmanlı ordusunun sağ kanadı çöktü. Hüseyin Paşa'nın bütün direnişine rağmen, sol kanatta da muharebe üstünlüğü düşmanın eline geçti. Siperlerdeki askerler de çıkarıldı, ancak bozgun önlenemedi. Düşman askerlerinin Osmanlı ordusunun merkezine girmeye başlaması üzerine, Kara Mustafa Paşa iki aydan beri Viyana'yı kuşatan Türk birliklerine Budin'e çekilme emri verdi. Kendisi savaşp, şehid olma arzusundayken Sipahi Ağası Osman Ağa'nın zoruyla Sancak-ı Şerif'i de yanına alarak, harp meydanından uzaklaştı.

♦ **Soru 10: Osmanlı ordusunu Viyana önlerinde kim mağlup etti?**

Savaşın kahramanı olarak tarihe geçen ve Merzi fonlu Kara Mustafa Paşa'nın çadırını ele geçiren Jan Sobiesky başkomutan olmasına rağmen muharebede baş rolü oynamamıştır. Haçlı kuvvetlerinin en zayıf halkası olan Leh birlikleri, diğer bütün birliklerden daha geç Kahlenberg'e ulaşmışlar ve Sarı Hüseyin Paşa karşısında başansız olunca Alman süvarisinin yardımıyla kurtulmuşlardı.

Kahlenberg'de Haçlılar'a zaferi sağlayan Charles de Lorraine, Avusturyalı-Alman subaylar ve Alman süvarisidir. Charles de Lorraine hem birliklerine mükemmel komuta etmiş, hem de Leh ordusunun açıklarını kapatmıştır. Muharebeye katılan Savoylu Prens Eugene, Louis von Baden, II. Maximilian Emanuel, Kont Carpara gibi sonraki yıllarda Avusturya adına büyük başarılarla imza atacak çok yetenekli komutanlar da Kahlenberg muharebesi'nde önemli rol oynamışlardır.

♦ **Soru 11: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın İkinci Viyana Kuşatması'ndaki hataları nelerdir?**

Tarihçiler Merzifonlu'nun hataları olarak şunları gösterirler:

a. Şehrin zorla alınma ihtimali varken, yağma olmaması ve Viyana'nın tahrip edilmemesi için kuşatmayı ağırdan alması.

b. Jan Sobiesky Viyana'nın imdadına yetiştiğinde, ona karşı koymak için askerinin önemli bir kısmını siperlerden çıkarmaması ve kuşatmayı bozmamak için düşmana az bir kuvvet ile karşı koyması.

c. Viyana'ya yardıma gelen orduyu küçümsemesi.

d. Büyük topların getirilmemesi.

♦ **Soru 12: Osmanlı ordusu Viyana önlerinde neler bıraktı?**

Osmanlı ordusu panik hâlinde dağılarak, Viyana önlerinden çekilirken bütün ağırlıklarını geride bırakmıştı. Düşmanın ele geçirdiği ganimet 600 torba dolusu altın tutuyordu. Ayrıca sayısız mücevher, değerli silahlar, som altından çekmeceler, saatler ve halılar vardı. 15 bin çadır, 10 bin manda, 5 bin deve, 10 bin koyun ile Osmanlı ordusunun toplarının hemen hemen tamamını ele geçirmişlerdi. Sadrazamın muhteşem otağı da Viyana önlerinde kalmıştı. Bugün Viyana, Krakow, Karlsruhe gibi şehirlerdeki müzelerde Osmanlılar'dan kalan çadırlar, silahlar, bayraklar sergilenmektedir. Osmanlı topları ise Saint Stephan Kilisesi'nin büyük çanının dökümünde kullanıldı. Bu çan daha sonraki yıllarda, belki de Osmanlılar'ın ahından dolayı kilisenin üzerine düşerek parçalandı. 1952'de kilisenin restorasyonu sırasında kalan parçalar tekrar eritilerek, yeniden çan yapıldı.

Osmanlı ordusunun arkasında bıraktıklarının içinde yüzlerce çuval kahve de bulunuyordu. Türk ordugahında casus olarak dolaşıp, çeşitli söylentiler çıkaran ve Viyana'nın dışındaki kuvvetlerle irtibatını temin eden Leh asıllı Koltschitzky, yaptığı hizmetler karşılığında mükâfat olarak bu kahve çuvallarını almıştı. Bunlarla Viyana'nın ilk kahvehanesi olan *Mavi Şişe*'yi kurdu. Kahvenin Avrupa'ya yayılması Osmanlı ordusundan kalan bu kahveler ile oldu.

♦ **Soru 13: Ay çöreği nasıl ortaya çıktı?**

Sabahları bir fincan kahve ile fırından yeni çıkmış ay çöreği Avrupa'nın birçok yerinde hayatın bir parçasıdır. Kahve gibi ay çöreği de İkinci Viyana Kuşatması'ndan kalmadır.

Bir rivayete göre Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1683'teki İkinci Viyana kuşatması sırasında, pastalarıyla meşhur olan Viyana'da un karneyle veriliyordu. Bunun üzerine fırıncılar çareyi çöreklerde ölçüyü küçülterek, Osmanlı'nın sembolü olan hilal biçiminde çörek pişirdiler. Böylece yanlış olarak Fransızlar'a ait sanılan, "kruvasan", yani ay çöreği doğdu.

Ay çöreğinin doğuşu ile ilgili birkaç rivayet daha vardır. Osmanlı kuşatmasından kurtulan Viyana halkı günlerce şükran duası etmişti. Fırıncılar da sembolümüz olan hilal biçiminde çörek yaparak, şehrin kurtuluşunu kutlamışlardı. Bir diğer rivayet de Türk toplarının gürültüsünden ekmek yapan fırıncı, elindeki hamuru yere düşürünce, hamur yerde ay biçimini alması sonucunda ay çöreğinin ortaya çıkmasıdır.

En kuvvetli rivayet ise şudur: Viyana'da Strauch ile Heidenschuss sokaklarının birleştiği köşede şaha kalkmış atın üzerinde kılıcı elinde bir Osmanlı askeri heykeli vardır. İkinci Viyana kuşatmasından sonra bu mevkîye dikilen asker heykeli zamanla yıpranınca 19. yüzyılın sonlarında heykelin aynısı yeniden yapıldı. Heidenschuss kelimesinin manalarından birisi "Fırıncı'nın darbesi"dir.

Heykelin yapılış sebebi de Viyana'yı Türkler'den kurtaran fırıncının anısını yaşatmak içindir.

Osmanlı ordusu 1683'te Viyana kuşatması sırasında surları aşmak için top ateşinden daha etkili bir yöntem olan lağım atmaya kullanıyorlardı. Kale duvarlarının altından kazılan tüneller patlayıcıyla doldurulup ateşlenir, meydana gelen patlamayla surlar yıkılırdı. Yeniçağ'da kale müdafileri surlarının lağımla yıkılmasını önlemek için duvarların üzerine içi su dolu kovalar koyup, surların altından tünel kazılıp kazılmadığını anlamaya çalışırlardı.

Avusturyalılar, Osmanlılar'ın birçok lağımını önceden tespit edip engellemişlerdi. Kuşatmanın son günlerinde Osmanlı lağımcıları Avusturyalılar'a belli etmeden şehrin surlarına kadar bir tünel kazmışlardı. Patlayıcıları ateşledikleri takdirde surlar havaya uçacaktı. Surlara yaklaşık 400 metre mesafede dükkânı olan bir fırıncı sabahleyin erkenden ekmek ve pastalarını hazırlamak için kalkmıştı. Hamur yoğururken yeraltından gelen gürültüleri duyunca işini gücünü bırakıp koş koş askerleri buldu.

Durumu öğrenen Avusturyalı askerler hemen karşı bir tünel kazıp Osmanlılar'dan önce lağımı patlattılar. Kazdıkları tünelin altında kalan onlarca Türk askeri şehid oldu. Fırıncının durumu erkenden haber vermesi Viyana'yı kurtarmıştı.

Osmanlı ordusu Viyana önlerinde bozguna uğratıldıktan sonra, Avusturyalı yetkililer şehrin kurtulmasında katkılan olanları ödüllendirmeye başladılar. İlk ödüllendi-

rilenlerden birisi Viyana'yı kurtaran fırıncıydı. Viyana'yı savunan Kont Starhemberg, fırıncıya ne istediğini sordu. Fırıncı da "Türkler'e karşı kazanılan büyük zaferi yaşatmak için Osmanlılar'ın sembolü olan hilali kullanarak bir çörek yapmak istediğini, kahvaltılar süsleyecek bu çöreği yapmaya da sadece kendisinin yetkili kılınmasını" talep etti. Kont Starhemberg fırıncının isteğini kabul etti. Böylece Avrupa ülkelerinin kahvaltılarının değişmez parçası kruvasan, yani ay çöreği ortaya çıktı.

♦ **Soru 14: Kırım Hanı ihanet etti mi?**

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Kırım Hanı Murad Giray'ı Viyana'ya altı saat mesafede, Tuna Nehri üzerinde bulunan bir taş köprüünün muhafazası ile görevlendirmişti. Kırım Hanı Viyana'ya doğru gelecek düşman kuvvetlerinin bu köprüden geçişini engelleyecekti. Geçiş engelleyemezse düşman ordusunu arkadan çevirecekti. Ancak bunları yapmadı.

Viyana kuşatmasında bizzat bulunmuş olan, Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa tarihinde bu hadiseyi şöyle anlatır; "Murad Giray, düşmanın Tuna'yı geçmesine engel olmak için görevlendirildiği İskender Köprüsü'nü muhafaza edememiş ve yüksek bir yerden elini boğruine koymuş olduğu halde düşmanın geçişini seyrediyordu. Bu durum üzerine inamı yanına giderek:

- "Han'ım şu bölük bölük geçen kâfirleri kır dırsanız gerisi kesilmez miydi?" demesi üzerine Kırım Han'ı

– “Behey Efendi sen bu Osmanlı’nın bize ettiği cevri bilmezsin. Yanlarında Eflak ve Boğdan keferesi kadar rağbetimiz kalmadı. Bu düşmanın durumunu kaç defa bildirdim. Düşman çok, mukavemet mümkün değil, askeri siperlerinden çıkarıp, gerekirse saf cengi edelim ve illa selamet yere gidelim dedim, inandından dönmeyip söz geçiremedim. Tekdir yollu cevaplar gönderdi. Mektubunda kokmuş beygir eti yediğimize kadar yazmış. İnşaallahu Teâlâ bu düşmanın defî yanımda işten bile değildi ve bilirim ki dinimize de düşmez ihanettir. Lakin gayret beni komadı, onlar da görsünler kendilerin, kaç akçelik adam imiş. Tatar kadrin bilsinler” dedikten sonra kuvvetlerini alarak, ordugâha geri döndü”.

Kırım hanlarının soyundan gelen Mehmed Giray ise Kırım hanlarına dair yazdığı eserinde Merzifonlu’yu suçlar ve onun Kırım Hanı’nı suçlayıcı davranışlarından dolayı Murad Giray’ın Viyana’ya yardıma gelen Hristiyan ordusuna karşı kayıtsız kaldığını belirtir.

♦ **Soru 15: Jan Sobiesky niçin Avusturya tarafında savaştı?**

Osmanlı İmparatorluğu’nun XVI. yüzyıldaki geleneksel politikası Lehistan’ın tampon bir bölge olarak kalmasıydı. Bu dönemde Lehistan’ın Avusturya hakimiyeti altına girmemesi için çalışılmış, Lehistan’a karşı askeri bir harekât düzenlenmemiştir. Ancak XVII. yüzyılda Karadeniz’in kuzeyinden gelip, Osmanlı topraklarına saldıran Kazaklar

sebebiyle bu politika terkedildi. II. Osman'dan itibaren Kazaklar'ın saklandığı Lehistan'a düzenlenen seferler, bu ülkeyi Osmanlı karşıtı cepheye itti.

Kırım Hanı, 1652'de Batok'da kazandığı zaferden sonra Lehistanlı 300 asili öldürmüştü. Bunların arasında Krakow Kalesi'nin komutanının oğlu Marek Sobiesky de vardı. Ertesi yıl ise Marek'in kardeşi Jan Sobiesky, Kırım Hanı tarafından esir edildi ve Han'ın sarayına götürüldü. Bir süre sonra kurtulan Jan, zamanla Lehistan'da Krallık Büyük Mareşallığı'ne kadar yükseldi. Sobiesky, hemen hemen her yıl Kırımlılarla savaştı. 1672'den sonra Osmanlı orduları ile karşı karşıya geldi. 1673'te Hotin önlerinde Osmanlı kuvvetlerine karşı kazandığı zafer itibarını artırdı. Leh Kralı'nın ölümü üzerine, 21 Mayıs 1674'te kral seçildi. Krallığı kabul ederken, tacını "Türkleri kesin yenilgiye uğratırsa giyeceğini" ilân etti. Ancak bu zaferi kazanmadan, iki yıl sonra tacını giydi. Asıl zafer onu yedi yıl sonra Viyana önlerinde bekliyordu.

♦ **Soru 16: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın kafatası nerededir?**

Viyana bozgununda önemli suçu olmasına rağmen Kara Mustafa Paşa, orduyu tekrar toplayarak düşman saldırılarını püskürtür umuduyla görevinde bırakılmış, cezalandırılmamıştı. Ancak İstanbul'da bulunan rakiplerinin aleyhinde çalışması sonucunda, IV. Mehmed hakkında ölüm emrini verdi. 25 Aralık 1683 günü, İstanbul'dan gönderilen görevliler İkinci Viyana Seferi'nin ihtişamlı

serdarını boğdular. Cenaze namazı kılındıktan sonra başı kesilip, kafa derisi yüzüldü ve içi doldurularak İstanbul'a gönderildi. Bir diğer iddiaya göre ise kafa derisi değil kesik kafası içi bal dolu bir keçeyle konularak Dördüncü Mehmed'e gönderildi. Bir diğer iddiaya göre ise gönderilen kafa derisi değil sadrazamın bal dolu bir keçeyle konulmuş kesik kafasıydı.

Merzifonlu'nun kafatası meselesi 200 yıldır tartışılıyor. Ancak Tarihçi Richard Kreutel'in o yılların görgü şahitlerine, yani Kardinal Leopold Graf Kollonitsch'e, İstanbul'da bulunan Avusturya Tercümanı Georgio Cleonome ve Osmanlılar'ın eline esir düşüp sadrazamın sarayında hizmet eden Claudio Angelo di Martelli'ye ve Türk kaynaklarına dayanarak yaptığı araştırmalar Merzifonlu'nun kafasının değil, kafa derisinin yüzülerek Dördüncü Mehmed'e götürüldüğü sonucunu ortaya çıkardı. Kara Mustafa Paşa ile birlikte seferde bulunan Teşrifatçı'nın kaleme aldığı sefer günlüğünde cellatların boğduktan sonra sadrazamın kafasını kesmeyip, kellesini yüzdükleri yazılır. Ayrıca 1764'te papaz Laurenz Döberschiz, "Merzifonlu'nun kafası boğdurulduğu ipek halatla birlikte Viyana'da sivil halk silahhanesinde bulunmaktadır. Bunu gözümle gördüm" demekteydi. Merzifonlu'nun kafa derisi sultana gösterildikten sonra, Edirne'ye gömülmüş ve bir mezar yapılmıştı.

Merzifonlu'nun cesedi Belgrad'da sarayının karşısındaki caminin avlusuna defnedilmişti. Belgrad 1688'de Avusturyalılar'ın eline geçince, cami kiliseye dönüştürüldü,

mezan iki Cizvit keşişi tarafından açılarak kafatası alınıp Kardinal Leopold Graf Kollonitsch'e götürüldü. Leopold Graf Kollonitsch, gümüş işçiliği ile ünlü Augsburg'da gümüş bir kutu yaptırarak kafatasını içine koydurup, silah deposuna hediye etti. Uzun süre Viyana Belediyesi'nde saklanan kafatası daha sonra Viyana Şehir Müzesi'ne nakledildi. Yıllarca müzede ve çeşitli yerlerde sergilenen kafatası, ahlak kurallarına uygun olmadığı için son yıllarda artık sergilenmiyor ve ne yapılacağı tartışılıyor.

Avusturyalılar, Merzifonlu'nun yalnız kafatasını alıp, götürmemiş, kaburga kemiklerini de mezarından almışlardı. Avusturyalı araştırmacı Kertsin Tomenendal'in araştırmaları sonucunda paşanın kaburga kemiklerinin Kremsmünster Benedikten Manastırı'nın mahzenlerinde olduğu ortaya çıktı. Avusturyalı askerler, yalnız Merzifonlu'nun değil birçok Türk'ün de mezarını açarak kafatası ve kemikleri ganimet olarak almışlardı. Tüccarlar Viyana'da şehid edilen Türkler'in kafalarını varillerle taşıyarak sattılar. Haçlı zaferini anısına çok sayıda kurum bu kafaları satın aldı. 1684'te Leipzig'de kurulmuş Türk kafalarının şehid askerin rütbesine göre fiyatlandırılarak satıldığı görülür.

Avrupalılar, o dönemde Osmanlılar'dan çok korktukları için Türkler'in kemik parçaları, derileri ve kafatasları muska olarak taşınırdı. Saraylarda Türk kemiklerinin bulunduğu "Turkenpopanz" adı verilen koleksiyonlar mevcuttu. Ayrıca kaleleri Türkler'e karşı dayansın, kuvvetli olsun diye kale temellerine Türk kafatasları gömer-

lerdi. Tarihçi Karl Teply, Karlstadt Kalesi'nin inşası sırasında kalenin temeline 900 Türk'ün kafatasının atıldığını söyler.

♦ **Soru 17: İkinci Viyana Kuşatması sonrasında uğranılan bozgunun Osmanlı İmparatorluğu'na ne tesirleri oldu?**

16 yıl süren savaşların sonunda imzalanan Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları'yla yaklaşık 350 bin km²lik toprak Avusturya, Venedik, Rusya ve Lehistan'a bırakıldı. Bu toprakların kaybedilmesi İmparatorluğu prestij kaybına uğratıp, devlet gunurunun incinmesine ve buralardan elde edilen gelirlerin de kaybedilmesine sebep oldu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ve asker veren devletler de (Erdel ve Lehistan) bu yükümlülüklerinden kurtuldular. Osmanlılar, Karlofça'dan sonra bütün politikalarını bu mağlubiyetlerin rövanşını alıp, eski topraklarına tekrar sahip olmaya göre düzenlediler.

İkinci Viyana Kuşatması sonrasında 16 yıl süren savaş dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nu malî ve idari açıdan büyük buhranlarla karşı karşıya bıraktı. Savaşlar sebebiyle giderler artmış, gelirler ise toplanamaz olmuştu. İmparatorluğun önemli tarım toprakları ve maden vs. türü işletmelerinin harp alanları içerisinde olması sebebiyle buralardan toplanan gelirlerden tamamen mahrum kaldı. İmparatorluk, harcamalarını azalan hazine gelirleri ile karşılayamayınca, ordunun finansmanı için halk-

tan yeni ve geçici vergiler toplamaya başlandı. Bunların en önemlisi *imdad-ı seferiyye* ismiyle alınan vergidir. Bu vergi başlangıçta savaş harcamaları ve maaş ödemeleri için, sonradan ödenmek üzere halktan ve durumu iyi olan tüccar ve esnaftan alınmış borçtu. Diğer vergilerden muaf olan ulema ve askeri sınıf da bu vergiyi vermekle yükümlü tutuldu. Bu vergi savaşın ağırlığı altında zor duruma düşen devletin halktan aldığı ve sonra ödeyeceği borç iken, fiilen varlık vergisi hâline dönüştü. Karlofça barışından sonra bu vergi halktan talep edilmemişse de, daha sonraki savaş yıllarında tekrar uygulamaya konuldu. 1711'den sonra başlayan savaşlar sebebiyle tekrar *imdad-ı seferiyye* adı altında alınmaya başlandı. 1718'de savaşların sona ermesiyle başlayan barış zamanında bu vergi ismen alınmıyor görünüyorsa da, gelirin devlete sağladığı katkıyı devam ettirmek için *imdad-ı hazariyye* adı altında toplanmaya başlanmıştı. Böylece bu vergiler savaş ve barış yıllarına yayılan ve birbirini tamamlayan daimi vergiler oldular.

Mali buhranı çözmek için başvuru olan bir diğer yöntem de mukataa, gümrük gibi yerlerden duagayluk ve mütekaidlik için maaş alanların gelirlerinin yarısının hazineye aktarılmasıydı. Ancak para sıkıntısının bitmemesi üzerine bakırdan mangır adı verilen bir para bastırılarak, iki akçeye tekabül ettirildi. Ancak bu para piyasada rağbet bulmadı. Mallarını mangır karşılığında satmak istemeyen üretici ve tüccarlar İstanbul'a mal göndermemeye başladılar, bu da hayat pahalılığını artırdı.

İdari düzen de önemli ölçüde aksadı. Asker mali buhran yüzünden maaşlarını alamayınca ayaklandı ve Avusturya cephesini terkederek IV. Mehmed'i tahttan indirip, yerine II. Süleyman'ı çıkardı. Bu taht değişikliği verilemeyen maaşların üzerine bir de cülus bahşişi yükünü ilave etti. Uzun süren savaş yılları asker kadrolarının şişmesine ve devletin ödeyeceği maaşların da artmasına sebep oldu. Savaş kargaşası yüzünden boşalan kadrolar tespit edilemediğinden, bu kadroların gelirleri başkaları tarafından alınmıştır. Boşalan kadrolar, zaman zaman yapılan yoklamalarla ortaya çıkarılabilmektedir. Beylerbeyi ve sancakbeylerinin cephelerde bulunması sebebiyle idari boşluk doğmuş, ekonomik güçlüklerin de artmasıyla eşkıyalık faaliyetleri yaygınlaşmıştır.

♦ **Soru 18: İkinci Viyana Kuşatması'nda uğranılan hezimet Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü mü göstermektedir?**

Osmanlı kuvvetlerinin Viyana önlerinde mağlubiyetlerinin yanı sıra daha sonraki savaşların da çoğunu kaybetmesinin üzerinde durmak, o dönemdeki hadiseleri anlamak açısından önemlidir. Avrupa'nın dört büyük devletine karşı birçok cephede savaş vermek zorunda kalınması mağlubiyetlerin önemli faktörlerindendir. Ancak bir diğer önemli faktör ise yukarıda bahsettiğimiz üzere Osmanlı ordusunun Avusturya'ya karşı yaptığı seferlerde devamlı olarak kale kuşatması ile uğraşması ve meydan

savaşında karşılarına çıkılmaması sonucunda askeri yapısının değişmesidir.

Kale kuşatmalarında uzmanlaşan Osmanlı ordusu, 30 yıl savaşları döneminde askeri sahada büyük bir gelişme sağlayan Avusturya karşısında 1683-1699 yılları arasında yaptığı on beş meydan muharebesinin (1683'te Alaman Dağı (Kahlenberg) ve Ciğerdelen (Parkany), 1684'te Vac, Erd ve Obuda, 1685'te Tat, 1686'da Zenta, 1687'de Nagyharsany ve Batoçina, 1690'da Zernyest, 1691'de Salankamen, 1694'te Petervaradin, 1695'te Lugos, 1696'da Heteny, 1697'de Zenta) on ikisinde mağlup oldu. Zaten XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da meydana gelen ve "askeri devrim" diye nitelendirilen gelişmeler sonucunda ordu yapısı değişen Avusturya kuvvetleri 1596'da yapılan Haçova (Mezőkeresztes) Meydan Muharebesi'ni kazanma durumunda iken disiplinlerini kaybetmeleri sebebiyle mağlup olmuşlardı. 1593-1606 yılları arasındaki savaşlarda dikkörtgen hâlinde oluşturulmuş ve kontramarş taktiğini izleyen tüfekli Avusturya piyadeleri karşısında Osmanlı timarlı sipahileri varlık gösteremedi. Bu yüzden Osmanlı ordusunda süvari kuvvetleri yerine tüfekli piyade askeri istihdamı arttı.

XVII. yüzyıl ortalarında Mareşal Montecuccoli Avusturya ordusunu paralı askeri sistemden düzenli birliklere geçirerek, ordunun disiplin gücünün artmasını sağladı. Nitekim yeni askeri gelişmeleri bünyesine uygulayan ve meydan muharebeleri konusunda tecrübeli komutanlara sahip olan Avusturya ordusu, 1664'te Sengotar'da ken-

disinden daha büyük Osmanlı kuvvetlerini mağlup etti. Aslında bu savaş gelecekteki olayların bir habercisiydi. Ancak iyi değerlendirilemedi.

Osmanlı İmparatorluğu İkinci Viyana Kuşatması'nda uğradığı bozgunun ardından Avusturya-Lehistan-Venedik ve Rusya tarafından kurulan Mukaddes İttifak'a karşı 16 yıl savaştı, ancak bozgunu önleyemediğinden, 1699'da, o zamana kadarki tarihinde ilk defa görülen ve en ağır toprak kayıplarını içeren Karlofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşe geçtiği ve devamlı mağlubiyetlere uğradığı genel bir kanaattir. Fakat Osmanlılar, Karlofça'dan sonra kendilerini toparlayarak, rövanşa geçtiler. 1739'a gelindiğinde Avusturya'ya bırakılmış bir kısım Macar toprakları ile Lehistan'ın aldığı Podolya haricinde kaybedilmiş bütün topraklar geri alınmıştı.

Viyana sonrası Avrupa'nın dört büyük devletiyle 16 yıl dişe diş mücadele etmesi dahi Osmanlı'nın gücünün o tarihlerde bitmediğini gösterir. Ayrıca 1697'den sonra Osmanlılar'ın karşısına dünya harp tarihinin en önemli isimlerinden birisinin çıkması da, dengeleri bozan bir unsur olmuştur. Bu Savoylu Prens Eugene'dir. Osmanlı İmparatorluğu bu tarihlerde böyle bir komutan çıkaramadı. Eugene'nin bu savaşlarda ne kadar önemli bir faktör olduğu ölümünden sonraki yıllarda açıkça ortaya çıkmıştır. Onun ölümünden sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya ve Rusya arasında meydana gelen 1736-

1739 savaşında ise galibiyet Osmanlılar'ın olmuştu. Bu d nernde Osmanlılar'ın askeri yapılarını belirli bir ölçüde yenileyebilmeleri de, Avusturya karşısında tekrar başanlı olmalarının diğer bir sebebidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yılları 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra başlar. Osmanlılar ilk defa bu savaşta bir  l keye karşı ağır bir mağlubiyete uğradılar ve bundan sonra bir daha bellerini doğrultamadılar. Bunun da en önemli sebeplerinden biri, 1739'daki başarıdan sonra tehlike geçti diye yapılmakta olan askeri yeniliklerin terkedilmesi ve rehabet ortamına girilmesidir. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren Sanayi İnkılabı'nın meydana getirdiği gelişmeler sebebiyle, Avrupalı devletlerle ara gittikçe açıldı ve olaylar iyice Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine gelişti.

◆ **Bibliyografya**

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), haz. Abdülkadir  zcan, Ankara 2000.

Defterdar San Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât (1066-1116/1656-1704) haz. Abdülkadir  zcan, Ankara 1995.

Devlet-i Aliyye Teşrifat başısı Ahmet Ağa'nın Viyana Kuşatması Günlüğü, haz. Richard F. Kreutel,  ev Esat Nermi, İstanbul 1970.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Silahdar Tarihi, II, İstanbul 1928.

Mehmed Arif, "İkinci Viyana Seferi Hakkında", *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, III/16 (İstanbul 1328), s. 994-1016 ; III/17, s. 1071-1075.

Ahmed Refik (Altınay), *Felâket Seneleri*, İstanbul 1332.

Gabor Agoston, "Caroline Finkel'in "XV ve XVI. Yüzyıllarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler" İsimli Tebliğini Müzakeresi", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s. 168-181.

Münir Aktepe, "Mustafa Paşa, Merzifonlu, Kara", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 736-738.

Ömer Faruk Akün, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mirâhur Sanı Süleyman Ağa Mücâdelesı İle İlgili Bir Konuşma Zabtı", *Türkiyat Mecmuası*, XIX (İstanbul 1980), s. 7-64.

Altan Araslı, *Viyana'daki İzlerimiz*, İstanbul 1983.

Hrand Andreasyan, "İkinci Viyana Muhasarası ve Mütekip Harplere Ait Orijinal Bir Ermenice Kaynak", *Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1 (İstanbul 1972), s. 195-196.

Cavid Baysun, "Mehmed IV", *İslâm Ansiklopedisi*, VII, 547-557.

Murat Bardakçı, "Merzifonlu'nun Kayıp Kemikleri Kiliseye Çıktı", *Hümiyet*-8 Mayıs 2000.

Cavid Alaeddin, *II. Viyana Muhasarası*, İstanbul 1933.

Mustafa Cezar vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, İstanbul 1960.

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1972.

Feridun Emecen, "Kuruluş'tan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 54-56.

———, "Onbeş Yıl Savaşları Tarihinden Bir Safha: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XV (İstanbul 1997), s. 265-303.

Meryem Kaçan Erdoğan, "II. Viyana Seferi'nde (1683) Osmanlı Ordusu'nun Kullandığı Silahlar ve Mühimmatın Temini", *Osmanlı*, VI (Ankara 1999), s. 660-669.

———, *II. Viyana Muhasarası*, Marmara Ün. Türkiyat araştırmaları Enstitüsü, Doktora tezi, İstanbul 2001.

Caroline Finkel, *The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Wien 1988.

Jason Goodwin, *Ufukların Efendisi Osmanlılar*, çev. Armağan Anar, İstanbul 1998.

Nejat Göyünç, "II. Viyana Kuşatması", *Tarih ve Toplum*, sayı: 1 (İstanbul 1984), s. 40-46.

Rubina Mühling Herold, *Türk Viyana*, çev. Müjdat Kayayerli, İstanbul 1993.

İkinci Viyana Kuşatması 1683, Ankara 1983.

Mücteba İlgürel, "Osmanlılar / IV. Mehmed-II. Mustafa", *Doğuşundan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, XI, İstanbul 1988, s. 69-108.

Halil İnalçık, "Saray-Bosna Şeriyeye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harb Yıllarında Bosna", *Tarih Vesikaları*, II (Ankara 1942-1943), s. 178-187, 372-383.

Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, III, çev. Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1980.

Heinrich Kretschmayr, "Viyana Önünde Türkler", çev. Halit İlteber, *Batı Dillerinde Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1971, s. 217-260.

Richard F. Kreutel, *Viyana Önlerinde Kara Mustafa Paşa*, İstanbul 1994.

Ercüment Kuran, "II. Viyana Kuşatması ve Sonuçları", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXXI/1-2 (Ankara 1983), s. 277-281.

Hans George Majer, "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları", *Osmanlı Araştırmaları*, II (İstanbul 1981), s. 185-194

Robert Mantran, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: İstikrar mı Genileme mi?", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, ed. R. Mantran, çev. Server Tanilli, İstanbul 1992, s. 294-321.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, Merzifon 8-11 Haziran 2000, Ankara 2001.

İlber Ortaylı, "İkinci Viyana Kuşatması'nın İktisadî Sonuçları Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, II (İstanbul 1981), s. 195-202.

Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu, Son Üçyüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Belkıs Çorapçı Dışbudak, İstanbul 1993.

Savaş ve Barış, 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Lehistan İlişkileri, İstanbul 1999.

Ali İbrahim Savaş, "XVIII. Asırda Osmanlı-Avusturya İlişkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, sayı: 32 (Ankara 1992), s. 23-54.

George Schreiber, *Türklerden Kalan*, çev. Esat Nermi, İstanbul 1982.

Mithat Sertoğlu, *Tarihten Sohbetler*, Ankara 1994.

John Stoye, *Viyana Kuşatması*, çev. Selahattin Atalay, İstanbul 1983.

Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, çev. Mehmet Harmanacı, İstanbul 1982.

Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985.

Necati Tacan, *İkinci Viyana Seferi*, Ankara 1945.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1-2, Ankara 1988.

1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 3

Tahsin Ünal, *İkinci Viyana Muhasarası (Mağlubiyetimizizin Gizli Sebepleri)*, İstanbul 1954.

Cevat Üstün, *1683 Viyana Seferi*, Ankara 1941.

George Wagner, "Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya", çev. Cemil Ziya Şanbey, *Türk Kültürü Araştırmaları*, III-VI (Ankara 1966-1969), s. 269-289.

———, "Otuz Yıl Savaşları Döneminde Osmanlı ve Avusturya İmparatorluklarının Politikası", *Osmanlı Araştırmaları*, II (İstanbul 1981), s. 147-166.

Karl Vocelka, "Osmanlı-Avusturya Çekişmelerinin Dahili Etkileri", *Tarih Dergisi*, sayı: 31 (İstanbul 1978), s. 5-28.

Mehmet Öz, "II. Viyana Seferine Kadar XVII. Yüzyıl", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s.711-729.

Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 746-764.

VİYANA BOZGUN YILLARI

♦ Soru 1: *Viyana Bozgunu'ndan sonra ne tedbirler alındı?*

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 12 Eylül 1683'te Kahlenberg Muharebesi'nin kaybedilmesi üzerine iki aydan beri Viyana'yı kuşatan Türk ordusuna Budin'e çekilme emri vermesi, yeni bir dönemin başlangıcıydı. Avusturyalılar, Viyana kuşatması öncesinde barış yapmak için çırpınmışlar, ancak Merzifonlu'nun Avusturya seferini engelleyememişlerdi. Kuşatma öncesi aciz durumda olan Avrupalılar, Osmanlılar'ın beklenmedik bozgunu üzerine farklı bir konuma gelmişlerdi.

Viyana'yı kurtaran Haçlı ordusundaki müttefikler, önce Osmanlı ordugâhını yağmayla, daha sonra da şehre kimin ilk gireceği ile uğraştıkları için bozguna uğrayan Türk ordusunu takip edemediler.

Sadrazam, bozulan orduyu topladıktan sonra, 22 Eylül'de Budin'e vardı. Zaman zaman ağır cezalar vererek, bozgundan dolayı yılgınlık gösterenleri disiplin altına almaya çalıştı. Düşmanı karşılamak üzere kalelerinde beklemeyen Vesprem ve Papa komutanlarını, kendisinin arkasından Budin'e gelmeleri üzerine idam ettirdi. Bozgunda rolü olan Kırım Hanı Murad Giray, padişah-tan onay alınarak azledildi ve yerine 30 Eylül'de II. Hacı Giray Kırım Hanı tayin edildi.

♦ **Soru 2: Budin Valisi öldürülmeden önce ne söyledi?**

Osmanlı ordusu, bozgundan bir gün sonra Yanıkkale'ye vardı. Sadrazam, Viyana önlerindeki muharebede cepheyi terkeden ve sefer sırasında çeşitli anlaşmazlıklar yaşadığı Budin Valisi Uzun İbrahim Paşa'yı 14 Eylül'de idam ettirdi. İbrahim Paşa, idam edilmeden önce çevresindekilere, "Sultana haksız yere idam edildiğini, ancak devleti içine düştüğü bu badireden de Merzifonlu'nun çıkaracağını söylediğini" iletmelerini istedi. Paşanın devlet menfaatleri için kendisini idam ettiren sadrazamı korumasını, "Bu durum Roma'da bile görülmez" şeklinde yorumlanır.

♦ **Soru 3: Merzifonlu niçin öldürüldü?**

Viyana'yı kurtaran müttefikler, üzerlerinden zafer sarhoşluğunu attıktan sonra 18 Eylül'de Osmanlı topraklarına doğru harekete geçtiler. Merzifonlu, bunun üzerine

Budin Valisi Kara Mehmed Paşa'yı düşmanı karşılamak üzere gönderdi. Kara Mehmed Paşa, 7 Ekim'de Ciğerdelen Kalesi önlerinde, Lehistan Kralı Sobiesky'i mağlup etti. Ancak Sobiesky'nin arkasından gelen düşman ordusu kalabalıktı. Kara Mehmed Paşa, 9 Ekim'de yine Ciğerdelen önlerinde meydana gelen muharebede mağlup oldu. Bu gelişme üzerine Ciğerdelen Kalesi, düşmana teslim oldu. Müttefikler, daha sonra Estergon'a doğru yola çıktılar. Sadrazam da bu sırada düşmanı karşılamak üzere bazı birlikler gönderdikten sonra 16 Ekim'de Belgrad'a doğru hareket etti.

Haçlılar, Estergon önlerine vardıklarında kale komutanı Deli Bekir Paşa, savaş taraftandı. Ancak asker kalenin verilmesi için isyan edince, Estergon müttefiklerin eline geçti.

Viyana bozgununda önemli suçu olmasına rağmen Kara Mustafa Paşa, orduyu tekrar toplayarak düşman saldırılarını püskürtür umuduyla görevinde bırakılmış, cezalandırılmamıştı. Ancak Viyana bozgunu haberi gelince sadrazamın en büyük düşmanları olan Mirahur Sanı Süleyman ve Harem Ağası Yusuf Ağa oturdukları yerden kalkıp, döne döne oynamışlardı. Merzifonlu, sadrazamlığı sırasında Mirahur Süleyman Ağa'yı idam ettirmek için padişaha defalarca telhis sunmuş ama muvaffak olamamıştı.

Mirahur Sanı Süleyman Ağa'nın ölüm korkusu çektiği günler geride kalmış, sıra kendisine gelmişti. Sanı Süleyman ve Yusuf Ağa, 1 Ekim 1683'te serhaddeki en

önemli kalelerden Estergon Kalesi'nin düşman eline geçmesi üzerine sadrazamla bu işin yürütmeyeceğine padişahı ikna ettiler ve Dördüncü Mehmed, Merzifonlu hakkında ölüm emrini verdi.

♦ **Soru 4: Merzifonlu nasıl öldürüldü?**

İstanbul'dan gönderilen görevliler, 25 Aralık 1683'te İkinci Viyana Seferi'nin ihtişamlı serdarının ölüm fermanını Belgrad'a getirdiler. Orduda teşrifatçı olarak görev yapan ve ismini bilmediğimiz bir müellif Vekayi Beç isimli eserinde Merzifonlu Mustafa Paşa'nın nasıl idam edildiği şöyle anlatır:

"Bugün öğlen vaktinde İstanbul tarafından Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa gelip ve Çavuşbaşı Mehmed Ağa gelip sâhib-i devlet olan Veziriazam Mustafa Paşa'dan mührü ve sancak-ı şerif ve Ka'be-i Mükemme'nin anahtarını alıp kendisini rahmete gönderdiler ve Yeniçeri Ağası Vezir-i Mükemrem Mustafa Paşa hazretleri veziriazam vekili ve Kapıcılar Kethüdası ve Çavuşbaşı Mehmed Ağa Kethüdâ Ali Ağa'ya misafir oldu.

Bu işin tafsilatı şöyle olduki, merhum veziriazam öğlen namazını edâ için seccadeler serdirip, imam efendi sünnete başlamışken Kara Mustafa Paşa da kalkıp namaza başlayacakken, sokakta at şamatası meydana gelince, kendileri nedir diye sokağa nâzır pencereden baktıkta, yeniçeri ağası ardınca kapıcılar kethüdası ve çavuşbaşı geldiğini görünce, imam efendi namazı boz, birşeyler oldu derken, gelen gö-

revliler de duraklamadan saraya girip yukarıya çıktılar. Kethüda Ali Ağa, durumdan haberdar olarak önlerine çıkıp, hiç söz söylemeden veziriazamın yanına girdiler. Yeniçeri ağası etek öptükten sonra, kapıcılar kethüdasıyla, çavuşbaşı ağa selam verip, veziriazamın karşısında durdular.

Veziriazam, “ne haber” dedikte kapıcılar kethüdası ağa, “Şevketli padişahımız mührü şerif ile sancak-ı şerifi ister” dedi. Kara Mustafa Paşa da, emir padişahının deyip koynundan mührü çıkarıp ve sancak-ı şerifi de sandığıyla getirip teslim eylediler. Daha sonra “ölüm var mıdır?” dedikde kapıcılar kethüdası, “Açık olmak gerek, Allah imandan ayırmaya” dedi. Bunun üzerine veziriazam “Rıza Allah’ın deyip seccâde koy” dedi. İstanbul’dan gelen ağalar dışarı çıktılar. Veziriazam, öğlen namazını edâ edip, asla öfkelenmedi. Duasını bitirip, ellerini yüzüne sürdükte iç ağalarına, “Vanın siz gidin” deyüp “Kendi eliyle kürkünü ve sarığını çıkarıp, gelsinler” dedi. Cellatlar gelince, “Şu halıyı kaldırın. Cürm toprağa düşsün” deyip halıyı kaldırttı.

Cellatlar iplerin hazır eyledikte, veziriazam elleriyle sakalın kaldırıp, “Bir hoşça üslupla takın” deyip kadere nâ dedi. Cellatlar da ipi iki üç def’a çektikte veziriazam ruhunu teslim eyledi. Daha sonra veziriazamın cesedi soyulup, aşağı saray avlusunda bir köhne çadırdaki yıkayıp, yine avluda namazı edâ olunduktan sonra cenaze çadıra götürülüp tabut içine kellesin yüzüp, ardından, kaldırılıp veziriazamın sarayınır karşısında olan caminin avlusuna

defnedildi. Daha sonra defterdar gelip veziriazamın mallarının yazımına başladı

♦ **Soru 5: Merzifonlu'nun öldürülmesinden sonra ne oldu?**

Merzifonlu'nun öldürülmesinden sonra ordu serdarlığına da Yeniçeri Ağası Bekri Mustafa Paşa getirildi. Avusturya ve Lehistan birliklerinin kazandığı başarılar üzerine cephe genişledi. Venedik, 1684'te, Rusya'da 1686'da Osmanlı'ya savaş ilân etti. Osmanlı birlikleri, dört cephede birden mücadele etmeye başlamışlardı. En büyük sıkıntı da Avusturya karşısında çekiliyordu.

♦ **Soru 6: Avusturya'nın ilk Budin kuşatması nasıl sonuçlandı?**

Charles de Lorraine komutasındaki Avusturya ordusu, Vayçen'i işgal edip Budin'e doğru ilerleyince Osmanlılar, Peşte'yi boşaltıp köprüyü yıktıktan sonra Budin'e çekildiler. Avusturya ordusu, Budin önlerine gelince Akkilise mevkiinde Bekri Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusuyla karşılaştı. Charles de Lorraine, Mustafa Paşa'yı mağlup ettikten sonra 14 Temmuz 1684'te Budin'i kuşattı. Kara Mehmed Paşa, 10 Ağustos'ta şehid oluncaya kadar Budin'i canla başla savundu. Valinin şehadetinden sonra yerine Şeytan İbrahim Paşa geçti.

Bekri Mustafa Paşa, Akkilise mağlubiyetinden sonra Ösek'te de mağlup oldu. İstanbul'dan Budin'e yardım etmeyip şehrin düşmesi hâlinde katledileceği emri geldi. Ser-

dar, bunun üzerine Budin'e yardıma gitti, ancak ilk çatışmalarda Avusturya ordusunu kuşatmadan vazgeçiremedi.

Avusturya ordusu komutanı Maksimilyan, teslim teklifinin reddedilmesi üzerine 4 Ekim'de Budin'e büyük bir hücum yaptırdı, ancak başarısız oldu. Bir süre sonra Osmanlı kuvvetleri, Budin'e yardım birliklerini sokabildi. Kaleden yapılan huruç hareketiyle de düşmana zayıat verildi. Bu arada Kırım birlikleri de Osmanlı ordusuna yardıma yetişti. Serdar, Budin'e haber gönderterek aynı anda düşmana hücum edilmesi emrini verdi.

Kuşatmanın uzamasından dolayı zor durumda kalan Avusturyalılar, Osmanlı ordusunun bu teşebbüsünden haberdar olunca muhasarayı bırakarak alelacele çekildiler. Osmanlı birlikleri kaçan düşmanı yakalayarak 20 bin kadınını öktürdü. Budin'de 113 gün direnen Şeytan İbrahim Paşa'nın ünvanı Melek'e çevrildi ve paşa Avusturya cephesi serdarlığına tayin edildi.

Melek İbrahim Paşa, 1685 baharında Uyvar'ı kuşatan Charles de Lorraine üzerine yürüdü. Düşmanın Uyvar muhasarasını kaldırması için, Ağustos başlarında Estergon'u kuşattı. Charles de Lorraine, birliklerinin bir kısmını Uyvar'da bıraktıktan sonra ordusuyla Estergon'a yürüyerek yaptığı manevrayla Osmanlı ordusunu mağlup etti. Avusturyalılar, bu zaferlerinin ardından Uyvar'ı aldılar. Daha sonra Eğri de ellerine geçti.

Sadrazam Kara İbrahim Paşa, Budin'i kurtardığı için şöhret bulan Melek İbrahim Paşa'ya makamını kaptır-

mamak için Estergon mağlubiyetini bahane ederek, serdan öldürttü. Daha sonra da Avusturya cephesine tayin edilen serdarlar ardı ardına değiştirildi. IV. Mehmed de savaşa gitmeyip, serdarlarla düşmanı durdurmaya çalışan sadrazamı azlederek Sarı Süleyman Paşa'yı sadrazamlığa tayin etti. İstanbul'da yapılan toplantıda sadrazamın cepheye gitmesi kararı çıkınca, Sarı Süleyman Paşa Mart 1686'da Belgrad'a gitti.

♦ **Soru 7: Budin nasıl düştü?**

Kanunî Sultan Süleyman tarafından 1541'de fethe edilen Macaristan'ın başkenti Budin, imparatorluğun Avrupa topraklarındaki en önemli birkaç merkezinden birisiydi. Avusturya ve Almanya'ya bir serhad şehri olan Budin'den akın yapılırdı.

Avusturya, Budin'i Osmanlılar'dan almak için 1542, 1598, 1602 ve 1603'te şehri kuşatmış, ancak ele geçirememiş; XVII. yüzyılın başlarından itibaren de Budin'i işgal planlarını unutup, kendi topraklarını korumaya çalışmıştı.

Avusturyalılar, 1683'te İkinci Viyana Kuşatması bozunundan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyeti altında bulunan Macar topraklarını işgal etmeye başladı. İlk hedefleri Budin'di. Charles de Lorraine komutasındaki Avusturya ordusu, 18 Haziran 1686'da Budin'i kuşattı. Stratejik bir mevkide olan Budin'in işgal edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeki bütün Macar topraklarının kaybı demektir. Ömrünü cephelerde geçirmiş

70 yaşında tecrübeli bir komutan olan Budin Valisi Abdurrahman Abdi Paşa, bu durumun farkında olduğu için direnmeye kararlıydı. Avusturya ordusu Budin'i kuşattığında, kalede 16 bin Türk askeri vardı. Düşman ordusu tepeleri tuttuğu için dışarıdan Budin'e yardım gelemiyordu. Cephaneliğe isabet eden bir humbara binlerce askeri şehid edince müdafaa zayıflamıştı.

Budin'in son Osmanlı valisi Abdurrahman Abdi Paşa, Avusturyalılar'a iki buçuk ay direndi ancak sonunda askerleriyle birlikte şehid düştü. 2 Eylül 1686'da da Budin'deki 145 yıllık Türk hakimiyeti sona ermişti.

Macarlar, Abdurrahman Abdi Paşa'nın şehid düştüğü yere bir mezar taşı diktiler ve üzerine "145 yıllık Türk egemenliğinin son Budin Valisi Abdurrahman Abdi Arnavut Paşa bu yerin yakınında 1686 Eylül ayının 2. günü öğleden sonra yaşamının 70. yılında maktul düştü. Kahraman düşmandı, rahat uyunun!" yazdılar.

Avusturyalılar, Budin'i işgal ettikten sonra şehirde Müslüman bırakmadıkları gibi, Macarlar'ı da uzun süre Budin'e sokmadılar. Osmanlı döneminde Budin'de 72 cami, 12 medrese, 10 tekke, 9 han, 2 hamam vardı. İşgalden sonra Türk eserlerinin hemen hemen tamamı yok edildi.

♦ **Soru 8: Budin'in düşüşü nasıl karşılandı?**

Budin'in elden çıkmasından sonra Osmanlı hakimiyetindeki diğer Macar toprakları da bir bir elden çıktı.

Ama Osmanlılar için en acı kayıp Budin'di. Serhadlerde Budin'le ilgili destanlar yazıldı.

Ötme bülbül ötme yaz bahar okdu
Bülbülün figanı bağrını dedi
Gül alıp satmanın zamanı geldi
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Çesmelerden abdest alınmaz okdu
Camilerde namaz kılınmaz okdu
Mamur olan yerler hep harap okdu
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Kible tarafından üç top atıldı
Perşembe günüydü güneş tutuldu
Cuma günü idi Budin alındı
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

♦ **Soru 9: Budin'in düşüşünden sonra Avusturya cephesinde neler oldu?**

Budin'in işgalinden sonra, Osmanlı askerleri, paniğe kapıldıkları için kendilerinden daha zayıf olan düşman birlikleri karşısında ardı ardına mağlup oldular. Bu yüzden Macaristan cephesinde birçok kale kaybedildi. Segedin, Şimontorna, Peçuy, Sikloş gibi önemli kaleler doğru dürist direnilmeden Avusturyalılar'a teslim edildi.

Sadrızam, Ösek'i kuşatan düşmanı mağlup edince Avusturya birliklerini takibe kalktı. 12 Ağustos 1687'de San Süleyman Paşa'nın başında bulunduğu Osmanlı ordusu Mohaç Ovası yakınlarında, Sikloş önlerinde meydana gelen muharebede Charles de Lorraine komutasında ki Avusturya ordusu karşısında disiplinini kaybederek büyük bir mağlubiyete uğradı. Bu mağlubiyetle Güney Macaristan'daki Osmanlı hakimiyeti sona ererken, Sırbistan da tehdit altına giriyordu

Avusturyalılar'ın ilerleyişi sonraki yıllarda da durdurulamadı ve 1688'de Belgrad, 1689'da ise Niş Habsburg kuvvetlerinin eline geçti.

♦ Soru 10: Mora nasıl kaybedildi?

İkinci Viyana bozgunundan sonra Venedik Cumhuriyeti de harekete geçti ve 25 Nisan 1684'te Avusturya ile Mukasdes İttifak Antlaşması imzaladı. Venedik, bu ittifaka katılmakla aslında Girit'in elinden çıkmasının acısını çıkarmak istiyordu. Venedik tüccarlarının mallarının Sadrızam Kara Mustafa Paşa'nın emriyle müsadere edilmesi ve müsadere edilen malların Kurşunlu Mahzen'de iken kuşku bir şekilde yanması, buna mukabil Venedikliler'in de Müslüman tüccarların mallarına el koymaları ve hatta bazıları katletmeleri; İkinci Viyana bozgunundan sonra Merzifonlu'nun çadırını basan Avusturya birliklerinin çadırda Avusturya'dan sonra sıranın Venedik'te olduğunu belirten yazışmaları ele geçirmeleri Osmanlı-Venedik Harbi'ni, görünürde başlatan

sebeplerdi. Venedik Cumhuriyeti 15 Temmuz 1684'te Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etti ve başta Papa, Floransa, Malta, Ceneviz ve İspanyol donanmalarının gemilerinden oluşmak üzere büyük bir donanma tertip ederek harekete geçti. Bu büyük donanmanın komutasına da Girit'i Türkler'e terkeden Morosini getirdi. Osmanlı İmparatorluğu ise bu müttefik donanma karşısında bazı tedbirler aldı ise de bunlar yeterli olmayacaktı.

Morosini ilk iş olarak 8 Ağustos 1685'te Ayamavra Adası'nı işgal etti. Rumlar'ın da yardımı ile kale on beş günde Venedikliler'e teslim oldu. Bunun üzerine Osmanlı İmparatorluğu Boğaz muhafızı Şahin Mustafa Paşa'yı serdar olarak Mora'ya gönderdi. Mustafa Paşa, Limni'yi işgal etmek isteyen Morosini'yi bozguna uğrattı. Ancak özellikle Mora, Yanya ve Yenışehir'in yerli halkının Venedik lehine isyan etmeleri Osmanlı yöneticilerini zor duruma sokuyordu. İçerden aldığı destekle birlikte Venedik donanması 28 Eylül 1685'te Preveze'yi işgal etti.

Venedik birlikleri Dalmaçya sahillerinde de saldırılar düzenlemekteydi. 7 Nisan 1685'te Sign'de Venedik askeri Bosna Valisi Fındık Mustafa Paşa tarafından mağlup edildi. Ancak 1687'de Sign, Kartaro ve Karnaro kaleleri Venedik'in eline geçti.

3 Haziran 1685'te Morosini komutasındaki Papa, İspanya, Ceneviz, Malta ve Venedik gemilerinden oluşan yaklaşık 220 parçadan oluşan müttefik donanması Koron önlerine geldi ve kale surlarını dövmeye başladı. Kaleye yardım için gelen Mora Seraskeri Halil Paşa mu-

harebede şehid düştü ve yerine tayin edilen Siyavuş Paşa da aynı kaderi paylaştı. Siyavuş Paşa'nın şehadeti üzerine Mora seraskerliğine Şahin Mustafa Paşa atandıysa da, paşa kaleye ulaşmadan Venedik askeri 12 Ağustos 1685'te surlardan içeri girdi. Bundan sonra da büyük bir katliam başladı. Morosini daha sonra Zarnata, Kalamata Kelfa ve Pasova kalelerini de ele geçirdi.

1686'da Morosini Navarin, Modon, Arkadia ve Argos'u da işgal etti. 1687'de de Korint, İnebahtı ve Mezistre ile 25 Eylül 1687'de de Atina Venedik birlikleri tarafından işgal edilmekten kurtulamadı. Venedikliler adaya hakim olduktan sonra Mora'da Romanya, Lakonya, Mezonya ve Ahiya olmak üzere dört idari bölge oluşturdular. Böylece kendi idarelerini yarınmada hakim kılmak isteyen Venedikliler yerli Ortodoks Rum halka Katolikliği dayattıkları için birçok Rum, Müslümanlar'la birlikte Ege adalarına kaçtı. Mora Yarımadası Karlofça Antlaşması ile resmen Venedik'e verildi, ancak bu yenilginin rövanşı 1714-1716 Osmanlı-Venedik savaşında alındı ve bu savaştan sonra imzalanan Pasarofça Antlaşması'yla da Mora tekrar Osmanlı hakimiyeti altına girdi.

♦ **Soru 11: IV. Mehmed tahttan indirildikten sonra neler oldu?**

IV. Mehmed, yaşanan bozguna rağmen devlet işle-riyle fazla ilgilenmemeye devam edince asker isyan ederek, sultanı tahttan indirip Şehzâde Süleyman'ı tahtta çıkardı. II. Süleyman'ın saltanatının ilk aylarında İstanbul'da

büyük bir kaos yaşandı. Yeni sultan İstanbul'da emniyet sağlandıktan sonra sefere çıkmaya niyetlendi.

II. Süleyman, Macaristan seferi için İstanbul'dan Edirne'ye hareket ettiğinde Avusturyalılar'ın Belgrad'ı işgal ettiği haberi geldi. Kanunî Sultan Süleyman tarafından 1522'de fethedilen Belgrad, Orta Avrupa'nın en stratejik noktalarından biriydi. Haberi alan padişah ağlayarak "Emir Allah'ındır" dedi. Belgrad'ın kaybı üzerine padişah, kışı Edirne'de geçirmeye karar verdi. Düşmanla savaş devam ederken, eşkıyalar imparatorluğun her yanını kasıp kavuruyordu. Anadolu ve Rumeli'de eşkıyaların ortadan kaldırılması için müfettişler görevlendirildi.

Başta Yeğen Osman Paşa olmak üzere eşkıyalar uzun süren uğraşlar sonucu ortadan kaldındı. Bu arada Kırım Hanı Selim Giray Han, Kırım'a saldıran Ruslar'ı mağlup etti. Avusturya cephesinde yeni mağlubiyetlerin alınması üzerine Bekri Mustafa Paşa azledilerek, 25 Ekim 1689'da Köprülü ailesinden Fazıl Mustafa Paşa sadrazamlığa getirildi.

♦ **Soru 12: Fazıl Mustafa Paşa, bozgunu nasıl durdurdu?**

Sadrazam iç düzenlemelerin ardından Avusturya'ya karşı harekete geçti. 1690 sonbaharında önce Vidin ve Niş'i ele geçirdi, ardından 9 Kasım'da da Belgrad Kalesi'ni ani bir hücumla fethetti. Belgrad'ın zaptıyla Tuna'nın güneyi güven altına alınırken, Tımsıvar ile bağlantı kuruldu ve Macaristan yolu Osmanlılar'a yeniden açıldı. Tuna sa-

vunma hattı yeniden kurulmuştu. Belgrad'ın fethi hem padişahı, hem de halkı rahatlatı ve sadrazama karşı büyük bir güven sağladı.

Avusturya'ya yardım eden Sırlar, Katolik baskısı sebebiyle yaptıklarından pişman olmuşlardı. Sadrazam Sırlar'ı cezalandırmadı, bağlılıklarını kazanmak için çaba gösterdi.

Şehzadeliğinden beri çile çeken ve tahta çıktıktan sonra birçok sadrazam değiştiren II. Süleyman'ın tek iyi giden işi Fazıl Mustafa Paşa'nın dirayetli ve becerikli bir sadrazam olarak görev yapmasıydı.

II. Süleyman, ömrünün son iki senesini hasta olarak geçirdi. Hastalığından dolayı rahat hareket edemiyordu. Gün geçtikçe vücudu şişiyor ve içoğlanları tarafından yerinden kaldırılırken bile dayanılmaz ağrılar çekiyordu. Sultanın vücudu hekimlerin tedavisine cevap vermiyordu. Hekimler, sadrazama padişahın birkaç aylık ömrü kaldığını söylediler.

Padişahın günden güne daha da fenalaştığını gören devrik sultan IV. Mehmed'in taraftarları ve Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa muhalifleri gizliden gizliye örgütlendiler. Bunlar, hükümdarlığının son iki yılını hasta geçiren II. Süleyman'ı tahttan indirmek için faaliyete geçtiler. Bilhassa, IV. Mehmed devrinde memuriyette bulunmuş bazı devlet adamları Sultan Mehmed'i veya büyük oğlu Şehzâde Mustafa'yı tekrar tahta çıkarmak istiyorlardı.

1691 baharında Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa, Avusturya üzerine yeni bir sefer düzenlemek için büyük bir ordu topladı. Paşa, Macaristan seferinde iken padişahın ölmesi durumunda IV. Mehmed veya oğlu Şehzâde Mustafa'nın tahta geçirilmesinden çekiniyordu. Devlet ricalinin hazır bulunduğu bir toplantıda ordu seferdeyken II. Süleyman'ın da Edirne'ye götürülmesine karar verildi.

Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa toplantıdan çıkan karan II. Süleyman'a arz ettiğinde padişah, "Behey Paşa, gör bak ne halleyim. Bu, hastalık ile nasıl mümkün olur? Vezirler hâlimi bilmez. Ancak dün gel bugün git derler" diyerek tepkisini dile getirdi. Fakat sadrazamın gerekçelerini dinleyince Edirne'ye gitmekten başka çaresinin olmadığını anladı. Önce hanedanın diğer erkek üyeleri Edirne'ye gönderildi.

Fazıl Mustafa Paşa başkanlığında toplanan mecliste padişahın yolda ölmesi durumunda yerine kardeşi Şehzâde Ahmed'in geçirilmesine karar verildi. Sultan öldüğünde cesedinin bozulmaması için gerekli malzemeler de tedarik edildi.

II. Süleyman sağ salım Edirne'ye ulaştı ama uzun ve yorucu yolculuk padişahın hastalığını iyice artırmıştı. Fazıl Mustafa Paşa, Avusturya seferi için Edirne'den hareket etti. Onun hareketinden dokuz gün sonra Sultan II. Süleyman Edirne Sarayı'nda öldü. Daha önceden gerekli hazırlıklar tamamlandığı için cesedin teçhiz, tekfin ve tahniti için gerekli malzemeler hemen tedarik edildi.

II. Süleyman 40 yıl hapis hayatı yaşadığı için dört yıl süren hükümdarlığı döneminde gölge sultan durumundaydı. İyi bir eğitim almadığı ve devlet işlerini bilmediği için yakınlarının ve Harem'in tesiri altında kalmıştı.

♦ **Soru 13: Salankamen Muharebesi nasıl cereyan etti?**

Fazıl Mustafa Paşa, kış sefer hazırlıkları ile geçirmiş, geçen yılki kayıplarını telafi etmek isteyen Avusturyalılar'ın kış harekâtına karşıda Tımsıvar'ın muhafazası için Büyüyük Cafer Paşa vazifelendirmişti.

Sadrazam 15 Haziran'da Edirne'den ayrıldıktan sekiz gün sonra II. Süleyman ölünce tahta II. Ahmed geçirildi. Sadrazam sultanın ölüm haberini ve yeni sultanın gönderdiği mühür-i hümayûnu Sofya'da teslim aldı. Yaklaşık 100.000 kişilik Osmanlı ordusu 21 Temmuz'da Belgrad'a ulaştı. Eyalet askerleri ve Kırım Hanı Saadet Giray'a bağlı kuvvetler de yola çıkmıştı.

Avusturya ordusu ise bölünmüş durumdaydı. Nitekim başkomutan Charles de Lorraine ile birçok birlik, Fransız Kralı XIV. Louis'le savaşmak üzere Ren cephesinde bulunmaktaydı. Bu yüzden İmparator Leopold Macaristan'daki ordunun idaresini "İmparatorluğun Kalkanı" veya "Türk Ludwig" olarak bilinen Ludwig von Baden'e (Baden Margrafı Louis) vermişti. Bütün kış boyunca Macar asî Tökeli'ye bağlı birliklerle ve Tatarlar'la mücadele eden Ludwig, Osmanlı ordusunun bu yardımcı unsurlarla birleşmesinden endişe etmekteydi. Diğer Al-

man prensliklerinin de desteklediği yaklaşık 100.000 kişilik Alman ordusu Petervaradin ile Zemun arasında beklemekteydi.

Sadrazam, Alman ordusunun Zemun'daki köprüyi kontrolüne geçirmesinden endişe etmekteydi. Bu yüzden, yeniçeri ağasının muhalefetine rağmen, acele etti. Hâlbuki henüz Kırım Tatarları yoklardı. Türk ordusu Sava Nehri üzerinden sekiz günde tamamlanan bir köprü ile Zemun (Zemlin) sahrasına geçti. Köprüden toplam 150 adet kolonborno ve şahi-darbezen topuda karşı yakaya geçirilmiş, ayrıca bir miktar asker Tımsıvar'a zahire yollamak üzere görevlendirilmişti.

Fazıl Mustafa Paşa Belgrad'a geldiğinde Tımsıvar muhafazasıyla görevli olan Tökeli İmre az sayıda adamıyla Osmanlı ordusuna iltihak etti. Bu sırada Kapudan Ali Paşa'nın gayretleriyle Titel Kalesi'nin ele geçirildiği haberi sadrazama bildirildi. Petervaradin yolu Avusturyalılar'a kapanmış olduğundan düşman bir an önce savaşmak istiyordu. Aksi halde hanın gelmesiyle Avusturya ordusu iki ateş arasında kalacaktı. Osmanlı ordusunun Zemun'dan Tisa ile Tuna arasındaki kasabaya gelmesiyle 19 Ağustos'ta muharebe başladı. Osmanlı ordusunun merkezinde Serdar-ı Ekrem Fazıl Mustafa Paşa bulunurken sağ kanatta Kemankes Ahmed Paşa, sol kanatta ise Rumenli Beylerbeyi Küçük Cafer Paşa yer almaktaydı.

Osmanlı ordusu bataklıklarla dolu bölgede kendi tahkimatlı siperlerine yerleşmişlerdi. Tatar kuvvetleri gelme-

den Osmanlı ordusunu bozmak isteyen Margraf Ludwig Baden, askerlerine hücum emri verdi. Bunun üzerine Fazıl Mustafa Paşa Sancak-ı Şerif'i açarak askerlerine metrislerden çıkma emri verdi ve askerler saf bağladı. Ancak Anadolu Beylerbeyi Kemankes Ahmed Paşa'ya bağlı aşiret birliklerinden oluşan süvariler düşman piyadesinin tüfek ve top ateşinden korkarak bozuldular. Ahmed Paşa toparlanıp bir kez daha hücum ettiyse de aşiret birlikleriyle Şam Beylerbeyi Abaza Koca Murtaza Paşa, Maraş Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya bağlı birlikler taarruzlarını durdurdular. Durumdan faydalanmak isteyen Avusturya başkomutanı hem piyadesine hem de süvarisine aynı anda Türk ordusunun sağ kanadına hücum emri verdi. Düşmanın tazyikine dayanamayan Kemankes Ali Paşa'nın birlikleri bozularak geri çekildiler. Bunun üzerine sadrazam elinde kılıcı ile ileri doğru atılıp, askeri cesaretlendirmek için düşman üzerine hamle yaptı. Karaman Beylerbeyi Çelebi İsmail Paşa'nın da sağ kanadın imdadına yetişmesiyle galibiyet ibresi Türk ordusuna döndü. Ancak ileri atılan sadrazamın alnından vurularak atından düşmesi savaşın kaderini değiştirdi.

Serdarın, şehadet haberinin yayılmasında Sadaret Kethüdası Mustafa Efendi'nin kabahati büyüktü. Haber bir anda yayılarak, ordu içerisinde panik havası oluştu. Sipahi Ağası Ömer Ağa'nın yeterli sebatı gösterememesi yüzünden bozgun daha da büyüdü. Halep Valisi Koca Halil Paşa'nın ve Rumeli Beylerbeyi Küçük Cafer Paşa'nın duruma el koyması ve düşmanın çok sa-

yda kayıp vermesinden ötürü hücum gücünün zayıflaması ordunun bir nebze toparlanmasına ve düzenli bir şekilde geri çekilmesine olanak verdi. Sancak-ı Şerif ise Karaman Valisi İbrahim Paşa'ya teslim edilmişti.

Osmanlı ordusu sadrazamın yanısıra Yeniçeri Ağası Eğinli Mehmed Ağa'yla birlikte 8000 kadar şehid verdi. Ayrıca 150 top ve ordu hazinesi de düşman eline geçti. Fazıl Mustafa Paşa'nın cesedi bulunamadı. Avusturyalılar'ın kayıpları da Osmanlılar'dan az değildi. Holstein Dükü Christian, Albay Kaunitz, Poettinden Dükü ölenler arasındaydı. Zafer haberini alan İmparator Leopold bu kadar pahalıya mal olan başka zaferler istemediğini dile getirmişti. Kara muharebesindeki muvaffakiyetsizliğe rağmen Tuna Kapudanı Mustafa Kaptan düşman donanmasını mağlup etmiş ve önemli miktarda zahire ve mühimmat ele geçirmişti.

Ordu Belgrad'a döntünce padişah yeni sadrazamı tayin edinceye kadar tecrübeli Halep Valisi Koca Halil Paşa serdar olarak kabul edildi. Mağlubiyetin müsebbibi olarak görülen Ömer Ağa idam olundu. Bu sırada Kırım Hanı Saadet Giray birlikleriyle Belgrad'a geldiyse de artık iş işten geçmişti. Muharebeye yetişmek için yeterli çabayı göstermeyen Kırım Hanı padişah tarafından ağır bir üslupla azarlandı.

Muharebe sonrasında Avusturyalılar Lippa, Karansebes ve Lugoş kalelerini geri aldılar, ancak Banat'ın merkezi konumundaki Tırnışvar'ı almayı yine başaramadılar. Sultan II. Ahmed sadarete Arabacı Ali Paşa'yı tayin etti.

Salankamen Muharebesi, İkinci Viyana Kuşatması sonrasındaki mücadele de önemli bir dönüm noktasıdır. Öncelikle Avusturya'nın Fransa ile uğraştığı bir dönemde bu savaşın kaybedilmesi Macaristan'ı yeniden ele geçirme şansının kaybedilmesine neden oldu. Kuşkusuz bu savaşta askeri kayıplardan daha önemlisi yetenekli devlet adamına bu kadar ihtiyaç duyulduğu bir sırada Fazl Mustafa Paşa'nın şehid olmasıydı. Bu değerli sadrazamın şahadeti hem kendisinin başlattığı reformların durmasına hem de cephelerde ordunun yeniden toparlanmasına engel oldu.

◆ Bibliyografya

Anonim *Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.

Defterdar San Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât (1066-1116/1656-1704)* haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, III, çev. Özdemir Çobanoğlu, Ankara 1980.

Mehmed Giray, *Târîh-i Mehmed Giray*, haz. Uğur Demir, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Paul Rychaut, *The Turkish History: The Origin Of That Nation and The Growth of The Ottoman Empire With The Lives And Conquests Of Their Fernal Kings and Empires*, II, London 1704.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, II, İstanbul 1928.

Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa-Nusretname- Tahlil ve Metin (1106-1133/ 1695-1721), haz. Mehmet Topal, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001.

Tarih-i Vak'anâme-i Ca'fer Paşa, Macar İlimler Akademisi, Doğu Külliyyatı, Török F. 60.

Uşşâkizâde es-Seyyid İbrâhîm Hasîb Efendi, Uşâkizâde Târîhi, I, haz. Raşit Gürdoğdu, İstanbul 2005.

Vekayi' name (Vekayi-i Bec), haz. Mehtap Yılmaz, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2006.

Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985.

Ali İbrahim Savaş, "XVIII. Asırda Osmanlı-Avusturya İlişkileri", *Askeri Tarih Bülteni*, sayı: 32 (Ankara 1992), s. 23-54.

Bekir Küttükoğlu, "Süleyman II", *İA*, VIII, 155-170.

Cengiz Orhonlu, "Mustafa II", *İA*, VIII, 695-700.

Hacer Çelebi, "XVII. Yüzyıl Sonlarında Mora'nın Venedikliler Tarafından İşgali", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 773-783.

Fehmi Yılmaz, "The Life of Köprülüzade Fazıl Mustafa Pasha and his Reforms (1637-1691)", *Osmanlı Araştırmaları*, XX (İstanbul 2000), s. 165-221.

Feridun Emecen, "Kuruluş'tan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 54-56.

Gabor Agoston, "Caroline Finkel'in "XV ve XVI. Yüzyıllarda Büyük Meydan Muharebelerinde Uygulanan Strateji ve Taktikler" İsimli Tebliğini Müzakeresi", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s. 168-181.

Hacer Çelebi, "XVII. Yüzyıl Sonlarında Mora'nın Venedikliler Tarafından İşgali", *Türkler*, IX, 773-782.

Halil İnalcık, "Saray-Bosna Şerhiye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harb Yıllarında Bosna", *Tarih Vesikaları*, II (Ankara 1942-1943), s. 178-187, 372-383.

Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, İstanbul 1990.

Hans George Majer, "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları", *Osmanlı Araştırmaları*, II (İstanbul 1981), s. 185-194.

Hrand Andreasyan, "İkinci Viyana Muharasası ve Müteakip Harplere Ait Orijinal Bir Ermenice Kaynak", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1 (İstanbul 1972), s. 195-196.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1-2, Ankara 1988.

İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, İstanbul 1972.

Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş (1683-1703)", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 746-764.

M. Cavid Baysun, "Mehmed IV", *İA*, VII, 915-923.

_____, "Ahmed II", *İA*, I, 164-165.

M. Münir Aktepe, "Mustafa Paşa, Merzifonlu, Kara", *İA*, VIII, 736-738.

_____, "Amcazâde Hüseyin Paşa", *DİA*, III, 8-9.

M. Tayyib Gökbilgin, "Köprülüler", *İA*, VI, 892-908.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Uluslararası Sempozyumu, Merzifon 8-11 Haziran 2000, Ankara 2001.

Mustafa Cezar vd., *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, İstanbul 1959.

Necati Tacan, *Eski Osmanlı Seferlerinden Niş-Belgrad-Salankamen-Peter Varadin-Lugoş-Timişvar Kuşatma ve Meydan Muharebeleri (1690-1696)*, İstanbul 1939.

Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, çev. Niltüfer Epçeli, İstanbul 2005.

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I, ed. R. Mantran, çev. Server Tanilli, İstanbul 1992.

Ömer Faruk Akün, "Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ve Mirâhur San Süleyman Ağa Mücadelesi İle İlgili Bir Konuşma Zabtı", *Türkiyat Mecmuası*, XIX (İstanbul 1980), s. 7-64.

Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982.

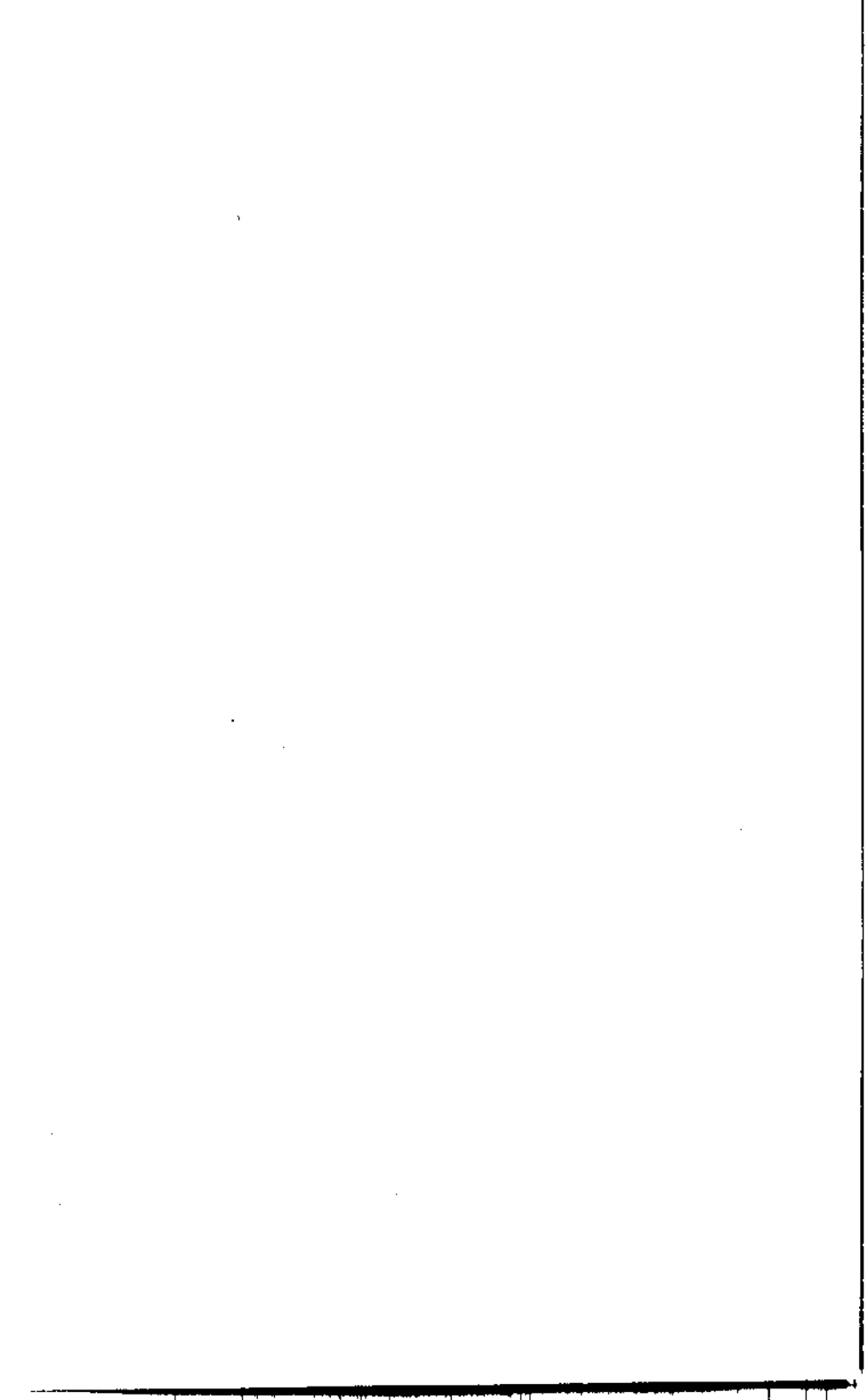
Şahin Gürsoy, "Osmanlı Devleti'nin 1684 Avusturya-Macaristan Seferi Hazırlıkları ve Bunların Afyonkarahisâr Kazâsında Halka Yansımaları", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IV/4, Bursa 2003, s. 111-125.

Tatjana Katic, "Viyana Savaşı'ndan Sonra Sırbistan (1683-1699)", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 765-772.

Thomas M. Barker, *Double Eagle and Crescent: Vienna's Second Turkish Siege and Its Historical Setting*, New York 1967.

Zeynep Aycibin, *XVII. Yüzyıl Sadrazamlarından Köprülüzâde Mustafa Paşa*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, V, Gotha 1857.

KARLOFÇA'YA GİDEN YOL: ZENTA MUHAREBESİ

♦ Soru 1: *Osmanlı padişahları sefere çıkmayı ne zaman bıraktılar?*

Osmanlı padişahları imparatorluğun kuruluşundan itibaren ordunun başında mücadele ederek, büyük zaferlere imza attılar. Ancak Kanunî'nin ölümünden sonra tahta geçen II. Selim padişahların ordunun başında sefere gitme geleneğini terketti. Bu dönemden itibaren istisnai durumlar dışında Osmanlı orduları, veziriazamların veya serdar tayin edilen vezirlerin komutasında seferlere gittiler.

II. Selim'in oğlu III. Murad da babası gibi sefere çıkmadı. Ancak onun oğlu III. Mehmed, uzayıp giden Avusturya savaşlarını sona erdirmek için tekrar ordunun başına geçti ama, geçtiğine geçeceğine pişman

oldu. Haçova Muharebesi'nde düşman askerleri padişahın çadırına kadar yaklaştı. Kaçmak isteyen padişahı Hoca Saadeddin Efendi, zorla cepheye tuttu. Disiplinlerini kaybeden Avusturya ordusu, Osmanlılar'ın yeni taa-ruzuyla mağlup oldu.

III. Mehmed'den sonra Osmanlı padişahları tekrar İstanbul'dan ayrılmamaya başladılar. Bu arada doğuda Safeviler, Bağdat başta olmak üzere birçok Osmanlı toprağını işgal ettiler. Kuzeyde de Kazaklar, Osmanlı topraklarını yağmaladılar. 1618'de tahta çıkan II. Osman, dedeleri gibi muzaffer olmak için Lehistan, yani Polonya üzerine sefere çıktı. Ancak genç padişah büyük bir başarı kazanamadı. Sadece sulh yoluyla Hotin Kalesi alınabildi. II. Osman'ın isyan eden askerler tarafından öldürülmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet otoritesi iyice sarsıldı. Çocuk yaşta tahta geçen IV. Murad, devletin gerçek idaresini ancak 1632'de ele alabildi. Devlet otoritesini sağladıktan sonra ilk işi kaybedilen toprakları geri almak üzere İran'a sefere çıkmak oldu.

IV. Murad'ın Osmanlı ordusunun başında çıktığı Revan ve Bağdat seferleri ile adeta Fatih, Yavuz ve Kanuni dönemleri geri gelmişti. Ancak 1640'da IV. Murad'ın genç yaşta ölümü ile kargaşa tekrar başladı. 1644'te başlayan Girit seferi tam 25 yıl sürdü. Zamanının çoğunu av ile geçiren IV. Mehmed bir iki defa sefere çıkırsa da genellikle savaşlardan uzak durdu. Çıktığı seferlerin kısmında de ordudan yan yolda ayrılmış ava gitti.

♦ **Soru 2: II. Mustafa, nasıl padişah oldu?**

II. Süleyman, 1693'te öldüğünde IV. Mehmed'in taraftarları, Şehzâde Mustafa'yı tahta çıkarmaya çalıştılar. Ancak Sadrazam Fazıl Mustafa Paşa, IV. Mehmed'in bir diğer kardeşi olan II. Ahmed'in padişahlığını tercih etti. Benli Hüseyin Paşa, 1694'te II. Ahmed'i tahttan indirerek Şehzâde Mustafa'yı padişah yapmak için bir teşebbüste bulunduysa da, muvaffak olamadı.

II. Ahmed, 1695'te öldüğünde, hanedanın hayattaki en yaşlı üyesi olduğu için tahta II. Mustafa'nın çıkması gerekiyordu. Ancak yeni padişahın kim olacağı devlet ileri gelenlerinin katıldığı bir mecliste tartışıldı. Sadrazam Ali Paşa, II. Ahmed'in oğlu İbrahim'i Osmanlı tahtına çıkarmak istiyordu. Babasının tahttan indirilmesinden sonra, aradan geçen 8 yılda tahta geçmek için gün sayan Şehzâde Mustafa'nın hayalleri suya düşmek üzereydi. Ancak Hazine Darbaşı Mustafa Ağa ve saraydaki diğer taraftarları şehzadeye durumu haber verdi.

Osmanlı padişahlarının cüluslarında, yani tahtta çıkışlarında büyük bir tören yapılırdı. Cülus törenleri standartlaşmış teşrifat kurallarına göre olurdu. Teşrifat kuralları son derece sıkı olup, en ufak bir değişiklik yapılmazdı. Tahta çıkacak şehzade, kızlar ağası ve silahdar ağa tarafından hapis tutulduğu daireden alınarak, padişahın ölüm haberi verilirdi. Daha sonra yeni padişahın bir koluna kızlar ağası, diğer koluna da silahdar ağa girerek hırka-ı şerif odasına götürülürdü. Hazreti Peygamber'in kutsal eşyaların bulunduğu odada sadrazam ve şeyhü-

İslam yeni padişaha biat ederler, yani bağlılıklarını arz ederlerdi. Ardından da yeni padişahın başına saltanat alameti olarak yusuflî destar sarık takılır ve samur kürk giydirilirdi. Müneccimbaşı tarafından padişah için tespit edilen uğurlu saatte de Babüssaade'de, sarayın üçüncü kapısının önünde taht kurularak, devlet adamları yeni padişaha bağlılıklarını sunarlardı

Ancak 7 Şubat 1695'te amcasının ölüm haberini ve gelişmeleri haber alan Şehzâde Mustafa, hapis yattığı daireden ayrılarak, taht odasına koştu. Teşrifat kurallarına uymadan doğrudan hasodaya gidip, devlet adamları gelmeden Babüssaade'ye taht kurdurttu. Sadrazam ve şeyhülislama haber göndererek, gelmelerini istedi. Üst düzey devlet ricali geldiğinde, padişah tahtta oturuyordu. Şaşkınlık içerisinde yeni padişahı tebrik ettiler.

♦ Soru 3: *II. Mustafa'nın hayali ne idi?*

İkinci Viyana Kuşatması'nın başarısız olmasından sonra Osmanlı orduları birkaç cephede birden mücadele ettiler. Ancak IV. Mehmed yine ordunun başına geçemedi. Bunun üzerine ordu ayaklanıp, sultanı tahttan indirdi. IV. Mehmed'den sonra tahta geçen II. Süleyman ve II. Ahmed de orduya komutanlık yapmadılar. Halbuki dönemlerinde Avusturya, Venedik, Rusya ve Lehistan'la savaş devam ediyordu.

Sultan II. Mustafa, son derece hırslıydı. Şehzâdeliği döneminde zaaf ve tereddütlerinden müteessir olduğu için bir an önce hükümdar olmak istemişti. Hükümdar-

lığının üçüncü gününde yazdığı bir hatt-ı hümayûn padişahın hırsını ve hayallerini gösteriyordu. II. Mustafa, sadrazamına gönderdiği hatt-ı hümayûnda, "Padişahların hangisi zevk ü sefa ve rahata düşmüşse tebaasının rahat yüzü görmediğini ve babası IV. Mehmed zamanından kendi zamanına gelinceye kadar padişahların zevk ü sefa ile meşgul olup, devlet işlerindeki ihmalleri yüzünden düşmanların dört taraftan hücumla geçtiklerini ve bundan dolayı zevk ü sefa ve rahatı kendisine haram edip, büyük ceddi Kanunî Sultan Süleyman gibi bizzat ordunun başında sefere gitmeğe azmettiğini, fakat bizzat sefere gitmesinin mi, yoksa Edirne'de kalmasının mı muvafık olacağını iyice görüşülerek Allah rızası için doğrusunun bildirilmesini" yazmıştı.

Padişahın hatt-ı hümayûnu, diğer devlet adamlarına da okundu. Üç gün süren tartışmalardan sonra, sultanın bizzat sefere gitmesinin büyük masraf gerektirdiği, bu yüzden de bu sene Edirne'de oturup, sefere serdar göndermesinin daha uygun olacağı II. Mustafa'ya arz edildi. Ancak sultan, "Bana ağırlık ve hazine lazım değil, mahallinde kuru ekmek yerim, vücudumu din uğruna feda ederim; her ne denli meşakat arz olunursa sabr u tahammül ederim; hizmet-i ibadullah tamama ermeyince seferden dönmem; elbet kendim giderim" deyince, devlet adamları itiraz edemedi ve sefer hazırlıkları başladı.

II. Mustafa, ordusunu başında başından başarıya koşmuş olan ceddi Kanunî Sultan Süleyman'a özenmişti.

♦ **Soru 4: II. Mustafa'nın ilk seferi nasıl neticelendi?**

II. Mustafa, kendi komutası altında yapacağı bir seferle yıllardır süregelen mağlubiyetlerin sona ereceğine inanıyordu. Tahta çıktıktan sonra Sakız'ın Venedikliler'den kurtarılması, Venedik donanmasının mağlup edilmesi ve Kırım Hanı'nın Lehistan'da başan kazanmasıyla iyice cesaretlenen II. Mustafa, 20 Nisan 1695'te ilk seferine çıktı. Osmanlı ordusu 2 Ağustos'ta Belgrad'a vardı. Uzun müzakerelerden sonra Tırnışvar'ın kuzeydoğusunda ve Maroş Nehri üzerinde bulunan Lipova (Lippa) Kalesi üzerine gidilmesine karar verildi.

Avusturyalılar'ın Tırnışvar'ı ele geçirmek için üs olarak kullandıkları Lipova Kalesi kısa sürede ele geçirildi. Kalenin muhafazası zor olduğundan yıkıldı. Bu sırada Lugoş'un fethi için gönderilen Rumeli Beylerbeyi Mahmud Paşa, haber göndererek General Veterani'nin kendi üzerine geldiğini bildirdi ve destek istedi. Bunun üzerine Osmanlı ordusu, 22 Eylül 1695'te Veterani'nin üzerine doğru hareket etti.

Veterani, Tırnış Nehri kıyılarında Lugoş mevkiinde ordusunun arkasını bataklık ve ormana vererek mevzi lenmişti. Seri bir şekilde hareket eden Osmanlı ordusu, düşmanı çembere aldı. General Veterani yaralanarak kaçtı. Ancak yokda, aldığı yaralardan öldü. General Antoni de muharebe alanında öldürüldü. Muharebeyi kazanan Osmanlı ordusu, Lugoş Kalesi'ni fethetti. Ardından Şebeş ele geçirildi. Osmanlı galibiyeti üzerine Çanad'daki

Avusturya birlikleri de Erdel'e çekildi. Bunun üzerine Osmanlı ordusu, İstanbul'a geri döndü.

♦ **Soru 5: II. Mustafa'nın ikinci seferi nasıl neticelendi?**

Sultan, İstanbul'a döner dönmez ertesi yıl çıkacağı seferin hazırlıklarına başladı. 21 Nisan 1696'da İstanbul'dan ikinci seferi için hareket etti. Belgrad'a gelindiğinde Osmanlılar'ın "Nalkıran" dedikleri Saksonya Elektörü II. Frederik August (Ogüst)'ün komutasındaki Avusturya ordusunun Timişvar'ı kuşattığı haberi geldi. Ağustos'un başlarında II. Mustafa'nın Belgrad önlerine geldiği haberini alan Frederik August dokuz gündür sürdürdüğü kuşatmayı kaldırarak, Osmanlılar'ı karşılamak için Bega boylarına geldi. 26 Ağustos'ta Ulaş mevkiinde akşama kadar süren muharebe sonucunda Osmanlılar ikinci defa düşmanı mağlup ettiler.

♦ **Soru 6: Avusturya'nın yüzüne şans nasıl güldü?**

Avusturya, dokuz yıldır Batı'da Fransa ile savaşıyordu. 1688'de Fransa'nın Pfaltz'a müdahalesiyle başlayan Büyük İttifak Savaşı sona ermek üzereydi. İngiliz ve Hollanda ekçileri arabuluculuk yaparak Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında barışı sağlamaya çalıştılar. Fakat kazandığı iki zaferle Fransa olmadan da Avusturya'yı yeneceğine inanan II. Mustafa, antlaşma tekliflerini kabul etmedi. Sultan seferdeyken de 20 Ey-

İlül 1697'de Riswick Antlaşması'yla Fransa ve Avusturya arasındaki savaş resmen sona erdi.

Macaristan'da 1690'lı yıllarda iki devlet arasında başa baş bir durum ortaya çıkmıştı. Avusturya birliklerinin Ren bölgesinde mücadele etmeleri ve yetenekli komutanlarının da Batı'ya gitmesiyle Osmanlılar Viyana Bozgunu'nu dizginlemişlerdi. 1689'da Lotrigenli Şarl ve Max Emanuel, 1692'de de Badenli Ludwig gibi komutanlar Batı cephesine gitmişlerdi.

Sultan II. Mustafa da bizzat çıktığı iki seferde başarıya ulaşmış, Osmanlı ordusunda bazı yeni düzenlemeler de yapmıştı. Avusturya orduları Macaristan cephesinde dağılmak üzereydi. Kötü gidişatın düzelme umudu belirmişti. II. Mustafa barış yapmak veya Macaristan'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Ancak büyük bir mağlubiyet sultanı buna zorlayabilirdi. Ama Avusturyalılar, özellikle de Badenli Ludwig'ten sonra gelen Caprara ve 1696'da Saksonya Elektörü Frederik August'un komutasında nihai darbeyi vurabilecek güçte değillerdi.

Avusturya ordusu 1696 Eylül'ünde büyük bir yenilgiyle, Milano'ya doğru geri çekilirken ve İtalya'daki savaşın sona erdiği böylece kesinleşmişken, Prens Eugen İmparator Leopold'a yazılı olarak, ertesi sene Türkler'e karşı Macaristan'da yapılacak sefere katılmak istediğini bildirdi. Eugen'in en yakın dostu olan Prens Commercy de imparatora benzer bir başvuruda bulundu.

"Güçlü August" olarak anılan Saksonya Elektörü daha yirmili yaşların ortasıındaydı. Birçok iyi meziyetine

rağmen kötü bir komutandı. Orduya sadece 8 bin Saksonyalı getirdiği ve İmparator Leopold'un ondan kurtulmadığı için başkomutanlığa getirildiği söyleniyordu. Kötü yönetilen ve kötü donatılmış imparatorluk ordusu çökmek üzereydi.

Avusturya kötü durumdan ancak Frederik August'un yanına iyi bir komutan vererek kurtulabilirdi. Viyana Kuşatması'ndan itibaren girdiği savaşlarda kısa sürede kendisini ispatlayan Eugen, tam bu konumun adamı olarak görülüyordu. Gerek Ren bölgesi başkomutanı olan ve Eugen'le sürekli olarak yazışan Badenli Ludwig, gerekse Savaş Konseyi Başkanı Kont Starhemberg imparator nezdinde Eugen için girişimlerde bulundular. Ama İmparator Leopold tereddüt ediyordu. Her zamanki gibi bu iş için çok iyi tanıdığı birini yeğlerdi. 1696-1697 kışı boyunca karar veremedi. 1697 Nisan'ında, Kont Starhemberg, Eugen hakkında imparatora şöyle dedi: "Daha fazla akıl, deneyim, çalışkanlık ve çabayı kayserimizin hizmetine sunabilecek ve daha yüce gönüllü ve özgün bir düşünceye sahip olup, askerler tarafından bu kadar sevilen başka kimseyi tanımıyorum". Starhemberg'in bu övgüsü imparatoru ikna etti ama Frederik August hâlâ bir meseleydi.

Ancak Avusturya ordularını kötü yöneten Saksonya Elektörü'nün 17 Haziran 1696'da ölen Jan Sobiesky'nin yerine Lehistan Krallığı'na aday olması Osmanlılar için olumsuz bir gelişmenin başlangıcı oldu. 1697 yazında yapılacak sefer başlamadan kısa bir süre önce Frederik

August Krakow'a doğru yola çıktı ve II. August olarak Lehistan Kralı seçildi. Kesin olmamasına rağmen, Prens Eugen'in ve Rüdiger Starhemberg'in Frederik August'u adaylık konusunda heveslendirdikleri ve sırf ondan kurtulmak için Lehistan'da imparatorun desteğini vaat ettikleri söylenir. Artık yeni bir başkomutan tayininin zamanı geçtiği için, 5 Temmuz'da Avusturya ordusunun başına 34 yaşında bir genç olan Fransız asıllı Eugene de Savoie-Carignon getirildi. Temmuz ayı başlarında ilk seferini yönetmek üzere yola çıkan Eugen dağılma noktasına gelmiş Avusturya ordusunu topladı.

27 Temmuz'da Avusturya ordusu, Tuna'nın kuzey kıyısındaki Varadin Kalesi önlerine dizilip, yeni başkomutanını selamladı. Eugen ve selefi arasında fiziksel bakımdan bile büyük bir farklılık vardı. Prens Eugen, çok uzun boylu olmayıp, gösterişli değildi ve tamamen kibirden uzaktı. Büyük bir peruk takıyordu, ama altın işlemeli gri kumaştan yapılmış subay ceketini, uzun bir süre önce sade, kahverengi bir asker ceketiyile değiştirmişti.

30 bin Avusturyalı, Saksonyalı ve Brandenburglu yeni komutanlarını coşkulu bir top atışıyla selamladı. Taburların bir tarafında imparatorluk kartalı ve diğer tarafında da Kutsal Meryem Ana veya başka bir azizin resmî bulunan bayraklar çok görkemli görünüyordu. Ne var ki, Prens Eugen bunlardan çok da etkilenmemişti. İmparatora orduyu "inanılmaz sefil bir hâlde" bulduğunu yazdı. Disiplin tamamen yok olmuştu ve savaş hazinesinde birliklere ödeme yapmak için tek bir kuruş bile yoktu. Hatta

Eugen generallerinden birinden 1000 Gulden borç almak zorunda kalmıştı. Buna karşın emrinde, sağ kolu ve süvari komutanı olarak vazgeçemediği Commercy, her ikisi de deneyimli birer piyade generali olan Kont Guido Starhemberg ve Kont Siegbert Heister gibi çok yetenekli subaylar bulunuyordu ve en önemlisi artık kendi kendinin efendisiydi.

♦ **Soru 7: Avusturya'nın yeni komutanının niyeti ne idi?**

Savoylu Eugen, umutluydu ama kendisinden de hiç kimse çok fazla bir başarı beklemiyordu. Mayıs'ta Rüdi-ger Starhemberg, Frederik August ve Eugen ile yaptığı toplantıda Varadin civarında savunmaya geçerek, Güney Macaristan ve Erdel'e yapılacak muhtemel Türk saldırılarını geri püskürtmeye karar vermişti. Avusturya son iki savaşta aldığı mağlubiyetlerden dolayı çok dikkatli hareket ediyordu. Bu yüzden Eugen, Viyana'dan ayrılırken imparator tarafından uyarılmıştı. "Kumar oynamayacak, emniyetli davranacak, büyük bir avantaja sahip olmadığı ve zaferden emin olmadığı sürece düşmanla hiçbir mücadeleye girmeyecekti". Ayrıca Haziran'da yukarı Macaristan'da Tokay civarında köylüler ve bazı asiller isyan ettiğinden daha fazla dikkat etmek gerekiyordu. Kısa sürede büyüyen isyan, Viyana'da panik yaratmıştı. Lorenli Prens Vaudemont isyanı kısa sürede bastırdıysa da Eugen, Türk ordusunu karşılamak için hareket ettiğinde ortalık henüz tamamen yatışmamıştı.

Daha önce yaşananların ve uyanların etkisiyle Prens Eugen savunmacı rolünü ciddiye aldı. Tuna ve Tisa kıyılarını Varadin'den Segedin'e kadar güçlendirip, belirli yerlerde askeri noktalar oluşturdu. Tuna'nın kuzeyinde ve Tisa'nın batısındaki bölgeler, bataklıklardan oluştuğu için, ordusunun erzağını Tuna'dan aşağı doğru taşıdı. Bölgede doğru düzgün ağaç yoktu. Küçük çalılıklar ve sazlıklar vardı. Yaz sıcaklarında ordudaki asker ve hayvanlar için ne su, ne de ot bulunuyordu. Bu yüzden Tuna'dan ulaşım gerek Avusturyalılar, gerekse Türkler için bir varoluş meselesiydi. Temmuz'da özellikle buğday gemileri rüzgârlardan dolayı hareket edemediği zamanlarda, Avusturyalılar çok zor durumda kalıyorlardı. Ayrıca erzak tedarik edilememesi gibi bir risk de vardı. Eugen, Avusturya ordularının işesini temin eden Oppenheimer'in meselelerine anlayış göstermiyordu. İmparator'dan Yahudi tedarikçinin mutlaka erzak teminini devam ettirmesini talep etti. Majestelerinin tacı ve tahtı tehlikeye gireceğine, Oppenheimer'in kredibilitesinin tehlikeye girmesini yeğliyordu.

♦ **Soru 8: II. Mustafa üçüncü seferine nasıl çıktı?**

1697 Nisan'ında Edirne Sarayı'nda Arz Odası'nın önüne tuğlar dikildi. II. Mustafa'nın komutası altında 100 binin üzerindeki Osmanlı ordusu Macaristan seferine çıktı. Rumeli Beylerbeyi Cafer Paşa'ya Niş ve Belgrad arasındaki ormanların haydutlardan temizlenmesi işi

verildi. Sultanın, zaferinden emin olduğu için sefere çıktığında bazı arabaların içinde esir alacağı Alman general-ler ve askerler için zincirler taşıdığı rivayet edilir.

Avusturya'nın eline geçen Erdel üzerine yürünecekti. Bölgedeki 40 bin kişilik Avusturya birlikleri Osmanlı ordusu için bir tehlike yaratmıyordu. Tokay'da ayaklanan Macarlar'ın da yolda Osmanlı ordusuna katılması bekleniyordu.

Osmanlı ordusunun bir süre kaldığı Sofya'da Sadrazam Elmas Mehmed Paşa, ilginç bir rüya görmüştü: "Sadrazam, rüyasında Salankamen Muharebesi'nde şehid olan Sadrazam Köprülüzâde Mustafa Paşa ile bir bardak şerbet içmişti. Köprülüzâde bardağı dudaklarına götürmüştü, sonra hemen Elmas Mehmed Paşa'ya uzatmıştı". Bu rüyayı sadrazam, "Allah bilir, bu benim bu seferde içmem mukadder olan şehadet şerbetidir" diye yorumlamıştı.

Sofya'dan 13 gün sonra hareket edildi. Yolda Bihke (Bihaç) Kalesi'ni kuşatan Avusturyalılar'ın bozguna uğradığı ve Hersek Sancağı'nda bazı kaleleri muhasara eden Venedikliler'in çekildiği haberleri geldi. Moraller yükseldi.

♦ Soru 9: *Belgrad'daki harp meclisinde neler konuşuldu?*

Osmanlı ordusu 11 Ağustos'ta Belgrad'a ulaştı. 12 Ağustos'ta Belgrad sahrasında sultanın huzurunda top-

lanan harp meclisinde harekât planı konuşuldu. Mecliste iki görüş ortaya çıktı. Ya Tımsıvar yönünde ilerlenerek, Tuna'nın kollarından Tisa'dan karşıya geçilecek, ya da Sava'dan Zemun'a geçilip Varadin Kalesi kuşatılacaktı. Sadrazam Elmas Mehmed Paşa, Tımsıvar tarafına gidilmesini istiyordu. Hatta kendi gibi düşünmeyenleri, "her kim Varadin muhasarasına sevk ederse, sefer dönüşünde birer bahane ile katl olunması mukarrerdir" diyerek tehdit etti. Bu yüzden komutanlar, önce Tımsıvar'a, sonra da Bačka tarafına gidilmesi yönünde görüş bildirdiler. Tuna, Tisa ve Flora nehirleri geçilerek, Titel üzerinden Tisa ve Tuna arasındaki Bačka sahrasına gidilmesi üç nehir geçileceği için riskliydi. Doğrudan Varadin üzerine gidilse, kalenin fethinden sonra Tuna'nın sol kenarındaki Bačka'ya geçmek çok daha kolay olacaktı.

Sadrazamın görüşüne Belgrad Muhafızı Amcazâde Hüseyin Paşa, itiraz etti. Amcazâde, "Üç keredir ki sefere katılıyor ve düşmandan bir kanş toprak almadan evlerinize dönüyorsunuz. O hâlde yürüyünüz ve yeterince teçhizatınız varsa Varadin'i muhasara ediniz" diye konuştu. Serhadlerin durumunu çok iyi bilen Amcazâde Hüseyin Paşa, donanma desteği de olacağı için Sava'dan Zemun yakasına geçilerek Varadin Kalesi'nin kuşatılmasının doğru olacağını, Tımsıvar tarafının bataklıklarla dolu olduğunu, düşmanın geçit noktalarında fırsat kolladığını, eğer geri çekilme söz konusu olursa, ricatın dahi mümkün olamayacağını söyledi. Ayrıca daha önce 1664'te Sengotar Muharebesi'nde Raab suyunu geçen Osmanlı

ordusunun bir kısmına Avusturya kuvvetlerinin dokunmadığını, daha sonra nehri geçen askerlere saldıkları-
nı da hatırlattı. "Nehri geçtikten sonra, 25 günlükten fazla yiyecek götürülemeyeceğini, bunun da büyük sıkıntı meydana getireceğini" açıkça ifade etti. Mısırlızâde İbrahim Paşa ve Bostancı Mahmud Paşa da aynı görüşteydiler. Ancak Amcazâde Hüseyin Paşa'nın görüşlerine itiraz eden çok oldu. Seferin yönü hakkında kesin bir karara varılmayınca Tımsıvar Muhafızı Cafer Paşa'nın gelmesi beklendi.

Tımsıvar Muhafızı gelince harp meclisi yeniden toplandı. Cafer Paşa, Pançova yönünde gidilmesini, Titel Kalesi'nin bulunduğu yerden Tisa Nehri'nin geçilmesini, Titel Kalesi zapt edildikten sonra Segedin, Göle ve Yanova kalelerinin fethedilmesini, ardından Tökeli İmre'nin Macar topraklarında kral olarak istihdam edilmesini ve daha sonra da Varadin üzerine yürütmesini söyledi. Amcazâde Hüseyin Paşa ve Anadolu Beylerbeyisi Mısırlızâde İbrahim Paşa, Cafer Paşa'ya itiraz ederek söylediği harekât planının tehlikeli olduğunu belirttiler. Ancak II. Mustafa, Cafer Paşa'ya büyük saygı gösterir ve "baba" diyerek hitap ederdi. Bu yüzden Cafer Paşa'nın planı kabul edildi. Harp meclisinde bulunanlar itiraz bile edememişlerdi. Bazı kaynaklar, Tımsıvar muhafızının yaptırdığı bazı binaları padişaha göstermek için harekâtı bu yöne yaptırdığını söylerler.

Kendi söylediklerinin aleyhine hareket edildiğini gören Amcazâde Hüseyin Paşa, "Bu gideceğiniz yollar, saz-

lık bataklık yerlerdir. Külli zahmet çekilip büyük köprülere muhtaçtır, eğer bir miktar yağmur yağarsa cümle zahire ve top arabaları dökülüp kalır. Akıbetinde felakete uğranır. Varadin Kalesi alınmadıkça söylenen şeyler hayaldir. Burnumuzun dibinde Varadin Kalesi dururken başka yere gitmek neden gerekir” diye feryat ettiyse de bir işe yaramadı.

♦ **Soru 10: Zenta Muharebesi’nde fırsat ne zaman kaçtı?**

Karar alındıktan sonra Tuna geçildi ve Pançova’da karargâh kuruldu. 110 parçalık ince donanma da Tisa Nehri’ne hareket etti. Tuna’nın kollarnı binbir güçlkle geçen Osmanlı ordusunun karşısına çıkarnayan Avusturya ordusu, Titel Kalesi’nde 7-8 bin kişilik bir kuvvet bırakarak çekilmişti. Titel Kalesi’ni kısa sürede alan Osmanlılar, kaleyi yıktılar.

Yolda en büyük mesele nehirleri geçmekti. Bir arabanın geçebileceği genişlikteki Valova Köprüsü’nün iki ucu Avusturyalılar tarafından yakılmıştı. Bunun üzerine Sadrazam Elmas Mehmed Paşa, kendisi de bir işçi gibi çalışarak köprüyü yeniden inşa ettirdi. Yardım etmeyen vezirleri cezalandırdı. Ancak daha yapılacak birçok köprü vardı. Valova’dan Varadin’e ulaşana kadar 9 köprü daha yapılmıştı.

28 Ağustos’ta Osmanlı ordusunun bir kısmı, Titel yakınlarında Zemun Nehri’ni geçer geçmez Avusturyalılar’ın top ateşi başladı. Buna rağmen Osmanlılar kayıklar ile

Zemun'daki ince donanmanın desteği ile önemli sayıda askeri karşı kıyıya geçirdiler. Osmanlılar'ı engelleyemeyen General Nehem çekildi.

II. Mustafa zaferinden emin olduğu için Eugen'in başlangıçta Tisa Nehri boyunca Zenta'ya kadar geri çekilmesine şaşırılmamıştı. Ancak Eugen'in hedefi, kuzeydeki isyan bastırıldıktan sonra boşa kalan Vaudemont'un birlikleriyle ve Rabutin komutasında Erdel'den geri getirilen süvarilerle buluşmaktı. Takviye birliklerle buluştuktan sonra, 50 bin kişiye ulaşan ordusuyla birlikte Varadin'deki yerine geri döndü. Eugen, ateş gibi sıcak yaz günlerinde 14 gün süren ölümcül yürüyüş sırasında ordusuna bir disiplin dersi vermişti.

Sultan ve Osmanlı komutanları, Eugen'in geri dönmesine çok şaşırdılar. Osmanlı istihbaratı iyi haber toplayamadığından, durumu anlayamamışlardı. Halbuki Prens Eugen casusları vasıtasıyla Osmanlı ordusunun harekâtını izliyordu. Osmanlı ordusundaki çekişmeyi bile öğrenmişti. Avusturya ordusu Osmanlılar'dan önce Varadin'e ulaşmıştı. Ancak Avusturyalılar, günlerdir süren yürüyüşten dolayı yorgun ve bitkindiler. Susuzluk canlarına tak etmişti.

Sadrazam Elmas Mehmed Paşa, Avusturya kuvvetleri üzerine saldırmayı teklif ettiyse de fikri kabul görmedi. Bu yüzden çok uygun bir fırsat kaçındı. Osmanlı ordusuna saldırmaya cesaret edemeyen Prens Eugen de Varadin'e çekilip, kuvvetlerine tabur tertibatı aldırılmıştı. Bu şekilde mevzilenen düşman kuvvetlerine saldırmak tehlikeliydi.

Arkadan gelen birlikler, Varadin Kalesi'nin toplanıyla kornuna altına alındığından, bu yeni durum karşısında Avusturya ordusuna saldı, fazla tehlikeli bulunmuştu.

Yapılan bütün teşebbüslere rağmen, Prens Eugen siperlerinden çıkaramadı. Bu yüzden Osmanlı ordusu, Avusturya kuvvetleri üzerine bir harekâta girişmedi. Zemun tarafına geçmek için köprü kurulması gerekiyordu. Ancak düşman kuvvetleri, böyle bir harekâta müsaade etmezdi.

Savaş meclisi toplandı. Mecliste, Sadrazamın muhalifleri, Elmas Mehmed Paşa'nın hilafına Başka Ovası ve Segedin'in vurulması, Tisa Nehri'nin de Zenta'dan geçilmesi yönünde karar aldıldılar. Erdel'e doğru gidecekti.

♦ **Soru 11: Osmanlı ordusu tuzağa nasıl düştü?**

Casusları vasıtasıyla gelişmelerden haberdar olan Prens Eugen, Osmanlı ordusunun yön değiştirdiğini ve çok az atlıya sahip olduklarını öğrendiğinde, derhal ordusunu 12 saf hâlinde düzene sokarak takibe başladı. Kont Schlick'e de 1700 piyade ile Segedin'e gitme emri verdi.

Sultan II. Mustafa'nın ve askerlerin sınırları bozuldu. Osmanlı kuvvetleri arkasından gelen Avusturya birlikleriyle Segedin'deki garnizonlar arasında tuzağa düşme korkusuyla Zenta yakınlarında acilen kurulan bir köprüyle hızlı akan Tisa Nehri'ni geçmeye başladı. Avus-

turya ordusundan kurtulup, karşı kıyıda Erdel'e doğru gidilecekti. Ama Eugen'in birlikleri hemen arkalarındaydı. Bataklıklar süvari birlikleri için büyük bir engel teşkil etmesine rağmen, Eugen'in ordusu her seferinde yaklaşık on saat süren yürüyüşler yapıyordu. Eugen, sefere çıktığı zamanki savunma fikrinden tamamen vazgeçmişti. Saldırıya geçmeye hazırlanıyordu.

Prens Eugen, Tisa'yı Tuna ile birleştiren ve Segedin yolunu kesen bir köprünün bulunduğu Saint Thomas'a geldiğinde, köprünün Osmanlılar tarafından yakıldığını gördü. Piyade ve topçular için iki ayrı köprü inşa edildi. Nehri geçen Avusturya kuvvetleri, Tisa kıyılarındaydı.

Osmanlı ordusunda düşmanın ani bir baskın yapacağı dedikodusu almış başını yürümüştü. Bu yüzden orduda disiplin bozulmuştu. İlerlemeye devam eden Osmanlı ordusu kısa sürede çevredeki Türk köylerine saldıran haydutları barındıran Zenta'yı fethetti. Ardından iki-üç günde 83 araba tonbaza ile Tisa üzerinde köprü kuruldu. Padişah, saray halkı, hazine, otağ-ı hümayûn, yeniçeriler, silahdarlar, cebehane, cebeciler, Kırım Hanı ve kuvvetleri, bir kısım toplar ve topçular kurulan köprüden karşıya geçti. Ancak ordunun büyük bir kısmı karşıya geçmeye devam ediyordu. Sadrazam, yeniçeri ağası ve beylerbeyilerin önemli bir kısmı da askerin düzenli olarak karşıya geçmesi için nehrin öbür tarafında idi.

11 Eylül sabahı Husarlar, yani Macar süvarileri ince karakol olarak görevlendirilen Boşnak Cafer Paşa'yı esir aldılar. Prens Eugen, kendi ifadesine göre, paşayı "parça-

lara ayırmakla" tehdit etti ve bunun üzerine korkan paşa, Hırvat atlıların çekilmiş kılıçları karşısında, "Osmanlılar'ın Segedin'e gitmekten vazgeçtiklerini, Tökeli'nin sultana Zenta yakınından Tisa'yı geçerek, yukarı Macaristan'a ve Erdel'e gitmesini tavsiye ettiğini, II. Mustafa'nın Zenta'da topçuların ve eşyaların büyük bir kısmıyla nehri geçtiğini, ancak sadrazamın ve piyadelerin henüz geçmediğini" söyledi.

Prens Eugen, büyük bir şans yakaladığını hemen anlamıştı. Nehri geçemeyen Osmanlı ordusunu yakalamak için birliklerine hızla harekete geçmesini emretti ve derhal Husarlarının başında Zenta'ya doğru hareket etti. Öğleden sonra Zenta tepelerine vardı ve aşağıda henüz nehrin batı kıyısında köprüyü geçmek üzere bekleyen Türk piyadelerini gördü. Osmanlı ordusunun doğru dürüst bir savunma güvenliği yoktu. Tek korumaları bir araba sırası ve birkaç toptu. Tecrübeli komutanların düşmanın geliş yönüne top konulması yönündeki tavsiyelerine uyulmaması, Prens Eugen'in rahatça Osmanlı ordusuna yetişmesine sebep olmuştu.

♦ Soru 12: Zenta Muharebesi nasıl cereyan etti?

Eugen'in geldiği haber alınınca, Anadolu Beylerbeyi Mısırlızade İbrahim Paşa ile Diyarbakır Beylerbeyi Kavukçu İbrahim Paşa düşmanın üzerine gönderildi. Ancak bu ikisi bir şey yapmadan geri döndüler. Sadrazam bir taraftan süratle askeri karşıya geçirmeye çalışırken, di-

ğer taraftan da 7 bin askeri siperlere sokarak savunma tertibatı aldirdi. Ancak Avusturya ordusunun gelişi orduda büyük bir panik yaratmıştı. 2 bin asker bu sırada suya düşerek boğuldu. Elmas Mehmed Paşa'nın paniği önlemek için askere sert davranması kargaşayı iyice artırmıştı.

Günün sona ermesine ancak dört saat kalmış olmasına rağmen, Eugen derhal saldırmaya karar verdi. Savaşın önceki iki saatte saldırı planlarını ve hazırlıklarını süratle yaptı. Bu sırada Osmanlı kuvvetleri, saldırmaya-
rak yine bir fırsatı kaçırdı.

Ordunun ağırlıklarını karşıya geçirip, köprüyü kaldırmak isteyen sadrazama Yeniçeri Ağası Mahmud Paşa, "Bu arabalar ancak sabaha kadar geçer, askerin çoğu geçti, düşman da yakına geldi. Bu daire büyüktür, kuşatacak kadar piyademiz kalmadı. Siperlerden piyade, top ve zahire arabalarını çekip, eldeki askere göre köprü başında metris alınmalıdır" tavsiyesinde bulundu. Yeniçeri ağasının teklif ettiği gibi davranıldığında savunma hattı daraltılacaktı. Ancak savunma hattı daraltılırken plandan haberi olmayan asker, düşman baskın yaptı zannederek, panik hâlinde köprüye koştu. Bunun üzerine sadrazam ve diğer komutanlar yalın kılıç köprü başında durarak askeri siperlerine soktular. Bu kargaşa Avusturyalılar'ı daha da cesaretlendirdi.

Asgari hazırlıklardan sonra, Avusturya birlikleri yarım daire şeklinde bir hat çizip, Osmanlı ordusuna karşı saldırıya geçti. Eugen, kısa bir süre sonra köp-

rünün yanında bir kum tümseğini keşfetti ve Guido Starhemberg'e ve piyadelerine sol kanattan, nehir yönünden Türkler'in savunma saflarının arkasına geçme emrini verdi.

Kurşun yağmuruna tutulan Osmanlı askerleri yine köprüye doğru kaçmaya başladılar. Sadrazam köprü'nün iki tombazını kaldırıp, yalın kılıç askerin karşısına geçerek firarı önlemeye çalıştı. Elmas Mehmed Paşa, "Ben ölünceye kadar döğüşürüm, siz nereye kaçarsınız" diyerek firar eden askerlere kılıç salladı. Askerler de, "Bizi bu geçitlere düşürmek senin tedbirsizliğindir" diyerek sadrazamı öldürdüler. Ancak kaçacak yer yoktu, Avusturya birlikleri Osmanlılar'ın kaçış yolunu tutup, köprüyü parçalamıştı.

11 Eylül 1697'de öğleden sonra başlayan muharebe gün batarken bitmişti. Karanlık bastığında, Prens Eugen büyük bir zafer kazanmıştı. Korkunç bir katliam meydana gelmiş, nehri geçemeyen Osmanlı askerleri şehid edilmişti.

♦ **Soru 13: Prens Eugen, Zenta Muharebesi'ni raporunda nasıl anlattı?**

Eugen, bu zaferin coşkusuyla imparatora şiirsel bir rapor gönderdi. "Bu muzaffer hareket" diye yazacaktı, Eugen daha sonra 15 Eylül'de Zenta ile küçük Kanije arasındaki karargâhında hazırladığı savaş raporunda, "Günün geceye döndüğü saatte sona erdi ve güneş bile parlak gözlerle haşmetli kayserin ordusunun mut-

lak zaferini görmeden batmak istemedi". Hayatı zaferlerle dolu olan, ama kendini sadece "hükümdarının değersiz hizmetçisi" olarak gören ve çok mütevazı davranan bu komutan, raporunda savaşta büyük cesaret gösteren Leh, Alman, Saksonyalı ve Brandenburglulardan oluşan birliklerini öve öve bitiremiyordu.

Gerçekte ise muharebe akşam vakti tamamen bitmemişti. Eugen'in askerleri akşam saat ona kadar ellerine geçen Osmanlı askerlerini kılıçları geçirdiler. Avusturyalılar, çok az esir aldılar. Zira Eugen'in kendi ifadesine göre, askerleri öylesine heyecanlı bir haldeydiler ki, paşaların ve Türk ordu komutanlarının hayatları için teklif ettikleri büyük paralara rağmen, ellerine düşen herkesi öldürmüşlerdi. 20 bin askerimiz savaş meydanında, 10 bin kadan da nehirde şehid olmuştu. Avusturya zaferinin asıl büyüklüğü ancak ertesi gün Eugen'in ordusu, içinde hâlâ Türkler'in cesetlerinin yüzdüğü nehri geçerken görüldü. Türk piyadeleri neredeyse tamamen yok edilmişti. Avusturya savaş raporunda cesetlerin sanki bir ada oluşturduğu söyleniyordu.

Prens Eugen'e savaş başlamadan önce gelen ulak, hiçbir şart altında savaş girmemesi emrini getirmişti. Ancak avantajlı durumunu kaybetmek istemeyen Prens Eugen, mektubu cebine koyarak, Osmanlı ordusuna saldırmış, ancak kazandığı büyük zafere rağmen emre itaatsizlik ettiği için Viyana'da soğuk karşılandı ve kılıcı alındı. Ancak halkın evini önünde toplanması üzerine ceza almaktan kurtulup, kılıcına yeniden kavuştu.

♦ **Soru 14: Zenta Muharebesi'nde**

Avusturyalılar'ın eline neler geçti?

Avusturyalılar'ın ele geçirdikleri ganimetler paha biçilmezdi. Aralarında sultanın görkemli otağı hümayûnu olmak üzere tüm çadırlar, 87 top, 58 çift kanca; çıkan bir patlamada büyük bir kısmı kaybedilen sayısız miktarda barut, cephane ve her türlü erzak stokları; 15 bin öküz, 7 bin at, birkaç bin deve, 6 bin araba, yüzlerce sancak, bayrak, mehter ve nihayet 3 milyon günden tutarında savaş hazinesi, yedi tuğ ve daha önce Osmanlılar'a karşı kazanılan hiçbir savaşta rastlanmayan bir şey: Sadrazamın göğsünde taşıdığı mühür, galiplerin az bir kayıpla elde ettikleri bu parlak zaferin işaretleriydi. Ancak sadrazamın mührünü düşman eline geçmesi meselesi tartışmalıdır.

♦ **Soru 15: Osmanlı ordusunun Zenta'daki en büyük kaybı ne idi?**

Osmanlılar'ın, Zenta Muharebesi'ndeki en büyük kaybı komutan kadrosunda olmuştu. Osmanlı ordusu asker kaybının yanısıra önemli sayıda subayını kaybetmişti. Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf subayların önemli bir kısmı şehid düşmüştü. Anadolu Valisi Mısırlîzâde İbrahim Paşa, Diyarbakır Valisi Kavukçu İbrahim Paşa, Tımsıvar Valisi Koca Cafer Paşa, Rumeli Valisi Küçük Cafer Paşa, Adana Valisi Fazlı Paşa ile birçok sancakbeyi şehid olmuştu.

♦ **Soru 16: II. Mustafa Zenta**

Muharebesi'nden sonra ne yaptı?

Nehrin karşısında kalan Sultan II. Mustafa, çaresizlik içinde 30 bin askerinin şehid edilişini izlemek zorunda kaldı. II. Mustafa ve süvariler Tımsıvar'a kaçarken, ağır toplarla karargâhı genide bırakmışlardı. Sultan, Tımsıvar'ı takviye ettikten sonra İstanbul'a doğru yoluna devam etti.

Osmanlı ordusunun kaybı büyüktü. İlk iş olarak daha önce tavsiyesi dinlenmemiş Köprülü soyundan gelen Belgrad Beylerbeyi Amcazâde Hüseyin Paşa sadrazamlığa getirildi. Daltaban Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri de Sava Nehri civarlarında bazı başarılar elde etti.

♦ **Soru 17: Muharebeden sonra Avusturyalılar fırsatı niçin değerlendiremedi?**

Zenta zaferi, Eugen'in şansı kullanmakta ani karar verme yeteneği sayesinde elde edilmişti. Sultan II. Mustafa'nın bariz hataları ve Türk birliklerinin kötü durumu karşısında Prens Eugen cüretkâr davranmış, ama tedbiri yine de elden bırakmamıştı. Ordusunun kapasitesini çok iyi biliyordu. Bu önemli başarıdan daha fazla avantaj yaratacak imkânlarla sahip değildi. Para ve erzak sıkıntısı, Osmanlılar'ın hemen arkasından gitmesini ve zaferini Tımsıvar'a veya Belgrad'a yapılacak bir saldırıyla tamamlamasını engelledi.

Mevsim hayli ilerlemiş, yağmurlar başlamıştı. Birliklerin kış karargâhına çekilmesi gerekiyordu. 27 Eylül'de

ordudaki hastaların sayısı 1000'i geçmişti. Bu, "Odunun bile bulunamadığı, hayvanlar için yemin olmadığı ve suyun sadece su birikintisinden içilebildiği topraklarda altı hafta geçirdikten" sonra, şaşılacak bir durum değildi.

Ne yapılacağını kararlaştırmak için toplanan savaş meclisinde durum enine boyuna tartışıldıktan sonra, birliklerin erzak temininin sağlanamayacağından; yolların sürekli yağın yağmurlar nedeniyle bozulduğundan ve ordunun odun, yem ve içme suyu sıkıntısından dolayı hastalıklara maruz kaldığından, doğrudan Tımsıvar üzerine yürüme planından vazgeçildi.

Ordusunun büyük bir kısmını Erdel'de ve Tuna Nehri kenarındaki kış karargâhlarına gönderen Prens Eugen Com-mercy ve Starhernberg ile birlikte dağ ve orman yollarından geçerek 4 bin atlı, 2500 piyade ve 12 hafif toptan oluşan küçük bir birlikle Bosna'ya bir akın düzenledi. 12 Ekim'de Brod yakınlarında Sava Nehri'ni geçti ve hiçbir yerde ciddi bir direnişle karşılaşmadığı için, sırasıyla küçük birer kale olan Dubai, Magloh, Şebze ve Branback kalelerini aldı ve o dönemlerde 6 bin ev, 150 cami ve 30 bin nüfusa sahip zengin ve canlı bir ticaret şehri olan Saraybosna önlerine kadar geldi. Bu şehri korumayı çok isterdi ama teslim olma çağrısına gönderdiği aracıyı vurarak cevap verdikleri için, şehri buna kızan birliklerinin öfkesine ve yağmalanma teslim etmek zorunda kaldı. Birliklerinin birkaç yeri ateşe vermelerini önleyemedi. Bu ateşten dolayı şehrin büyük bir kısmı 24 saat içinde bir kül yığınına dönüştü. Türk muhafız kıtalarının geri çekildiği güçlü ka-

leye, mevsimin ilerlemiş olmasından dolayı ve bu kadar az sayıda birlikle herhangi bir saldırıya cesaret edilemezdi. Zorunlu olarak geri çekildiler ve geri dönüş yolunda daha önce aldıkları, ancak ellerinde tutmaları mümkün olmayan küçük kaleleri yerle bir ettiler.

Eugen, savaş günlüğüne "Türkler arasında tam bir kanışıklık" olduğunu yazıyordu. Avusturyalı eşkiyalar daha sonra Sava Nehri üzerinden Macaristan'dan geçerek, yanlarında "çok sayıda Türk kumaşları, birçok küçük ve büyük baş hayvan ve birçok kadınla" geri döndüler ve "yürüyüş sırasında sağlı sollu Türkler'e ait her yeri ateşe" verdiler.

Eugen, Kasım ayında ilk kez büyük bir zafer töreniyle karşılandığı Viyana'ya geri döndü. Resmî törenler yapıldı, kayser kendisine değerli bir kılıç verdi ve bir tarafında prensin resmi, diğer tarafında Türk silahları ve sancakları taşıyan yarı çıplak beş kadının resmedildiği özel bir nişan imal edilmesini emretti. Bu zafer, Eugen'i Avrupa'da 25 yıl boyunca kamuoyunun ilgisini üzerine çekecek bir kahraman hâline getirdi. Zenta Muharebesi hakkında İtalyanca ve Almanca birçok yazı yazıldı. Bu muharebe, Hristiyanlığı idealleştiren Hristiyan yazarlar için tam bir propaganda malzemesi oldu.

♦ **Soru 18: Karlofça Antlaşması nasıl imzalandı?**

Zenta, Avusturyalılar için Fransa'yla, Riswick'te yapılan ve hayal kırıklığı yaratan barıştan sonra Avusturya'da bir

sevinç kaynağı olmuştu. Yıllardır sürüp giden Türk savaşını sona erdirmek için Zenta yeterliydi. Osmanlı Sultanı da artık barış istiyordu. Ancak İngiltere ve Hollanda'nın arabuluculuk yaptığı görüşmeler uzayınca Avusturya ordusu 1698 yazında yeni bir sefere çıktı.

Osmanlı ordusu dikkatli bir biçimde tehlike sınırının dışında kalarak, Belgrad'da mevzilendi. Bir önceki yıl yaşanan yenilgi hâlâ unutulmamıştı. Yeni sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa, ikinci bir yenilgi yaşamamak için Belgrad surları önündeki karargâhından çıkmak istemiyordu. Orduyla Salankamen önlerinde bulunan Eugen'in Osmanlılar'ı Belgrad'dan hareket ettirmek için Tuna ve Sava nehirlerine doğru yaptığı tüm hareketler boşunaydı. Eugen, bütün yazı ordusunu Petervaradin civarlarında bir aşağı bir yukarı dolaştırarak geçirdi. Diğer taraftan, özellikle de bir önceki yıl gibi birliklerinin erzak temini şimdi de yeterince sağlanamadığından, kendini yeni birlikler ve yeni topraklarla güçlendirilmiş Timişvar'a ya da Belgrad'a karşı bir saldırıya girişecek kadar güçlü görmüyordu.

Avusturya ordusunda, Ağustos ayında üç hafif süvari alayında maaşları ödenmediği için neredeyse isyan çıkıyordu. Eugen'in şansı sayesinde, komplo zamanında ortaya çıkartılıp, bastırıldı. Bu komploların amacı, bütün subayları öldürüp, eşyalarını yağmaladıktan sonra silahlarıyla birlikte Türk tarafına geçmekti. 18 Ağustos, genel ayaklanmanın yapılacağı tarih olarak belirlenmişti. Ancak bir kadın, bu komployu zamanında açığa çıkardı.

Komplonun liderlerinden birisi, Almanların arasına basit bir er olarak katılan Macar bir asilzâde idi. İdam edildi. Ayrıca Prens Eugen, 20 askeri astırdı, 12 askeri de kurşuna dizdirdi. Komploya katılanların bir kısmı kızgın demirlerin üzerinde yürümek zorunda kaldılar. Diğer suçlular da, o dönemde Avusturya ordusunda en sık kullanılan cezalandırma yöntemi olan, askerlerin arasından geçirip sıra dayacağına çekirme cezasına çarptıktı. Disiplinsizlik yüzünden 1690'dan itibaren Avusturya ordusunda itaat etmeyen askerlerin ceza olarak sakatlanması yoluna gidilmişti. Ortama genel olarak hakim olan korku, düzeni ve itaati tekrar sağladı.

Bu şartlar altında Eugen bile bu arada başlatılan barış görüşmelerinin nihayet başarılı bir sonuç getiriyor gibi görünmesine seviniyordu. 19 Aralık 1698'de Petervaradın'da ve kayser ordularının Rebila karargâhında, şimdilik Tuna ve Sava nehirleri boyunca tüm düşmanlıkları sona erdiren ve barış görüşmelerinin yapılacağı bölgenin tamamını tarafsız bölge ilân eden ateşkes imzalandı. Eugen, birliklerini zamarında kış karargâhlarına gönderdi ve askıda kalan barış görüşmelerinde bizzat oyunu kullanmak üzere Viyana'ya döndü.

İmparatora bağlı prensler, özellikle de son yıllarda savaşta pek gönülsüz katıldıkları ve başarılı sonuçlar almadıkları için, barış antlaşması imzalanmasını istiyorlardı.

Yılın sonuna doğru nihayet Osmanlılar ile Avusturyalılar, Venedikliler, Lehler ve Ruslar'ın arasında barış görüşmeleri başladı. Diğer generallerle birlikte Eugen'e de

stratejik meselelerde danışıldı. Onun dışında görüşmeler diplomatlar tarafından yürütülüyordu. 26 Ocak 1699'da Banat'ın dışında Macaristan'ın ve Erdel'in tamamının Avusturya'ya, Podolya'nın Lehlere ve Dalmaçya sahillerinin bir kısmıyla, Mora'nın Venedik'e verildiği Karlofça Antlaşması imzalandı. Bir yıl sonra imzalanan İstanbul Antlaşması'yla da Azak, Ruslar'a bırakıldı.

♦ **Bibliyografya**

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704),
haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000.

Defterdar San Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayîât (1066-1116/1656-1704) haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Kadir Adamaz, Fetihnâme-i Cezire-i Sakız, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.

Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Silahdar Tarihi, II, İstanbul 1928.

Mehmet Topal, Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa-Nusretname- Tahlil ve Metin (1106-1133/1695-1721), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001.

Raşit Gündoğdu, Uşâkızâde Târih (Tahlil ve Metin) (1106-1124/1694-1712), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Fahri Çetin Derin, "II. Mustafa'ya Dâir Bir Risâle", Tarih Dergisi, sayı: 13 (İstanbul 1958), s. 45-70.

Der Löwe von Temeschwar, Erinnerungen an Ca'fer Pascha den Aelteren, Aufgezeichnet von Seinem Siegelbewahrer 'Ali, çev. Richard F. Kreutel-Karl Teply, Graz-Wien-Köln 1981.

Arneth, Prinz Eugen von Savoyen, I-III, Viyana 1858.

Cavid Baysun, "Mehmed IV", İslâm Ansiklopedisi, VII, 547-557.

Antonie Bethouart, Le Prince Eugene De Savoie: Soldat, Diplomate Etmecene, Paris 1975.

Jeremy Black, Top, Tüfek ve Süngü, Yeniçağda Savaş Sanatı, 1453-1815, çev. Yavuz Alagon, İstanbul 2003.

Briffaut, Histoire Du Prince François Eugene de Savoie, I-V, Vienne 1755.

Max Brauchbach, Prinz Eugen von Savoyen, I-V, Viena 1963.

Fritz-Otto Busch, The Story of The Prince Eugen, 1967.

M. Köhbach, "Der Târîh-i Mehemed Giray-Eine Osmanische Quelle zur Belagerung Wiens durch die Türken im Jahre 1683", Studia Austro-Polonica, 3 (Warszawa-Kraków 1983), s. 137-164.

Mustafa Cezar vd., Mufasssal Osmanlı Tarihi, IV, İstanbul 1960.

İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, III, İstanbul 1972.

Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen, Herausgeg vo dem K. K. Kriegsarchiv, Vien 1876.

Turan Gökçe, "II. Mustafa'nın Avusturya Seferi (1695) ile İlgili Bir Fetihnâme: *Feth-i Lipova ve Muhârebe-i Lugoş*", *Acta Viennensia Ottomanica*, Akten 13. CIEPO - Symposiums, ed. Markus Köhbach-Gisela Prochazka-Cladia Römer, Wien 1999, s. 121-127.

Grosse Bibliophile des 18. Jahrhunderts / Prinz Eugen von Savoyen, Georg Wilhelm von Hobendorf, Antonio Folch de Cardona, Wien: Österreichische Nationalbibliothek, 1969.

Nicholas Henderson, *Prince Eugen of Savoy: A Biography (Frederick the Great Acknowledged Him as His Main Teacher, Describing Him as the "Atlas of the Habsburg Monarchy" & As "the Real Emperor")*, London 1966.

Norman Itzkowitz, *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami Gelenek*, çev. İsmet Özel, İstanbul 1989.

Mücteba İlgürel, "Zenta", *İslâm Ansiklopedisi*, XIII, 535-538.

Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.

Hans George Majer, "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları", *Osmanlı Araştırmaları*, II (İstanbul 1981), s. 185-194.

George B. Malleson, *Prince Eugene of Savoy*, 1888.

Robert Mantran, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti: İstikrar mı Gerileme mi?", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I, ed. R. Mantran, çev. Server Tanilli, İstanbul 1992, s. 294-321.

George F. MacMunn, *Prince Eugene, Twin Marshal with Marlborough*, 1934.

Cengiz Orhonlu, "Mehmed Paşa, Elmas", *İslâm Ansiklopedisi*, VII, 583-585.

———, "Mustafa II", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 965-700.

Österreich und die Osmanen Prinz Eugen und Seine Zeit, hrsg. von Erich Zöller, Karl Gutkas, Wien 1988.

İsmet Parmaksızoğlu, "Karlofça", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, 346-350.

Prinz Eugen von Savoyen und Seine Zeit, Herausgegeben von Johannes Kunisch, Würzburg 1986.

Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, çev. Mehmet Harmanacı, İstanbul 1982.

Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, VI, İstanbul 1990.

Franz Herre, *Prinz Eugen, Europas Heimlicher Herrscher*, Stuttgart 1997.

Prinz Eugen von Savoyen und Seine Zeit, Herausgegeben von Johannes Kunisch, Würzburg 1986.

1000 Soruda Osmanlı İmparatorluğu 3

Derek McKay, *Prince Eugene of Savoy*, London 1977.

Necati Tacan, *Eski Osmanlı Seferlerinden Niş-Belgrad-Salankamen-Peter Varadin-Lugoş-Timişvar Kuşatma ve Meydan Muharebeleri (1690-1696)*, İstanbul 1939.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1-2, Ankara 1988.

Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, V, Hamburg 1840-1843.

KARLOFÇA ANTLAŞMASI

♦ Soru 1: *Karlofça'ya nasıl gelindi?*

İkinci Viyana Kuşatması'nda başarısız olan Osmanlı ordusu panik hâlinde çekilmeye başlamıştı. Merzifonlu'nun öldürülmesinden sonra orduyu toparlayacak yeni birisi bulunamadı. Osmanlılar'ın mağlup edilmesi Avrupa'da büyük bir heyecan yarattığı için Avusturya ile Lehistan'a, Venedik ve Rusya da katıldı. Budin ve Belgrad arka arkaya Avusturyalılar'ın eline geçti. Niş ve Vidin'i de alan Avusturyalılar, Sofya'yı tehdide başlamışlardı.

1689'da sadrazam olan Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa'nın gayretleriyle orduya yeniden bir çeki düzen verildi. Bunun neticesinde de Niş, Vidin, Belgrad gibi yerler geri alınarak, Avusturya'nın ilerleyişi engellendi. Ancak sadrazamın 1691'de Salankamen Savaşı'nda şehid olması, durumu tekrar Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine döndürdü.

Ardı ardına gelen mağlubiyetler, 1695'te tahta geçen II. Mustafa'nın ilk yıllarında son buldu. Sultanın ordunun başında yaptığı iki sefer başarılı oldu ve bazı yerler geri alındı. Ancak II. Mustafa'nın üçüncü seferi tam bir felaketle sonuçlandı. 11 Eylül 1697'de Prens Eugen komutasındaki Avusturya ordusu, Osmanlı ordusunun önemli bir kısmını, alt ve üst düzey komutanlarıyla beraber Zenta Muharebesi'nde yok etti. Osmanlılar, bu mağlubiyetle kaybettikleri yerleri geri alma hayallerini tamamiyle yitirip, barışa sıcak bakmaya başladılar

♦ **Soru 2: Barış antlaşması imzalamaya iki taraf nasıl razı oldu?**

Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa, barış için zemin aramaya başlamıştı. Avusturya ve Venedik de barış istiyorlardı. Ancak Lehistan ile Rusya istedikleri yerleri alamadıkları için savaşın devamından yanaydılar. Fransa, İspanya veraset meselelerinden dolayı Avusturya ile aralarının açılması ihtimali nedeniyle Osmanlılar'ın sulh imzalamamasını istiyordu. İngiltere ve Hollanda ise ticari menfaatleri için barış taraftarıydılar ve bunun için aracılık yapıyorlardı.

Sadrazam ülkenin ekonomik durumunun iyice kötüleşmesi, asayişin bozulması ve bazı bölgelerde denetimin kaybedilmesi sebebiyle barışın bir an önce yapılması için çaba harcıyordu. Onun gayretleri sonucunda kaybedilen yerlerin bir kısmını almadan sulha yanaşmayan II. Mustafa da barış görüşmelerine razı oldu.

Müttefikler Osmanlılar'ın geleneksel barış prensibini, yani alâ hâlihiye (uti possidetis/status quo) göre masaya oturmak istiyorlardı. Bu, tarafların ele geçirdikleri yerlerin karşı tarafça tasdik edilmesi anlamına geliyordu. Osmanlı İmparatorluğu bunu kabul etti. Ancak buna karşılık "bedel" ilkesinin uygulanmasını istediler. Osmanlılar sınırsız bir "alâ hâlihi" kaidesini padişahın itibar ve şerefine aykırı buluyorlardı. Bu yüzden müttefiklerin elindeki bir kısım toprakların geri verilmesini, bazı kale ve bölgelerin de boşaltılmasını talep etmişlerdi. Osmanlılar'ın, Erdel'in bağımsızlığı yönündeki ısrarlarından vazgeçmeleri üzerine, iki taraf arasında Edirne'de 27 Ocak 1698'de bir protokol yapılarak, barış antlaşması için görüşmelere başlanması kabul edildi.

♦ **Soru 3: Niçin Karlofça seçildi?**

Avusturyalılar, Viyana, Salankamen veya Debreczin'de toplanılmasını istiyorlardı. Osmanlılar ise Budin, Pespirem, Ösek veya sınırda başka bir yerde toplanılmasını önermişlerdi. İki taraf da kendi sınırları içerisinde veya sınırlarına yakın bir yerde görüşmelerin yapılmasını istiyordu. Bu konuda yapılan uzun yazışmalardan sonra Avusturya imparatorunun teklifi olan Tuna kıyılarında, dağ eteklerindeki Karlofça kasabası iki tarafça da kabul edildi.

♦ **Soru 4: Görüşmelerin başlangıcında ne tür protokol meseleleri çıktı?**

Karlofça'daki görüşmelerde Osmanlı İmparatorluğu'nu Reistülküttâp Ramî Mehmed Efendi ile Tercüman Alek-

sandre Mavrakordoto, Avusturya'yı C. d'Ottingen, C. de Marsigli, C. de Schlick, Lehistan'ı P. de Posnanie Kojakie Malacowsky, Venedik'i Ch. Carlo Ruzzini, Rusya'yı Boganowitsch temsil ediyordu. Ayrıca İngiltere adına Paget, Hollanda adına da M. de Colliers görüşmelere katılmıştı.

1698 Eylül'ünde iki tarafın elçileri karşılıklı olarak Karlofça'ya doğru yola çıktılar. Elçilik heyetleri birkaç bin kişiden oluşuyordu. Görüşmelerden önce protokol tartışmaları başladı. Müzakere çadırını iki taraf da kendisi kurmak istiyordu. Bu tartışma İngiliz elçisi Paget'in aracılığıyla sonuçlandırdı ve çadır Osmanlılar kurdu. Görüşme yerine murahhasların giriş ve çıkışlarında yaşanacak protokol krizlerini aşmak için de, çadıra Osmanlılar, müttefikler ve aracılarn kullanacakları üç kapı yapıldı.

♦ **Soru 5: Görüşmelerde Osmanlılar ile müttefikler arasındaki ilişki nasıl cereyan etti?**

Osmanlı heyeti Avusturya'ya kendisi ile aynı seviyede muamele yaparken, Lehistan'a daha alt düzeyde muamele yapmış, ancak Rus ve Venedik heyetlerine oldukça sert davranmıştır.

Müzakereler sırasında iki taraf toplu olarak görüşmedi. Osmanlılar ile önce Avusturya, sonra Lehistan, daha sonra da Venedik müzakerelerde bulunarak anlaşmaya vardı. Rusya ile yapılan görüşmeler bir netice vermemişti. Avusturya, sadece Lehistan'a Kamaniçe Kalesi

konusunda destek verdi. Diğer müttefiklerinin Osmanlılar ile ilgili anlaşmazlıklarına karışmadı. Müzakerelerin kızıştığı anlarda Avusturya'yı tutan İngiliz temsilcisi Paget ile Osmanlılar'a destek veren Hollanda temsilcisi M. de Colliers devreye girerek ortamı yumuşattılar.

Tarafların kendi ülkelerinin menfaatleri için her fırsatı değerlendirmek istemelerinden dolayı görüşmeler oldukça uzun sürdü. En ufak bir toprak parçası veya kabul edilemeyecek istekler dahi günlerce müzakere edilerek, karşı taraftan başka tavizler alınmaya çalışıldı.

16 Ekim 1698 Perşembe günü Karlofça'ya gelen heyetlerin müzakereleri görüşmelerin başlamasından 103 gün sonra, 26 Ocak Pazartesi günü bitti. 26 Ocak saat 10'da antlaşmanın imzası için görüşme çadırında toplandı, merasimin bitmesinden sonra da tüfekler atılarak, antlaşma kutlandı

♦ Soru 6: *Mavrakordoto ihanet etti mi?*

Bazı eserlerde Osmanlı heyeti temsilcilerinden Tercüman Mavrakordoto'nun Osmanlılar'a ihanet ederek, antlaşmanın aleyhlerine sona ermesine sebep olduğunu yazarlar. Buna delil olarak da Avusturya'nın Mavrakordoto'ya nişan ve kont payesi vermesini gösterirler. Ali ismini kullanarak müttefiklere bilgi aktardığı rivayetleri yaygındır. Onun karşı tarafa bilgi aktarmış olması mümkündür. Ancak Mavrakordoto'nun görüşmelerde karar verme yetkisi yoktu ve müzakerelerde Rami Mehmed Efendi'nin talimatlarıyla hareket etmişti. Antlaşmaya ait görüşme tuta-

naklının incelenmesinden asıl kararları Rami Mehmed Paşa'nın verdiği anlaşılmaktadır. Bu yüzden antlaşmanın oluşmasında rolü sınırlı kalmıştır.

♦ **Soru 7: Karlofça Antlaşması'nda kime hangi topraklar bırakıldı?**

Bu antlaşmayla Avusturya, Tımsıvar hariç bütün Macaristan ve Erdel'i aldı. Lehistan, Podolya ve Ukrayna'nın Osmanlı hakimiyetinde olan bölgelerini alırken, bunun karşılığında işgali altında olan Boğdan'ı boşalttı. Ayrıca Osmanlılar, Kırım Tatarları'nın Lehistan'a saldırmayacaklarına dair garanti verdiler. Venedik ise Mora'ya, Adriyatik Denizi'ndeki birkaç ada ile sahil şeridinden bazı yerleri aldı. Taraflar arasında sınırlar ana hatları ile çizildiğinden, antlaşmadan sonra kesin sınır tespiti için heyetler kurularak, ülkeler arasındaki sınırların tam olarak nereden geçeceği ve sınır taşlarının dikilecekleri yerler tespit edildi.

Ruslar bütün istedikleri yerleri ele geçiremediklerinden antlaşmaya varılmasını istemiyorlardı. Barışa şiddetle karşı çıkan Çar Petro, Avusturyalıları görüşmeleri sürdürmekten vazgeçirmek için uğraştıysa da bir sonuç alamadı. Avusturya, İspanya meselesi büyüdüğünden Fransa ile muhtemel bir savaş tehlikesinden önce Osmanlı İmparatorluğu ile antlaşmaya varmak istiyordu.

Ruslar yalnızca ellerinde bulunan yerlerin tasdikini değil, Azak Denizi'nin güneyindeki girişleri kontrol eden Kerç Kalesi'ni de talep ediyorlardı. Bu durumu kabul et-

meyen Osmanlılar, Azak'ın Rus egemenliğine girişini tanıma karşılığında (Özü) (Dinyeper)'deki Rus kalelerinin yıkılmasını istiyorlardı. İki taraf da isteklerinden vazgeçemedi. Rusya adına görüşmelere katılan Kont Vozhnitsin'in sınırlı talimat ve yetki ile Karlofça'ya gelmesi de antlaşmaya varılmasını engelledi. Bir uzlaşmanın çıkmayacağı anlaşılınca nihai barış antlaşmasının yapılacağı ileriki bir tarihe kadar, iki yıllık bir ateşkes yapıldı. Antlaşma ise bir yıl sonra 15 Temmuz 1700'de İstanbul'da imzalandı. Azak Ruslar'a bırakılırken, buna mukabil olarak Özü civarındaki bazı kaleler Osmanlılar'a verilmişti. Ayrıca Ruslar İstanbul'da daimi elçi bulundurmak hakkını da kazandılar.

♦ **Soru 8: Karlofça Antlaşması diplomatik açıdan bir başarı mıdır?**

Osmanlılar büyük bir hezimete uğramalarına rağmen, antlaşmada mağlubiyetlerinin zararını elden geldiği ölçüde azaltmaya çalışmışlardı. Görüşmelerde Osmanlılar'ı temsil eden heyetin reisi olan Rami Mehmed Efendi, müzakerelerin bütün safhalarında soğukkanlılığı, ikna kabiliyeti, sabrı ve konulara olan vukufu ile barış antlaşmasında Osmanlı zararlarını asgariye indirdi. Bunda, onun barış antlaşmasının görüşmelerine her meseleyi iyice araştırarak gelmesinin de önemli bir payı vardır. Rami Mehmed Efendi, Karlofça'ya gelmeden önceki antlaşmaları incelemiş, uzmanlardan gerekli tavsiye ve raporları almıştı.

Antlaşmaya müttefikler ellerine geçen yerlerin tanınması şartı ile razı olmuşlarsa da, müzakerelerin sonunda Osmanlı heyeti önemli bir kısmı Avusturyalılar'ın eline geçmiş Tımışvar ile sınırlardaki bazı kaleleri geri almaya muvaffak olmuştu. Aynı şekilde Lehistan işgal ettiği Boğdan'ı boşaltmış, Venedik de bazı kaleleri geri verdiği gibi, Ragüza'nın Osmanlı toprakları ile çevrili kalmasını kabul etmişti. Ayrıca bu ülkeler ile olan sınırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun güvenliğini tehdit eden bazı kalelerin yıkılması da sağlanmıştır.

Rami Mehmed Efendi'nin, Karlofça görüşmelerindeki başarısı bulunduğu görevin (Reisülküttaplık) önemini artırdı. Devrin kaynakları onun reisülküttaplığın şanına şan kattığını belirtirler. Rami Mehmed Efendi, bu başarısı sayesinde birkaç yıl sonra sadrazamlığa yükseldi

♦ **Soru 9: *Karlofça Antlaşması'nın Osmanlı İmparatorluğu'na tesirleri ne oldu?***

16 yıl süren savaşların sonunda imzalanan Karlofça ve İstanbul Antlaşmaları ile 300 bin kilometrekareden fazla toprak Avusturya, Venedik, Rusya ve Lehistan'a bırakılmıştı. Bu toprakların kaybedilmesi imparatorluğu prestij kaybına uğratıp, devlet gururunu incitmiş, burarlardan elde edilen gelirlerin de kaybedilmesine sebep olmuştu. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ve asker veren devletler de (Erdel, Lehistan) bu yükümlülüklerinden kurtulmuşlardı. Osmanlılar Karlofça'dan sonra bütün politikalarını bu mağlubiyetlerin rövan-

şını alıp, eski topraklarına tekrar sahip olmaya göre ayarladılar.

Osmanlı devlet adamları antlaşma ile uğrayacakları ağır toprak kayıplarına halkın ve askerinin göstereceği tepkileri azaltmak için, barış antlaşmasının karşı tarafın bir diktesi olarak değil de, Osmanlı menfaatlerinin elden geldiğince korunduğu müzakereler sonucu imzalandığını göstermeye çalışmışlar; bu yüzden de en ufak toprak kazanımları için bile oldukça çaba sarfetmişlerdi. Karlofça Antlaşması'na karşı, savaşın getirdiği yıpranmışlıktan dolayı halkta ve askerde başlangıçta bir tepki oluşmadı. Ancak birkaç yıl sonra 1703'te meydana gelen Edirne Vakası'nın sebepleri arasında Karlofça Antlaşması'na tepkinin de bulunduğu ileri sürülür.

♦ **Soru 10: Karlofça Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün miladı mıdır?**

Osmanlı kuvvetlerinin Viyana önlerinde mağlup olmalarının yanı sıra daha sonraki savaşların çoğunu kaybetmesinin üzerinde durmak hadiseleri anlamak açısından önemlidir. Avrupa'nın dört büyük devletine karşı birçok cephede savaş vermek zorunda kalınması mağlubiyetlerin asıl sebebidir. Ancak bir diğer önemli sebep ise Osmanlı ordusunun XVI. yüzyıldan itibaren Avusturya'ya karşı çıktığı seferlerde devamlı olarak kale kuşatmasıyla uğraşması ve meydan savaşında karşılarına çıkılmaması sonucunda askeri yapısının değişmesidir. Kale kuşatma-

rında uzmanlaşan Osmanlı ordusu, 30 yıl savaşları döneminde askeri sahada büyük gelişme sağlayan Avusturya karşısında 1683-1699 yılları arasında yaptığı 15 meydan muharebesinin 12'sinde mağlup oldu. Zaten XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa'da meydana gelen ve "askeri devrim" diye nitelendirilen gelişmeler sonucunda ordu yapısı değişen Avusturya ordusu, 1596'da yapılan Haçova (Mezőkeresztes) Meydan Muharebesi'ni kazanmak üzereyken disiplinlerini kaybetmeleri sebebiyle yenilmişti. 1593-1596 yılları arasındaki 13 yıl savaşlarında dikdörtgen hâlinde oluşturulmuş ve kontra marş taktiğini izleyen tüfekli Avusturya piyadeleri karşısında Osmanlı timarlı sipahileri fazla dayanamamışlardı.

XVII. yüzyıl ortalarında Mareşal Montecuccoli Avusturya ordusunu paralı askeri sistemden düzenli birliklere geçirerek, ordunun disiplin gücünün artmasını sağladı. Nitekim yeni askeri gelişmeleri takip eden ve meydan muharebeleri konusunda tecrübeli komutanlara sahip Avusturya ordusu, 1664'te Sengotar'da kendisinden daha büyük Osmanlı kuvvetlerini mağlup etti. Aslında bu savaş gelecekteki olayların bir habercisiydi, ancak iyi değerlendirilemedi.

Osmanlı İmparatorluğu İkinci Viyana Kuşatması'nda uğradığı bozgunun ardından Avusturya-Lehistan-Venedik ve Rusya tarafından kurulan Mukaddes İttifak'a karşı 16 yıl savaşmış, ancak 1699'da o zamana kadarki tarihinde ilk defa görülen en ağır toprak kayıplarını içeren Karlofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Bundan

sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşe geçtiği ve devamlı mağlubiyetlere uğradığı genel bir kanaattir. Fakat Osmanlılar, Karlofça'dan sonra kendilerini toparlayarak rövanşa geçmişler, 1739'a gelindiğinde Avusturya'ya bırakılmış bir kısım Macar toprakları ile Lehistan'ın aldığı Podolya haricinde kaybedilmiş bütün topraklar geri alınmıştı.

Viyana sonrası Avrupa'nın dört büyük devletle 16 yıl dışı dış mücadele etmesi bile Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün o tarihlerde bitmediğini açıkça gösterir. Ayrıca 1697'den sonra Osmanlılar'ın karşısına dünya harp tarihinin en önemli isimlerinden birisinin çıkması, dengeleri bozan bir unsur olmuştu. Bu Savoylu Prens Eugen'dir. Osmanlılar, bu tarihlerde böyle bir komutan çıkaramamıştı. Eugen'in ölümünden sonra Avusturya ve Rusya arasında meydana gelen 1736-1739 savaşında ise galibiyet Osmanlı İmparatorluğu'nun olmuştu. Bu dönemde Osmanlılar'ın ordularını belirli bir ölçüde yenileyebilmeleri de Avusturya karşısında tekrar başarılı olmalarının bir sebebidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yılları 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşından sonra başlar. Osmanlılar ilk defa bu savaşta bir ülkeye karşı ağır bir mağlubiyete uğramış ve bundan sonra bir daha belini doğrultamamıştır. Bunda da en önemli sebeplerden birisi 1739'daki başandan sonra tehlike geçti diye yapılmakta olan askerî yeniliklerin terkedilerek, rehavet ortamına girilmesidir. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren sanayi inkılabının

meydana getirdiği gelişmeler sebebiyle Avrupalı devletlerle ara gittikçe açılmaya başlamış ve olaylar Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine gelişmiştir.

◆ **Bibliyografya**

Recep Ahışah, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblik* (XVIII. yüzyıl), İstanbul 2001.

Özgür Anık, *1699 Karlofça Antlaşması'na Göre Osmanlı imparatorluğu'nun Batı sınırları*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

R. Abou-el-Hajj, "Karlofça'da Osmanlı Diplomasisi", çev. Yasemin S. Gönen, *Tarih ve Toplum*, sayı: 191 (İstanbul 1999), s. 38-44; sayı: 192, s. 40-45.

———, "Ottoman Attitudes towards Peace Making: The Karlowitz Case", *Der Islam*, LI/1 (1974), s. 131-137.

Bekir Sıtkı Baykal, "Rami Mehmed Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, IX, 623-624.

Mustafa Cezar vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, İstanbul 1960.

İsmail Hamî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, İstanbul 1972.

Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara 1953.

Orhan Köprülü, "Amcazade Hüseyin Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, V/1, 646-650.

F. Monika Molnar, "Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı-Habsburg Sınırı (1699-1701)", *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 472-479.

———, "Venedik Kaynaklarında Karlofça Antlaşması Diplomasi ve Tören", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 783-794.

Abdülkadir Özcan, "300. Yılında Karlofça Antlaşması", *Akademik Araştırmalar*, sayı: 4-5 (İstanbul 2000), s. 237-256.

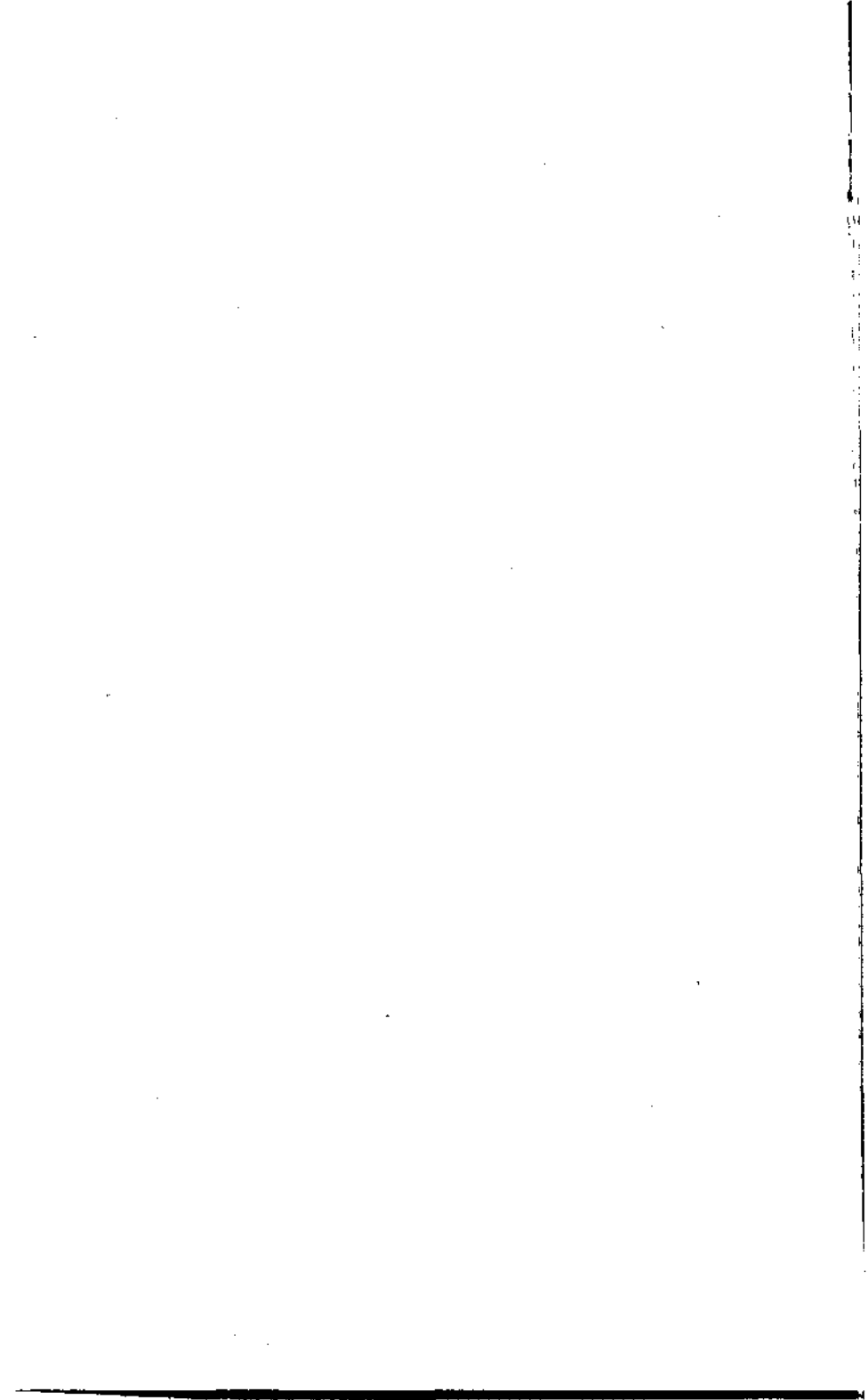
———, "Karlofça Antlaşması", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XXIV, 504-507.

İsmet Parmaksızoğlu, "Karlofça", *İslâm Ansiklopedisi*, VI, 346-350.

Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1-2, Ankara 1988

Ali Canip Yöntem, "Râmi Mehmed Paşa ve Sulhnâmesi", *IV. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1948, s. 346-353.

PRUT SAVAŞI

♦ Soru 1: *Prut Savaşı öncesinde hangi gelişmeler yaşandı?*

Osmanlı İmparatorluğu, Karlofça Antlaşması ile birlikte büyük toprak kayıplarına uğramıştı. Ancak imparatorluk gücünü tam olarak kaybetmediğinden, antlaşmadan sonra bunun rövanşını almak için fırsat kolluyordu. Ancak devlet adamları tekrar mağlubiye uğramaktan da korkuyorlardı. Bu yüzden Kuzey savaşlarına ve İspanya savaşlarına katılmadılar. 1709'da Poltova'da Ruslar'a yenilen İsveç Kralı Demirbaş Şarl ve Kazak lideri Mazepa'nın Osmanlı topraklarına sığınması, iki devletin arasını açtı. Osmanlı İmparatorluğu'nun şahinleri Karlofça'nın rövanşını almak için ilk fırsatın doğduğuna inanıyorlardı. Bu niyetlerini gerçekleştirmek için 1710'da sadrazamlığa Halep Valisi Baltacı Mehmed Paşa'yı getirttiler.

♦ **Soru 2: Prut Savaşı neden çıktı?**

Rus Çarı Petro da Osmanlılar'a saldırma zamanının geldiğine inanıyordu. Poltava'da İsveç'e karşı kazandığı zafer sebebiyle Türkleri de mağlup edeceğine inanıyordu. Osmanlı'ya tâbi Eflak ve Boğdan beylerinden destek sözü almıştı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyanlar'ın ayaklanacağını umuyordu. İsveç Kralı'nın Osmanlı topraklarında bulunmasını savaş sebebi olarak gösterdi ve Osmanlı ülkesine karşı saldırıya geçti.

♦ **Soru 3: Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya nasıl birer strateji takip ettiler?**

Petro'nun planı Boğdan'a girip Yaş yoluyla Tuna'yı tutmak, Osmanlı'ya tâbi Eflak ve Boğdan'ı ve Balkanlar'daki Hristiyan Osmanlı tebaasını isyan ettirmektir. Ancak Petro planını uygulayamadı. İsveç ile süren savaş sebebiyle ordularının sadece bir kısmını Osmanlılar'a karşı harekete geçirebilmişti. Önemli miktarda asker Rusya'nın İsveç'e karşı müdafaası için bırakılmıştı. Petro bütün ordusunu toplayamamış, ayrıca Romanya prensliklerinden beklediği desteği de alamamıştı. Yolda da Kazak ve Tatar saldırılarıyla uğraşmıştı. Osmanlı ordusunun süratle hareket edip, Ruslar'dan önce Tuna'yı geçmesi bütün planını bozdu. Petro ve 60 bin kişilik ordusu Prut'ta karşılarında 140 bin kişilik Osmanlı ordusunu bulmuştu. Osmanlı kuvvetlerinin manevraları ile Rus ordusu her taraftan çevrildi. Geri çekilme yollarını da Kırım kuvvetleri tutmuştu. 20 Temmuz 1711'de Rus ordusu Prut Nehri'nin daire

çizen kolu üzerinde üç kilometrekarelik bir sahada sıkışıp kalmıştı. Bir tarafı tamamen bataklıktı, diğer tarafları ise Osmanlı kuvvetleri tarafından kuşatılmıştı.

Petro kapana kısıldığının farkındaydı. Siperler kazdırarak, savunma durumuna geçti. Ancak Rus ordusunun elinde yeterince malzeme olmadığı için sadece güney tarafında savunma tertibatı alabilmiş, batı tarafı açık kalmıştı. Bu sırada Bender'deki Osmanlı askerleri, İsveç ve Leh kuvvetleriyle gelerek Prut Nehri'nin öbür tarafından da Rus ordusunu kuşattı.

♦ **Soru 4: Prut Savaşı nasıl cereyan etti?**

Kırım Harı'nın toprak gelmeden taarruza geçilmesi yönündeki uyarısını dinlemeyen yeniciler hücumla geçtiler. Düşman siperlerine varılıp, bayrak dahi dikildi. Ancak Rus top ve tüfek atışları karşısında açıktan, yalınlık saldırmaya bir netice vermedi. Bunun üzerine Osmanlı kuvvetleri de siperler kazdılar. Petro günlüğünde Osmanlılar'ın, Rus ordusunun en zayıf ve tahkimatsız olan batı kanadından saldırılar başarılı olacaklarını, ancak bunu yapmadıklarını belirtir. Savaş iki tarafın karşılıklı top atışlarıyla devam etti.

Osmanlı ordusunda bulunan İsveçli General Ponyatovski, sadrazama hücum edilmemesini, Ruslar'ın fazla yiyeceği olmadığı için açıktan teslim olana kadar beklenilmesini tavsiye etmişti. Onun bu tavsiyesine uyulmayarak cepheden Rus ordusuna saldırıldı. Ancak yapılan saldırılarda bir başarı sağlanamadığı gibi yedi bin asker

de şehid düştü. Rus kaynakları Osmanlılar'ın son saldırısı sırasında yeniçerilerin perişan bir halde geri çekildiklerini, Rus ordusunun süvari gücünün az olması sebebiyle bu durumu değerlendiremediklerini belirtir.

Petro, bu durumdan kurtulacak bir çare arıyordu. Fakat bir çıkış yolu bulamadı. Çar, İsveç Kralı Demirbaş Şarl'ın Poltova'daki mağlubiyetinden daha büyük bir felaketle karşı karşıya kaldığını söylüyordu. Sabaha doğru Ruslar son kez şanslarını denemeye karar vermişlerdi. Ancak Osmanlı ordusuna karşı yaptıkları taarruz, yoğun tüfek ateşi karşısında başarısız oldu. Osmanlı toplarının ateşi altında bulunan Ruslar, yiyecekleri olmadığı için ağaç kabuklarını yemeye başlamışlardı. Yeniçeriler saldırmak için sabırsızlanıyorlardı. Yeniçeri Ağası Yusuf Ağa, sadrazama haber göndererek hücum için izin istedi. Bunun üzerine Baltacı Mehmed Paşa, son hücum için ordu komutanlarına ve Kırım Hanı'na emirler yazdırmaya başladı.

♦ **Soru 5: Petro, Prut'ta ne duruma düştü?**

Ruslar bu cehennemden kurtulabilme umutlarını kaybetmişlerdi. Çar Petro, Osmanlı askerlerinin arasından geçmeye muvaffak olan bir adamıyla Moskova'ya gönderdiği mektubunda: "Hiçbir suçum olmadığı halde, yanlış düşüncelere kapılarak ordumun dört misli bir Osmanlı ordusu tarafından sarılmış bulunuyorum. Tanrı hiç ummadığımız bir anda yardımımıza yetişmeyecek olursa, burada ya birer birer öleceğiz, ya da esir olacağız. Eğer beni

Osmanlılar esir edecek olursa beni artık çannız, senyörünüz olarak saymayın. Hatta benim el yazım olduğunu anlarsanız bile emirlerime uymayın. Kendim gelinceye kadar bekleyin. Eğer öldüğümü duyarsanız içinizden en liyakatlisini seçin” diyordu.

♦ **Soru 6: *Ruslar Prut'ta nasıl bir kurtuluş yolu buldular?***

Ruslar bu ümitsiz durumdayken son bir kez toplandılar. Toplantı da Çariçe Katerina da vardı. Ümitsiz de olsa, yapılacak bir taamuz ile Osmanlı ordusunu yarıp geçmeye çalışmaktan başka çarelerinin olmadığı konuşuldu. Baştan beri soğukkanlılığını koruyan Katerina ise, ne olursa olsun çarı kurtarmaları gerektiğini söyledi ve Osmanlılar'a barış teklifi yapma fikrini ortaya attı. Çarı kurtarmak için her şartı kabul edeceklerdi. Osmanlılar boyun eğene kılıç çekmezlerdi. Petro bu fikri kabul etti ve Rus ordusu başkomutanı Şeremetev'in ağzından Baltacı Mehmed Paşa'ya hitaben barış isteyen bir mektup yazıldı.

Bu sırada Baltacı Mehmed Paşa da çadırında son hücum için emirlerini yazdırmaktaydı. Rus ordusunun sonu gelmişti. Osmanlılar bu kadar üstün durumdayken, Ruslar'ın barış teklifinin kabul edilmesi ihtimali de pek gözükmüyordu. Ancak hiç umulmadık bir şey oldu ve Baltacı Mehmed Paşa, Ruslar'ın barış isteğini kabul etti. Prut Antlaşması'nı yaparak yok olmak üzere olan bütün Rus ordusunun silahları ile birlikte çekip gitmesine izin verdi. Acaba ne olmuştu?

♦ **Soru 7: Osmanlılar, Prut'ta tarihi bir fırsatı kaçırdı mı?**

Osmanlı İmparatorluğu, İkinci Viyana Kuşatması sonrasında büyük bir hezimete uğramışsa da, bunun dört devlete karşı olduğu unutulmamalıdır. Prut seferi sırasında Osmanlılar'ın askeri organizasyonları mükemmel işledi. Ancak diplomatik görüşme safhasında Ruslar, Osmanlılar'a göre daha ustaca hareket ettiler. Rus Ordusu tamamıyla imha edilmekten, Modern Rusya'nın kurucusu Çar Petro da esir düşmekten veya ölmekten kurtuldu. Osmanlı Ordusu'nun başında Baltacı Mehmed Paşa yerine daha dirayetli birisi olsaydı, antlaşma farklı olurdu. Ancak burada önemli bir noktaya dikkat etmek gerekir. Osmanlılar, Viyana sendromunu daha atlatamamışlardı. Viyana önlerindeki gibi bir yenilgi alındığı takdirde birkaç devlete karşı savaşacakları ve tekrar bozgun yıllarının yaşanacağından korkuyorlardı. Baltacı Mehmed Paşa'nın, yenicilerin isyan etmelerinden korktuğu için barışa yaklaşması meselesinin aslı yoktur.

23 Temmuz 1711'de imzalanan Prut Antlaşması, aslında Osmanlılar açısından çok da kötü değildi. Antlaşma'ya göre Azak Kalesi Ruslar'dan geri alınacak, Osmanlı sınırındaki Rus kaleleri yıkılacak, Rusya Lehistan'a müdahale etmeyecek, İsveç Kralı'nın ülkesine dönmesine müsaade edilecek ve Rusya eskiden olduğu gibi Kırım Hanlığı'na vergi verecekti. Ancak bu antlaşmadaki taahhütler kâğıt üzerinde idi. Antlaşmanın yerine getirileceğine dair ciddi bir garanti alınmadığı gibi, ne kadar süreceği de tespit

edilmemişti. Bu yüzden antlaşmanın uygulamaya girmesi mesele oldu. Prut Antlaşması'nın şartlarının yerine getirilmesi için iki defa Rusya'ya savaş açıldı. Savaş tehdidi ile antlaşmanın ancak bir kısım maddeleri uygulanılabildi. 27 Haziran 1713'te Edirne'de yapılan görüşmeler sonucunda gerçek antlaşma yapıldı. Çar Petro'nun Karadeniz'e ve Balkanlara inme hayali suya düşmüştü. Ancak büyük bir askeri hezimete uğrayacakken, Prut Antlaşması ile kurtulmaları Rusya için diplomatik bir zaferdi. Eğer Prut'ta Rus ordusu yok edilseydi, Modern Rusya'nın kurucusu ortadan kalkacaktı. Bu da başta Rusya olmak üzere Lehistan, İsveç, Ukrayna ve Osmanlı tarihinin gelişiminin daha farklı olması demekti.

♦ **Soru 87: Prut Savaşı'na İstanbul'da tepkiler ne oldu?**

Sadrazam İstanbul'a dönmeden aleyhinde dedikodu kazanı kaynamaya başlamıştı. Osmanlı hükümdarı III. Ahmed, sadrazam aleyhindeki dedikoduları ve Ruslar'ın antlaşmayı uygulamadıklarını duyunca öfkeleni. Savaşa katılanlardan durumu araştırdı. Büyük bir fırsatın kaçırıldığını anladı. Bu sırada sadrazam ve adamlarının aldıkları rüşvetler sebebiyle Rus ordusunun bırakıldığı rivayetleri dolaşıyordu. Padişah, sadrazamı 20 Kasım 1711'de görevden alarak, Midilli'ye sürdü. Antlaşmanın imzalanmasında baş rolü oynayan ve Ruslar'dan büyük miktarlarda para alan Osman Ağa ile Ömer Efendi'yi de öldürttü.

♦ **Soru 9: Baltacı-Katerina üzerine neler yazıldı?**

Baltacı Mehmed Paşa ve Katerina arasında hayali olarak kurulmuş ilişki üzerine birçok roman, hatta şarkılar yazıldı. Bunlardan birisi H. Albrecht takma adıyla yazan XX. yüzyılın önemli şairlerinden Börries Freiherr von Münchhausen tarafından yazılan ve dilimize Prof. Dr. Selçuk Ünlü'nün tenkit ederek aktardığı balad'dır. İtalyanca bir kelime olan balad, dans eşliğinde söylenen şarkı manasına gelir. Münchhausen, 1912'de kalem aldığı bu baladda bir çobandan naklen 1711'deki Prut Savaşı'nı anlatır. Savaşın gidişatını Katerina'nın gözyaşları ve fiziki güzelliğinin değiştirdiğini anlatır. Münchhausen'in yaptığı en önemli yanlışlıklardan birisi, savaşta bulunmayan III. Ahmed'i Prut'ta göstermesidir. Baltacı Mehmed Paşa ve Katerina efsanesi bu balad gibi sonradan yazılan eserlerden doğdu. Baladın Katerina ile ilgili kısımları şu şekildedir;

Trampetlerin kulakları tırmalayan sesleri arasında
Beyaz Çar'ın sarışın kansı da, dört nal giden at sırtında,
çarla adeta yarış ediyordu.

Göz alıcı tombul göğüsleri dışarıya taşmış kadın, kokladığında beyaz gülleri solduruyordu.

.....

Ey hayat bahşeden, hayat söndüren kadın güzel-
liği, tatlı süt.

Üzerindeki gözlerinden acı yaşların döküldüğü, tom-
bul göğüslerden fışkıran ve herkesin içtiği sen tatlı süt!

Sultan, otağında ertesi gün tadacağı olgun meyveyi düşündükçe sabırsızlanır.

O sırada perde açılır ve içeriye çarın güzel sevgilisi girer.

Hediye olarak saçlarının tokalarını çözmesiyle beraber, altın sarısı dalgalı gür saçlar, dal kalçalarına döküldü.

İnci işlemeli korsesini çıkarır-çıkarmaz, dik tombul göğüsler, ileriye fırladı.

Türk mavisi işlemeli pabuçlarını atar-atmaz, o yumuşacık topukları üzerine davet edencesine dikeliyor, gül pembesi zarif ayakları yumuşak tüylü mavi Buhara halısına gömülmüş dinleniyorlardı.

Hışırdayarak yere dökülen zümrüt işlemeli elbisenin içinde o güzel sarşın, üryan ortaya çıkıverir.

Kar gibi bembeyaz kadife gibi yumuşak kollarını açarken sultana: Sana verdiklerim için bizi bırakır mısın?

İçlerine kısık bir nefesin kanıştığı kelimeler, sessizliğe damlalar gibi tane tane dökülürler.

.....

Katerina gitti. Gecenin serinliğinde üzerine çiğ düşmüş tüfekler, sabah güneşinde parlarken, ordular eriyeerek çözülen buzlar gibi sessizce birbirlerinden ayrıldılar.

♦ **Soru 10: Baltacı-Katerina hikâyesinin aslı nedir?**

Çariçe Katerina'nın bütün mücevherlerini alarak sadrazamın çadırına gittiği ve onu ağlayarak, yalvararak

hatta cinselliğini kullanarak barışa ikna ettiği genel bir kanaattir. Yani bu kanaate göre paşanın uçkuruna düşkünlüğü Osmanlı İmparatorluğu'nun gelecekte en büyük düşmanı olacak Rusya'nın başının tehlike daha küçükken ezilmesini önlemişti. Ancak bu tamamıyla uydurmadır. Bu savaşa şahit olan Türk ve Rus tarihçilerinin eserlerinde böyle bir bilgiye rastlanmaz. Prut seferi üzerine kaynakların önemli bir kısmını inceleyerek iki ciltlik bir eser kaleme alan Akdes Nimet Kurat, bu dedikoduların uydurma olduğunu belirtir.

Katerina'nın barış antlaşmasının imzalanmasında büyük rolü olmuştu. Ruslar'ın elindeki cephane azalınca, Petro bir yarma hareketi ile Osmanlı ordusunu püskürtüp, Transilvanya yolu ile Macaristan'a gitmeyi planlamıştı. Ancak bu bir tür intihar girişimiydi. Bu planın sonları olacağını anlayan Katerina, orduda ne kadar mücevherat, altın, gümüş ve para varsa hepsini toplattı. Bunların sahiplerine de sonra karşılığını ödeyeceğine dair senet verdi. Diğer taraftan da Ruslar, Katerina'nın Avusturya hükümdarının kardeşi olduğu haberini yaydılar. Avusturya imparatorunun kız kardeşinin başına bir şey gelirse Viyana'nın harekete geçeceği ve Osmanlılar'la sulhu bozacağı şayi-aları kulaktan kulağa dolaşmaya başladı.

Katerina'nın hazır ettiği yedi araba dolusu para ve hediyeler, Başbakan Şafirov tarafından Sadrazam Baltacı Mehmed Paşa'ya ve yanındaki diğer devlet ileri gelenlerine gönderildi. Sadrazamın yanı sıra, Sadaret Kethüdası Osman Ağa ve Sadaret Mektupçusu Ömer Efendi

bu paraları almışlardı. Çar Petro, Prut seferi dönüşünde banşı nasıl elde ettiğini soran Danimarka elçisine, “Sadrazamı para vermek suretiyle banşa razı ederek, feci durumdan kurtulduktan” cevabını vermişti. Yani Prut’ta Baltacı Mehmed Paşa’yı ikna eden Katerina’nın dişiliği değil, çil çil paralar ve üstün durumdayken işlerin tersine dönmesiyle alınacak bir mağlubiyet korkusuydu. Baltacı Mehmed Paşa, valide sultana yazdığı ve aşağıda metnini verdiğimiz mektupta kendisini müdafaa ederken Karlofça Antlaşması’nın imzalamasına yol açan 1697’deki Zenta hezimetini gibi bir mağlubiyet almaları ihtimalinden bahsetmiş ve Osmanlı tarihinde böyle bir zaferin kazanılmadığını söylemişti.

♦ Soru 11: Katerina kimdir?

Rusça’daki ismi tam olarak Marta Skovronska’dır. 15 Nisan 1684’te Litvanya’da bir köylü ailesinin kızı olarak dünyaya geldi. Üç yaşında öksüz kaldı. Mariensburg’da Protestan bir papaz tarafından büyütüldü. İsveç’le yapılan Kuzey Savaşları sırasında da Ruslar tarafından esir edildi ve Çar Petro’nun danışmanına verildi. Çarın görününü çalan Katerina 1703’te bir çocuk doğurunca Ortodoks oldu ve Yekaterina Alekseyevna adını aldı. Şubat 1712’de resmen çarla evlendi, 1724’te ise taç giydi. 1725’te Çar Petro varis tayin etmeden ölüncelikle soyluların muhalefetine rağmen muhafızların ve saraydaki görevlilerin desteği ile tahta aday oldu. Kutsal Sinod, senato ve devlet ileri gelenleri tarafından çarıçe ilân edildi.

Özel bir danışma kurdu ve devlet işlerini Petro'nun altı danışmanını atadığı bu kurula bıraktı. Petro zamanında büyük önemleri olan Senato ve Kutsal Sinod'un devlet yönetimindeki etkisi azaldı. Dış politikada İngiltere, Fransa ve Prusya'nın kurduğu Hannover Birliği'ne karşı Avusturya-İspanyol işbirliğine katıldı. Eğlenceye ve içkiye aşırı düşkünlü. 15 Nisan 1727'de aşırı içkiden öldü. Tahta Petro'nun on iki yaşındaki torunu Pyotr Aleksiyeviç, II. Petro adıyla geçti. Onun 1730'daki ölümü üzerine Büyük Petro'ya düşman olanlar, onun yeğeni ve Kurland büyük dükünün kızı olan Anna İvanova'yı çariçe yaptılar. Ülkede Alman nüfuzunun artması üzerine ayaklanan ordu 1740'da Petro'nun ve Katerina'nın kızı olan Yelizaveta'yı tahta çıkardı. I. Katerina'nın kızı Anna'dan olan torunu Pyotr Fyodoroviç de 1762'de III. Petro adıyla hükümdar oldu.

♦ **Soru 12: Baltacı Mehmed Paşa kimdir?**

Çorum, Osmancık doğumlu olan Baltacı Mehmed Paşa, III. Ahmed'in şehzâdelik yıllarından tanıdığı birisiydi. 1704'te sadrazam olduysa da, 1706'da görevden alınmıştı. Daha sonra Erzurum ve Sakız valilikleri yaptı. Halep valisi iken Rusya'ya karşı savaş isteyenlerin baskısı sonucu, Sadrazam Köprülüzâde Numan Paşa'nın azledilmesi üzerine 1710'da ikinci kez sadrazamlığa getirildi. 19 Şubat 1711'de Osmanlı topraklarına giren Ruslar'a karşı yapılacak Prut seferine serdar tayin edildi ve bu savaş sayesinde tarihe geçti. Ruslar köşeye kısıtlanmışken,

onlara ağır bir darbe vuracak hücum emrini vermedi. Çevresinin de tesiri ile onlarla Prut Antlaşması'nı imzaladı. Bu hareketinde Osmanlılar'ın İkinci Viyana Kuşatması sonrasında 16 yıl süren savaşlarda uğradıkları büyük bozgunun da rolü vardır. Osmanlı İmparatorluğu Viyana sendromunu üzerinden atamamıştı. Devlet ileri gelenleri tekrar mağlup olmaktan korkuyorlardı. Ruslar'ın üzerine yapılan hücumlarda, taktik yanlışlıklar sebebiyle bir netice alınamamış ve büyük bir direnişle karşılaşmıştı. Nitekim Baltacı Mehmed Paşa savunmasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun ordusunun büyük bir kısmının yok edilmesi yüzünden Karlofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldığı 1697'deki Zenta Muharebesi gibi bir yenilgiye maruz kalılabileceğini söylemişti.

Bu savaş ve sonrasında Prut Antlaşması'nın uygulanması sırasındaki hareketlerinden dolayı İstanbul'da Baltacı'ya karşı bir kampanya başlatıldı. Rüşvet alarak Ruslar'ı saldırdığı dedikoduları her tarafı sardı. Petro'nun, antlaşmanın şartlarını uygulamaması ve sadrazamın da bu hususta ağır davranması sebebiyle 20 Kasım 1711'de görevden alınarak, Midilli'ye sürüldü. Temmuz 1712'de buradan Limni Adası'na gönderildi. 1712 Eylül'ünün sonlarında elli yaşının biraz üzerinde iken Limni Adası'nda öldü ve buraya gömüldü. Hırslı, entrikacı ve devlet adamlığı yönü zayıf birisi idi. Aslında Baltacı Mehmed Paşa iyi bir devlet adamı olmadığı için Osmanlı tarihindeki sadrazamlar arasında adı hiç anılmayacak olanlardan birisi idi. Ancak Prut Savaşı onu meşhur etti ve adı tarihe geçti.

♦ **Soru 13: Baltacı Mehmed Paşa kendisini nasıl savundu?**

Baltacı Mehmed Paşa, Prut Savaşı'ndan sonra valide sultana bir mektup yazarak kendisini şöyle savunmuştu:

Benim devletlü, mürüvvetlü, velinimetim, efendim, sultanım hazretleri

Moskof'a sefer eylemelisin deyü fermân buyuruldukda baş üstüne diyerek ve gece ve gündüz uykuyu ve rahatı terkedüp, toplan ve yelkenleri ve donanması ve kusursuz takımlarıyla eskiden Tersane-i Âmire'de olanlardan başka doksan gün içinde üç yüz on beş adet gemi yapıtıp Azak ve Taygan ve Özü taraflarına gönderdikten sonra İslâm askeri ile bu kulları dahi gelüp Prut Nehri kıyılarında Moskov taburu ile karşılaşp, Yüce Osman Devleti'nin kurulmasından bu yana meydana gelen tabur cenklerinde iki buçuk nihayet üç saatten fazla cenk olmuş değil iken Temmuz'un ikinci Cumartesi akşama kadar, Pazartesi ve Salı sabahtan yatsıya değin bir büyük cenk ve muharebe olunmuştur ki neuzibillahi teala 1697'de Osmanlı ordusunun Zenta'da uğradığı büyük hezimetini tekrar yaşamaya bir ramak kalmışken meleklerin yardımı ile din düşmanlarının kalplerine korku verüp, orada telef olan Alah'ın kullarının kanlarına girmesinler mahşer günü cevabı nice verilür, düşünsünler deyü sulha rağbetini bildirmek için adamlar gönderdikde: Şevketlü kudretlü padişah efendimizin kılıcı keskin ve uzundur, askerimiz kavi, hazinemiz çok, cephanemiz, lazım gelenden on beş kat fazladır, biz cenkten usanmadık deyü

red olunduklarından sonra hemen arkasından yine gelüp: Sizin şeriatınız gereğince aman dileriz! dedikte, teklifleri kabul ederler ise sulh olalım yoksa baş başa sulh olunmaz, hemen vaktine hazır olsun! dedik. İki taraftan barış antlaşmasına dair kâğıtlar alınıp, verilüp Allah'ın izniyle hem düşmanımıza galip ve hem de isteklerimizi kabul ettirdik, Bu şevketlü efendimizin kuvvet-i baht-ı hümmâyûnlarının eseridir. Ancak bu sene kâfirler ile savaşıldıkta berabere kalınmak dahi herkesin canına minnet olup bu kadar uzun cenk bir kişinin hatırına gelmez iken zaferle sonuçlanan seferimize bütün Boğdan memleketi ile İbrail Kalesi'ni (Romanya'da) Cenâb-ı Allah yeniden ihsan ettiğinden gayri üç bölük düşmanın mağlup edilmesi ve zafer kazandıktan sonra dört adet kalenin alınması hiçbir yolla hatırlara gelmez iken Allah'ım bu fetih ve zaferin şükürünü eda etmeyi bize müyesser eyleye deyü bütün İslâm askeri yüzlerini ve gözlerini yerlere sürerek Cenâb-ı Hakk'a secde ettiler. Bu fakir ve biçâre kulunuz Allah konusun İstanbul'u kâfirlere vermiş gibi hayatımdan ümidi kesip, yemeden ve içmeden kalup, bu davranışı anlayamayıp şuursuz ve hayretler içinde kaldım.

Kedinin kabahatini önüne koyup burnunu batırırlar da kabahatine göre ceza tertip ederler; bu fakirin kabahati: Adamlarımı ve kendi malik olduğum servetimi bu uğurda harcamak. Top ve humbara yağmur gibi yağarken yalın kılıç savaşıp, Allah'ın yardımıyla taburların bozup ve bu kadar kalelerin alup aman dedirttiğim için ise, akdığın kaleleri geri versin deyü fermân buyururlar ise, o saat

sahibine verilir: Yok bu kâfirden az almışsın, Moskof'un ta başkentine varıncaya kadar isterim deyü fermân buyunurlar ise ferman efendimindir. Allah-ı azimü's-şanın lütf u ihsanı ve padişahımızın himmetleri ve hayır duaları ile o dahi mümkündür. Ve lâkin bu kış bunda kışlayup evvel bahar olduğu gibi, bu taraftan hareket olunup gidilmeye muhtaçtır; zira hâlâ olduğumuz mahalde altı buçukta sabah namazı kılınır, Moskof'un başkentinden öte yerde akşam namazından bir saat sonra sabah olup yatsı namazına vakit yoktur: Öyle uzak memlekete yol ortasında kışlamadıktan sonra ağır asker ile İstanbul'dan doğru gitmek bir veçhile mümkün.

Çok zafer ve çok vezir gördünüz. Allah-ı zülcelâle nice yüz bin hamd ü sena olsun böyle büyük bir zaferi kime ihsan etmiştir. Allah aşkına ve Resul muhabbeti hürmetine yukarıda yazdığım mevzuların nizam ve intizamı ve İslâm askerini yerli yerine dağıtıp İnşallahu teala İstanbul'a varup vasil oluncaya dek olur olmaz kimselerin sözlerin kulak asmayıp, ikmâl üzere işler tamam olduktan sonra gördüğümüz hizmetlere nazar buyursunlar, eğer bir hilâfı meydana gelirse ona göre cezalandırsınlar. Gerçek durum malumunuz oldukta bu kulumuzun çok az olan hatırı için olsun şevketlü velinimetim efendimiz hazretlerine yazdırmak zahmet olur ise bir kullarıyla ifâde ve bildirmeye himmet buyurmaları bâbında emr ü fermân ve lütf u ihsân devletlü, mürüvvetlü, merhametlü sebab-i devletim efendim sultanım hazretlerinin-
dir. 17 Ağustos 1711.

♦ **Soru 14: Rus Çarı Petro deli miydi?**

Petro 1682'de tahta geçtiğinde Rusya, Avrupa siyasetinde hiçbir ağırlığı olmayan sıradan bir devlettir. Onun reformları ile Rus modernleşmesi başladı. Petro dönemi milletlerin gelişimde liderlerin oynadığı role örnek olarak gösterilir.

Petro 1682'de tek başına hükümdar olmuştu. Ancak üvey kız kardeşi Sofiya'nın, o dönemin sürekli ordusu olan Strelitzleri ayaklandırmasıyla tahtı hem bedenen hem de aklın sakat olan kardeşi İvan ile paylaşmak zorunda kaldı. İvan birinci çar, Petro ikinci çar, Sofiya da naipe ilân edildi. Ülkeyi Sofiya idare ediyordu. Petro ve annesi Nataliya Naryşkin'i başkent yakınlarındaki Preobrajenskoye köyüne sürdü. Petro bu dönemde Latince, Almanca, Felemenkçe öğrendi. Sürekli okudu. Rusya'ya gelen Avrupalılar'la yakınlık kurarak uygarlıklar hakkında bilgi sahibi oldu. En büyük tutkusu denizcilikti. Çocukluğunda kayıklardan oluşan bir filo kurmuştu ve bunlara Peresvavl Gölü üzerinde manevralar yaptırtırdı. 1689'da Petro'dan tamamen kurtulmak isteyen Sofiya ve yandaşlarının hazırladığı komplonun başarısız olmasıyla tahtı üzerindeki gölge kalktı.

1697'de 270 kişilik bir toplulukla kendisini gizleyerek Avrupa'ya gitti. Almanya'yı, Hollanda'yı gezdi. Amsterdam ve Zaandam tersanelerinde birkaç ay kaldı. Burarlarda bir işçi gibi çalıştı. Avrupa'da kaldığı sürece gördüğü herşeyi inceledi. Örnek modeller hazırlattı. Cevdet Paşa, onun Avrupa'da kalmasını "Büyük Petro Avrupa'yı gören, orada yaşayan, ilim ve fenni orada öğrenen bir adamdı.

Bizimkilerin böyle bir gezme ve görme imkânı olmadığı için tecrübesizliklerimiz oldu” sözleriyle değerlendirir.

Petro'dan önce düzenli bir Rus ordusu yoktu. Soy-luların beslediği askerler, Kazaklar, Strelitz muhafızları ve ordunun yarısını meydana getiren yabancı paralı askerler Rus ordusunu oluşturunuyordu. Rusya'nın ilk milli ordusu onun zamanında kuruldu. Askerliği zorunlu hale getirerek, paralı askerlere olan ihtiyacın ortadan kalkmasını sağladı. Ateşli silahların kullanılmasını yaygınlaştırdı, askeri eğitime önem verdi. Kara ordusunda ve donanmada ağır silahları kullanacak insanların eğitimi için akademiler kurdu. Daha önce Rusya'nın Baltık Denizi'nde ve Karadeniz'de limanı olmadığı için donanması da yoktu. İlk Rus donanmasını kurdu ve ülkesinin denizlerde de bir güç olarak boy göstermesini sağladı. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenicilerle benzeyen ve yapılacak işleri engelleyen Strelitzleri yok etti.

Petro'nun iktidarının ilk yılları Rusya'nın ekonomik açıdan en geri olduğu döneme rastlamıştı. Bu durumu düzeltmek için geniş çaplı bir reform hareketi başlatıldı. Kentlerin gelişmesini sağlamak için tüccar ve zanaatkarlara kendi belediyelerini kurma imkânını sağladı, lonca sistemini geliştirdi, sanayinin gelişmesine çalıştı. Ondan önce Rusya'da sanayi fazla gelişmemişti ve olanlar da yabancılar tarafından işletiliyordu. En önemli sanayi sektörlerini devlet tekeline alan Petro, sübvansiyonlarla yeni sektörlerin de doğmasını sağladı. Tahta çıktığında 21 olan mal çeşidi öldüğünde 200'e çıkmıştı.

Ülkesinin dış ticaret hacmini yedi kat artırdı, toprak mülkiyetini yeniden düzenledi ve serflerin sanayi işlerinde çalışmalarını sağladı. Rus takvimini Avrupa'nın kullandığı takvime uygun hale getirdi. Slav alfabesini modernleştirdi. İlk Rus gazetesi *Vedemosti*'yi yayınlattı. 1724'te Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'ni kurdu. Eğitim sistemini laikleştirdi, Avrupa'ya çok sayıda öğrenci gönderdi, soylular dışındakilere eğitim olanaklarını açtı. Batı dillerinde yayımlanan kitapları Rusça'ya çevirtti. Kiliseyi bir devlet dairesi statüsüne soktu. Dünyadaki bütün Ortodoksları Rus Ortodoks Kilise'sine bağlamaya gayret etti. Moskova'nın yerini alacak Petersburg kentini kurdu. Bütün bunları yaparak Rusya'yı kapalı bir yapıdan kurtarıp, Avrupa'nın büyük güçleri arasına sokan birisi deli olabilir mi?

Bizlere tarih derslerinde 'Deli' Petro olarak tanıtılan Rus Çarı I. Pyotr Aleksiyeviç'i tüm dünya 'Büyük' Petro olarak tanıyor. Döneminin Osmanlı kaynaklarında da kendisinden "Koca" ve "Akbiyık" Petro olarak söz edilirdi. Sonradan herhalde küçümsemek için "Deli" olarak anmaya başladık. I. Petro, aslına bakarsanız fiziki yapısıyla devasa bir insandı. 2 metreyi geçen boyuyla bu unvanı fiziksel olarak da hak ediyordu ama onu tüm dünyanın "büyük" olarak tanıması yaptığı işlerin büyüklüğündendir. Keşke Osmanlı İmparatorluğu'nda da böyle bir deli olsaydı!

♦ **Soru 15: Petro vasiyetnamesi diye bilinen Rus politikası ne zaman oluşturuldu?**

Hemen hemen herkesin bildiği, Ruslar'ın sıcak denizlere inmesi ile ilgili ve izlenecek daha birçok politika-

larını belirleyen bir "Petro Vasiyetnamesi" vardır. Ancak bu vasiyetname ona ait değildir. Ondan sonraki dönemlerde Alman asıllı olmasına rağmen Rusya'ya büyük hizmetlerde bulunmuş olan Başbakan Christoph von Münich ve taraftarlarının kaleme aldıkları bir protokoldür. İlber Ortaylı, Ahmed Cevdet Paşa'nın belirli bir Rus fobisi oluşturmak için bu vasiyetnameyi tarihine aldığını ve "Büyük Petro Vasiyetnamesi" diye takdim ettiğini belirtir. Cevdet Paşa'dan sonra da bu protokol "Petro Vasiyetnamesi" olarak anılmıştır.

◆ **Bibliyografya**

Hüseyin Ağa, "Mirâtü'z-Zafer", neşr. 'N', *Donanma Mecmuası*, sayı: 58-10, İstanbul 1914-1915.

Mehmet Topal, *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa - Nusretname- Tahlil ve Metin (1106-1133 / 1695-1721)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001.

Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, III, "İstanbul 1282.

Kemal Beydilli-İsmail Erünsal, *Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği (1711)*, *Belgeler*, sayı: 26 (Ankara 2001), s. 1-183.

Akdes Nimet Kurat, *The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)*, London 1935.

Ahmed Refik, *Baltacı Mehmed Paşa ve Büyük Petro*, İstanbul 1911.

- , *Memâlik-i Osmâniye'de Demirbaş Şarl*, İstanbul 1332.
- Ahmed Muhtar, "Rus Menabiine Göre Prut Seferi", *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*, VIII/45, s. 160-185; VIII/46, s. 238-256.
- Münir Aktepe, "Baltacı Mehmed Paşanın 1711 Prut Seferi ile ilgili Emirleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 1 (İstanbul 1970), s. 131-170.
- , "1711 Prut Seferi İle İlgili Bazı Belgeler", *Tarih Dergisi*, sayı 34 (İstanbul 1984), s. 19-54
- , "Baltacı Mehmed Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, V, 35-36.
- Songül Çolak, *Die Bedeutung des Geschichtsschreibers Ahmed b. Mahmud und seines Werkes Târih-i Göynüklü als Quelle für die Geschichte des Osmanischen Reiches im 18. Jahrhundert*, Berlin 1999.
- İsmail Hami Danişmend, *Baltacının Prut Zaferi*, İstanbul 1955.
- Fevzi Kurtoglu, *Pirut Seferi*, Ankara 1938.
- Mustafa Ali Mehmed, "Romen Vekayinamelerine Göre Baltacı Mehmed Paşanın Prut Seferi (1711)", *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIII /1-2, (Ankara 1985), s. 427-436
- Selçuk Ünlü, "Prut Savaşıyla İlgili Almanca Bir Balad: Katerina'nın Rüşveti" *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 20 (İstanbul 1982), s. 115-122.

Hakan Yıldız, *Prut Seferi'nin Lojistik Hazırlıkları İle İlgili Emirler ve Hükümler*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

———, *Prut Seferi'nin Lojistik Hazırlıkları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, I, Ankara 1951; II, Ankara 1953.

———, *Rusya Tarihi*, Ankara 1957.

———, *XII. Karl'ın Türkiye'de Kalışı ve Bu Sıralarda Osmanlı İmparatorluğu*, *Ekler*, İstanbul 1940.

———, "Hazine-i Bîrun Kâtibi Ahmed bin Mahmud'un (1123-1711-Prut) Seferine ait "Defteri" (Berlin, Preussische Staatssbibliothek, Orientalische Abteilung, Nr. 1209)", *A.Ü.Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6-7 Ankara 1968, s. 261-426.

İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim*, *Makaleler*, I, Ankara 2000.

Ali Öztopçu, "1711 Osmanlı-Rus Savaşı (Prut Seferi)" *Askeri Tarih Bülteni*, sayı: 18 (Ankara 985), s. 27-47

Şevket Rado, "Hazine-i Bîrun Kâtibi Ahmed bin Mahmud Efendi'nin Tuttuğu Prut Seferi'ne Ait Defterden Koparılan Sahifelerde Neler Vardı?", *Belleten*, sayı: 198 (Ankara 1987), s. 807-824.

Prut Seferi, Deniz Matbaası, İstanbul 1938.

Prut Seferi (1711), Genelkurmay yayını, Ankara 1981.

Henri Troyat, *Dört Çarıç*, çev. Nihal Ünlü, İstanbul 1998.

1715-1718 SAVAŞLARI VE PASAROFÇA ANTLAŞMASI

♦ Soru 1: *Karlofça Antlaşması'nın rövanşı nasıl başladı?*

Osmanlı İmparatorluğu, İkinci Viyana Kuşatması'nda uğradığı bozgunun ardından Avusturya-Lehistan-Venedik ve Rusya tarafından kurulan Mukaddes İttifak'a karşı 16 yıl savaşmış, ancak 1699'da o zamana kadarki tarihinde ilk defa yaşadığı en ağır toprak kayıplarını içeren Karlofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. 300 bin kilometrekareden fazla toprak Avusturya, Venedik, Rusya ve Lehistan'a bırakılmıştı.

Bu antlaşmayla Avusturya, Tımsıvar hariç bütün Macaristan ve Erdel'i aldı. Lehistan, Podolya ve Ukrayna'nın Osmanlı hakimiyetinde olan bölgelerini alırken, bunun karşılığında işgali altında olan Boğdan'ı boşalttı. Ayrıca

Osmanlılar, Kırım Tatarları'nın Lehistan'a saldırmayacaklarına dair garanti verdiler. Venedik ise Mora'yı, Adriyatik Denizi'ndeki birkaç ada ile sahil şeridinden bazı yerleri aldı. Temmuz 1700'de Rusya ile İstanbul'da imzalanan antlaşmayla da Azak Ruslar'a bırakıldı.

Osmanlılar, Karlofça'dan sonra kendilerini toparlayarak rövanşa geçtiler, ilk olarak 1711'de Prut'ta Ruslar mağlup edilerek, Azak geri alındı.

♦ **Soru 2: Venedik'e niçin savaş açıldı?**

Rusya'dan sonra sıra Venedik'e gelmişti. Osmanlı tahtında III. Ahmed vardı. Venedik'e savaş açılmasını isteyenlerin başını çeken, Silahdar Damad Ali Paşa, 26 Ağustos 1713'te sadrazamlığa tayin edildi. Venedik, Katolik olduğu için Mora'da baskı uygulamış ve bu yüzden de Ortodoks Rumlar rahatsız olmuşlardı. Osmanlı dönemindeki dini hürriyetlerine kavuşmak için Venedik işgalinden kurtulmak istiyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu'nda tercümanlık işlerini yürüten, ayrıca Eflak ve Boğdan voyvodalıklarına getirilen Fernerli Rumlar, Osmanlı yönetimini Mora'yı geri almaya teşvik ediyorlardı.

Osmanlılar, Mora'yı geri almak için fırsat kollarken, Venedik, imparatorluk topraklarından Karadağ'da isyan çıkarttı. Kendilerine sığınan asileri himaye etti. Osmanlı gemilerine de saldırılarda bulunulunca, Karlofça Antlaşması hükümlerini ihlal ettiği gerekçesiyle 8 Aralık 1714'te Venedik'e savaş açıldı.

♦ **Soru 3: Mora nasıl geri alındı?**

Damad Ali Paşa, 1715 yazında karadan ve denizden Mora üzerine yürüdü. İlk olarak, daha önce fethedilmemiş Ege'deki İstendil Adası yarım günde fethedildi. Sadrazam Ali Paşa da, Gürdüs (Korint)'ü kuşattı. Bir süre direnen Venedikliler, 3 Temmuz'da kaleyi teslim ettiler. Ardından Anabolu, Modon, Koron ve Navarin fethedildi. Mora'nın fethi oldukça kolay olmuştu.

♦ **Soru 4: Avusturya niçin savaşa girdi?**

Habsburglar, Osmanlılar'la yeni bir savaşa girmeye niyetli değillerdi. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun Venedik'i mağlup ederek Mora'yı fethetmesinden sonra, Macaristan'a da geleceğini anlamışlardı.

Prens Eugen, 1715 Ocak'ında imparatoru, Macaristan'daki kalelerin Osmanlı saldırısına karşı hazır hâle getirilmesi konusunda uyardı. Avusturya ordusu savaşa hazırlanmaya başladı. 16 Nisan 1715'te yapılan toplantıda, Prens Eugen'in savaşın kesin olduğuna ve Avusturya'nın ertesi sene saldırıya geçmesi gerektiğine dair görüşleri onaylandı.

Tüm savaşlarda olduğu gibi, bu seferde de en önemli mesele arkadan gelecek tehlikenin bertaraf edilmesi idi. Avusturya için en büyük tehlike İspanya'dan, V. Felibe'den geliyordu. Bu yüzden Prens Eugen ve Starhemberg'in teşvikiyle 1715 Kasım'ında V. Felibe'nin donanmasını oyalayabilecek İngiltere ile ittifak yapmaya karar verildi. Avusturya, "Türk savaşı sırasında

güvenlik" için İngiltere ile 5 Haziran'da Westminster Antlaşması'nı imzaladı.

Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya'nın Mora'yı Venedik'e geri vererek, savaş tazminatı ödemesi yönündeki teklifini kabul etmedi. Avusturya, bunun üzerine savaşa girdi.

♦ **Soru 5: Osmanlılar, Avusturya'nın savaşa girme kararını nasıl karşıladılar?**

Osmanlı devlet adamları, Avusturya'nın savaşa müdahil olması üzerine, İstanbul'da yaptıkları toplantılarda durum değerlendirmesinde bulundular. Osmanlı devlet adamlarının bir kısmı, 1697'deki büyük mağlubiyeti, yani Zenta Muharebesi'ni unutmamışlardı. Bu yüzden Prens Eugen faktörünün dikkate alınması gerektiğini ileri sürdüler. Fakat Venedik'in kolayca mağlup edilmesi sadrazamın ve bazı devlet adamlarının kendilerine fazla güvenmelerine sebep olmuştu. Avusturya'yı mağlup edip, Macaristan'ı geri alacaklarına inanıyorlardı. Ayrıca Avusturya'ya karşı mücadele eden Macarlar'ın lideri II. Rakoczi Ferenc'den de faydalanılması düşünülmüyordu. Böyle olunca Avusturya'nın savaşa girmesinde Osmanlı İmparatorluğu için bir tehlike görmediler.

♦ **Soru 6: Petervaradin Muharebesi neden kaybedildi?**

Mora'nın fethi üzerine kendisine güveni artan sadrazam, Kırım Tatarları'nı Rusya'nın herhangi bir saskınına

karşı geride bırakmış, bir kısım birliklerini de Arnavutluk'a göndermişti.

Prens Eugen'in hedefi ise Belgrad'dı. Belgrad'a 1716 yılı sona ermeden saldırabilmeyi ummuştu. Ama önce kuraklık, daha sonra da aşırı yağmurlar birliklerinin toplanmasını engellemişti. Prens Eugen, bu yüzden 2 Temmuz'dan önce, para ve erzak teminini güvence altına almadan, Viyana'dan ayrılamamıştı.

Prens Eugen, Güney Macaristan'da Petervaradin yakınlarındaki birliklerine ulaştığında, Osmanlı ordusu Sadrazam Silahdar Ali Paşa komutasında Belgrad önlerindeydi. Osmanlı birliklerinin üzerine gitmektense, Türk ordusunun kendisine doğru gelmesini daha uygun buldu. Yaklaşık 100 bin kişilik Osmanlı ordusu, 26-27 Temmuz'da Sava Nehri'ni geçti.

Petervaradin Kalesi'ni alma niyetinde olan Ali Paşa, saldırı için hazırlık yapmadan, Avusturya ordusunun yakınlarına karargâh kurdu. Prens Eugen, Osmanlı ordusunun muharebe için hazırlık yapmasına fırsat vermedi. Harp meclisini bile toplamadan, hemen saldırıya geçmeye karar verdi. 5 Ağustos'ta arkasına koruma olarak Petervaradin Kalesi'nin top ateşini alıp, emrindeki 70 bin kişilik ordusuyla Osmanlı ordusuna saldırdı.

Osmanlı kuvvetleri, başlangıçta Avusturya piyadelerini her ne kadar geri püskürtseler de, süvarilerin saldırısına fazla dayanamayarak, dağıldılar. Muharebede, sadrazamla birlikte 30 bin asker şehid oldu. Eugen'in subaylarından biri, daha sonra şöyle yazacaktı: "Adam-

lanımız fazla kana susadıkları ve herkesi öldürdükleri için ancak 20 esir alabildik”.

Savaşta tarif edilemez derecede gaddarlıklar yaşandı0. Eugen, Sırp birlikleri arasında yakaladığı Türk casuslarını kazığa oturttu. Hiç kimse ölüleri gömmek için çaba göstermedi. Prens Eugen, cesetlerden hastalık kapmamak için ordusuyla birlikte muharebe alanından derhal ayrıldı. Şubat ayında bile muharebe alanı hâlâ “gömülmemiş insanların, atların ve develerin kafatasları ve iskeletleriyle kaplıydı”.

Petervaradin Muharebesi'nin sonunda, Osmanlı karargâhı da Avusturyalılar'ın eline geçti. Karargâhta ele geçenleri taşımak için 300 araba tam üç gün boyunca çalıştı.

♦ Soru 7: *Timişvar nasıl kaybedildi?*

Henüz sefer için uygun bir zaman olan Ağustos başları olmasına rağmen, Prens Eugen Belgrad'a saldırıktan çekindi. Nehirlerle çevrili Belgrad'ı kuşatmak için yeterli sayıda gemisi yoktu ve Türk ordusu mağlup olmasına rağmen hâlâ Belgrad'ı savunacak kadar güçlüydü.

Prens Eugen, bu yüzden Türk ordusundan ganimet olarak ele geçirdiği manda ve develeri kullanarak Timişvar üzerine yürüdü. Zorlu bir yürüyüşten sonra 26 Ağustos'ta Timişvar önlerine geldi.

Timişvar, sadece nehir kollarından, adalardan ve bataklıklardan oluşan doğal savunma tesislerine değil, mo-

dem istihkâmlara da sahipti. Buna rağmen Avusturya ordusunun şehre büyük zarar veren top ateşi yüzünden halkın ayaklanması sonucunda kale Ekim ayı ortalarında teslim oldu.

♦ **Soru 8: Prens Eugen, Belgrad'da nasıl iki ateş arasında kaldı?**

Prens Eugen, 1716 Kasım'ında Viyana'ya muzaffer olarak döndüğünde, hakkındaki bütün eleştiriler bitmişti. Bu yüzden ertesi yıl Osmanlılar üzerine sefere çıkmasına ve Belgrad'ı alma önerisine hiç kimse muhalefet etmedi.

Orta Avrupa'nın kilidi olan Belgrad işgal edilirse Avusturya, Türk saldırılarından kurtulabilecekti. Prens Eugen, Avusturya'nın Belgrad'ı kendi imkânlarıyla alabileceğinden emin olduğu için Rus Çarı Petro'nun Avusturya'nın tarafında savaşa girme önerisini reddetti. Zira Rus Çarı'nın sadece Tuna ülkelerinde genişleme peşinde olduğunu düşünüyordu.

Avusturya ordusunun Osmanlılar'ın yeni sadrazam Halil Paşa komutasında savunma için bir ordu hazırlanmalarına fırsat vermeden, Tuna Nehri'ni geçerek, Belgrad'ın kuşatılması gerekiyordu. 14 Mayıs 1717'de Viyana'dan ayrılan Avusturya ordusu 15 Haziran'da Belgrad'ın doğusundaki Tuna Nehri'ni geçti.

Belgrad'ın üç tarafı, kuzeyde ve doğuda Tuna Nehri ve batıda Sava Nehri olmak üzere, sularla

çevriliydi. Şehrin güneyinde karargâh kuran Prens Eugen, hem kuşatma ordusu olarak hareket edeceğini, hem de şehre yardıma gelecek bir Türk ordusuna karşı savunmaya geçmek zorunda kalacağını hesaplamıştı.

Çevreyle teması kesilen Belgrad'ı yetenekli bir komutan olan Mustafa Paşa komutasındaki 30 bin kişilik bir ordu savunuyordu. 13 Temmuz'da çıkan bir fırtına Avusturya ordusu tarafından Sava ve Tuna nehirleri üzerine kurulan köprülerin bir çoğunu yok etti, birkaç erzak gemisini batırdı ve mandalarıyla birlikte birçok arabayı devirdi.

Sadrazamın komutasındaki Osmanlı ordusu, Ağustos ayı başlarında Belgrad'ın doğusundaki tepelere geldi ve Avusturya ordusu iki ateş arasında kaldı. Viyana Kuşatması burada aktörlerin rolleri yer değiştirmiş bir şekilde tekrarlanıyordu. Ancak Osmanlı ordusunda, düzenli birliklerin sayısı azdı ve disiplin yoktu.

♦ **Soru 9: Belgrad önlerindeki savaşta neden kaybedildi?**

Düştüğü tehlikeli duruma rağmen Prens Eugen soğukkanlılığını koruyarak, kuşatmayı kaldırmadı. Osmanlı ordusunun ya kendisine saldıracağını, ya da erzak eksikliğinden dolayı geri döneceğini umuyordu. Ancak düşününün aksine iki hafta boyunca Osmanlı ordusunun top ateşine maruz kaldı. Ayrıca Prens Eugen sıtmaya yakalanmıştı.

Prens Eugen, ordusunun çökmek üzere olduğunu görünce, 16 Ağustos'ta 10 bin askeri şehri kontrol etmek üzere geride bırakıp, kalan 60 bin kişiyle gece karanlığında Türk ordusunun karargâhına doğru yola çıktı. Avusturya askerlerine birbirlerini yakından takip etmeleri ve disiplinsiz Türk birliklerine sürekli ateş etmeleri yönünde emir verilmişti. Ayrıca askerlere cesaretlerini artırmak için bol bol şarap ve içki dağıtılmıştı.

Sadrazam Halil Paşa, Prens Eugen'in ordusunu açlık ve top ateşiyle dize getirebileceğini düşünüyordu. 16 Ağustos sabahı sisler arasından Avusturya ordusunun saldırması sadrazam için tam bir sürpriz oldu. Üç saatlik bir çatışmadan sonra Osmanlı ordusu dağılarak, Niş'e kaçtı. Geride kalan askerler ise imparatorluk birlikleri tarafından acımasızca katledildi. Osmanlı karargâhı yine Avusturyalılar'ın eline geçmişti ama bu defa ordunun malzemelerinin çoğunu nehrin aşağısındaki gemilerde bıraktığı için düşmanın eline geçen ganimet azdı.

Prens Eugen, iki ateş arasında kalmış olmasına rağmen bir mucizeyi başarmıştı. İmkânsız denecek bir muharebeyi kazandıktan sonra, Belgrad kuşatmasına bıraktığı yerden devam etti. Eugen'in başansı Belgrad'ı da umutsuzluğa sevk etmişti. Bu yüzden altı aylık erzak stoğu olmasına rağmen, Belgrad bir hafta sonra teslim oldu. Avusturyalılar, 22 Ağustos'ta kaleyi işgal ettiklerinde, kaledeki asker ve sivil 60 bin kişinin eşyalarıyla birlikte ayrılmasına izin verdiler.

Bu muharebede Prens Eugen en güçlü yönünü göstermişti: Yenilgi tehdidi anında zafer kazanmak.

♦ **Soru 10: Pasarofça Antlaşması nasıl imzalandı?**

Avusturya, savaştaki ana hedeflerine ulaşmıştı: Karlofça Barışı kurtarılmış ve işgal edilen Tımsıvar ile Belgrad, artık Avusturya'nın yeni savunma mevkiileri olmuştu. Prens Eugen, Tuna ülkelerinin içlerine veya güneyde Niş'e doğru ilerlemeyi kesinlikle düşünmüyordu. Zira ordusu artık bu mesafelere gidecek durumda değildi.

Avusturya, elde ettiği zaferlere rağmen İtalya meselesi yüzünden barış istiyordu. Venedik de Avusturya desteğine rağmen Mora'yı geri alamamıştı. Karlofça Antlaşması'nda olduğu gibi İngiliz ve Hollanda elçilerinin devreye girmesiyle barış antlaşması yapılmasına karar verildi. Antlaşma görüşmeleri için de tarafsız bir bölge olarak görülen Pasarofça seçildi.

♦ **Soru 11: Pasarofça Antlaşması'nın maddeleri nelerdir?**

Dört hafta süren müzakerelerden sonra, 21 Temmuz 1718'de barış imzalandı. Tımsıvar dahil olmak üzere, Banat, Belgrad ve Sırbistan'ın büyük bir kısmı Avusturya'ya bırakıldı. Buna karşılık Venedik'ten Mora alındı. Ayrıca Pasarofça Antlaşması'yla Avusturyalı tüccarlar Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret yapmak için

bazı imtiyazlar kazandılar. Fakat ticarete Avusturya'nın umduğunun tam tersi oldu. Antlaşma hükümlerinden faydalanan Osmanlı tüccarları Avusturya ticaretinde oldukça etkin bir hâle geldiler.

♦ **Soru 12: Pasarofça Antlaşması'ndan sonra ne oldu?**

Osmanlı İmparatorluğu, Pasarofça Antlaşması'yla Mora'yı kurtarmış olmasına rağmen, Sırbistan'ın büyük bir bölümünü Avusturya'ya kaptırmıştı. Bu yüzden Pasarofça'dan sonra, Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı döneminde, savaştan uzak duruldu. 1718-1730 yılları arasında Lale Devri yaşandı.

♦ **Bibliyografya**

Defterdar San Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, neşr. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Mehmet Topal, *Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, Nusretname- Tahlil ve Metin (1106-1133 / 1695-1721)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2001.

Mehmed Raşid, *Tarih*, II-IV, İstanbul 1282.

Sevim Üngün (İlgürel), "Vahîd Mahtûmî ve Mora Fetih-nâmesi", *Tarih Dergisi*, XV/20, 1965; XVI/21, 1966; XVII/22, 1967.

M. Münir Aktepe, "Nevşehirli İbrahim Paşa", *İslâm Ansiklopedisi*, IX, 234-239.

Arneth, Prinz Eugen von Savoyen, I-III, Viyana 1858.

M. Cavid Baysun, "Belgrad", *İslâm Ansiklopedisi*, II, 475-485.

———, "Ali Paşa, Damad", *İslâm Ansiklopedisi*, I, 328-330.

Nikos A. Bees, "Mora", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, 413-427.

Antonie Bethouart, *Le Prince Eugene De Savoie: Soldat, Diplomate Etmecene*, Paris 1975.

Jeremy Black, *Top, Tüfek ve Süngü, Yeniçağda Savaş Sanatı, 1453-1815*, çev. Yavuz Alagon, İstanbul 2003.

Briffaut, *Histoire Du Prince François Eugene de Savoie*, I-V, Vienne 1755.

Max Braucbach, *Prinz Eugen von Savoyen*, I-V, Viena 1963.

Fritz-Otto Busch, *The Story of The Prince Eugen*, 1967.

Mustafa Cezar vd., *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV, İstanbul 1960.

Hacer Çelebi, "XVII. Yüzyıl Sonlarında Mora'nın Venedikliler tarafından İşgali", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Ankara 2002, s. 773-782.

Numan Elibol, XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Avusturya Ticareti, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2003.

- , "XVIII. Yüzyılda Avusturya Topraklarında Faaliyet Gösteren Osmanlı Tüccarları", *Türklük Araştırmaları*, sayı: 15 (İstanbul 2004), s. 59-112.
- Yaşar Ertaş, *Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu (1714-1716)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.
- , "XVIII. Yüzyıl Başlarında Rumeli'deki Menzillerin Askeri Fonksiyonları", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 1, Manisa 1997, s. 91-98.
- , "Osmanlı Devleti'nde Sefer Organizasyonu", *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, s. 590-597.
- Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen*, Herausgeg von dem K. K. Kriegsarchiv, Viena 1876.
- Nejat Göyünç, "XVIII. Yüzyılda Türk İdaresinde Nauplia (Anadolu) ve Yapıları", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1976, s. 461-485.
- Grosse Bibliophile des 18. Jahrhunderts / Prinz Eugen von Savoyen*, Georg Wilhelm von Hobendorf, Antonio Folch de Cardona, Wien: Österreichische Nationalbibliothek, 1969.
- Nicholas Henderson, *Prince Eugen of Savoy*, London 1966.
- Franz Herre, *Prinz Eugen, Europas Heimlicher Herrscher*, Stuttgart 1997.
- Mücteba İlgürel, "Ahmed III", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, II, 34-38.

Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.

Enver Ziya Karal, "Ahmed III", *İslâm Ansiklopedisi*, I, 165-168.

Oskar Kolling, "XVIII. Asırda Veba Salgını Devirlerinde Ticaret Münasebetleri", *Ülkü*, XVII/99 (Ankara 1941).

Bekir Kütükoğlu, "Varadin", *İslâm Ansiklopedisi*, XIII, 203-206.

Hans Georg Majer, "17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Lojistik Sorunları", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s. 185-194.

George B. Malleson, *Prince Eugene of Savoy*, 1888.

Monika Molnar, "Karlofça Antlaşması'ndan Sonra Osmanlı-Habsburg Sınırı (1699-1701)", *Osmanlı*, I (Ankara 1999), s. 472-479.

George F. MacMunn, *Prince Eugene, Twin Marshal with Marlborough*, 1934.

Derek McKay, *Prince Eugene of Savoy*, London 1977.

Österreich und die Osmanen Prinz Eugen und Seine Zeit, hrsg. von Erich Zöller, Karl Gutkas, Wien 1988.

Prinz Eugen von Savoyen und Seine Zeit, Herausgegeben von Johannes Kunisch, Würzburg 1986.

Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, çev. Mehmet Harmanlı, İstanbul 1982.

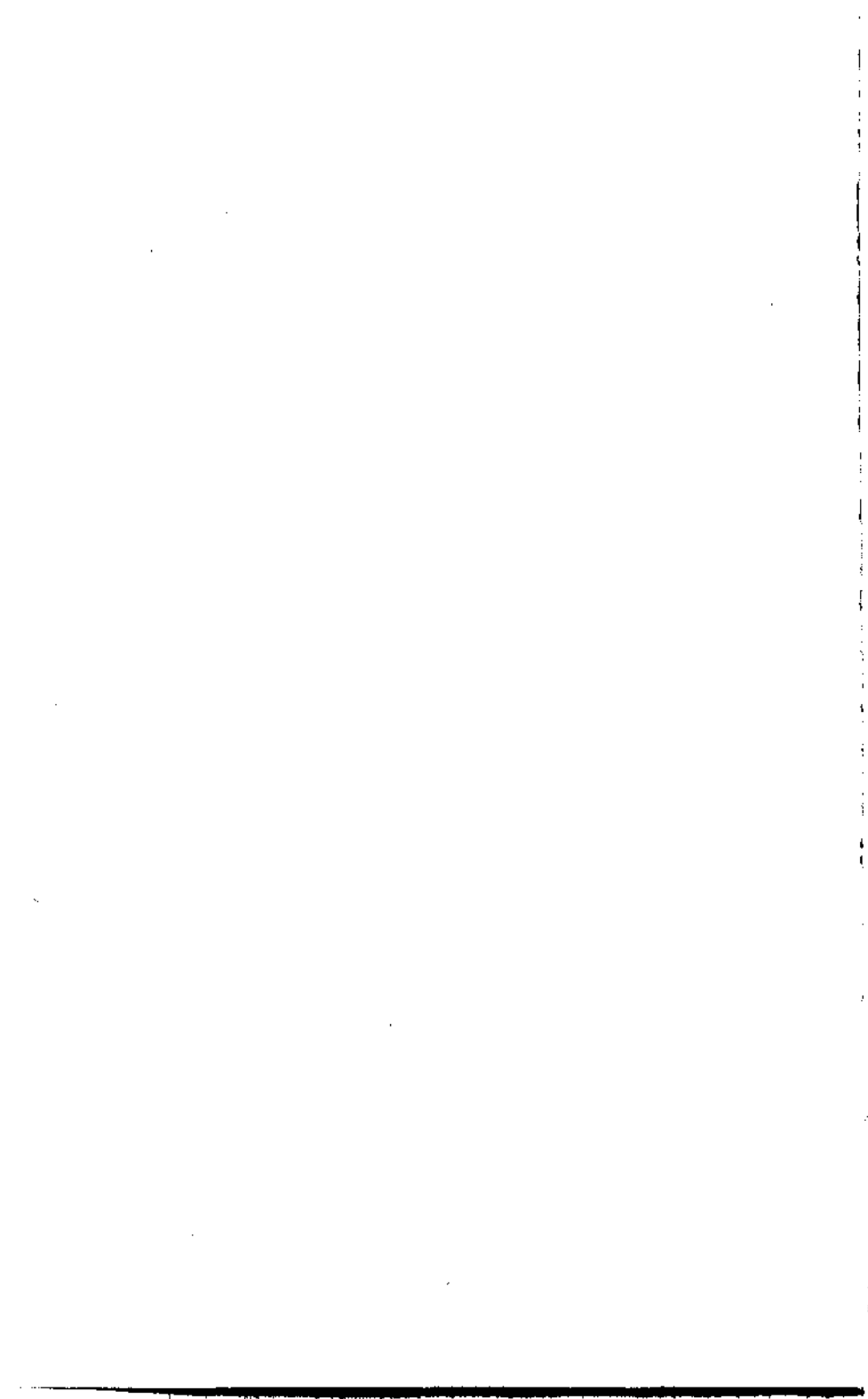
Bertold Spuler, "Die Europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad", *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, XI (1935), s. 53-115.

Cemal Tükin, "Pasarofça", *İslâm Ansiklopedisi*, IX, 514-523.

Necati Tacan, *Eski Osmanlı Seferlerinde Niş-Belgrad-Salankamen-Peter Varadin-Lugoş-Timişvar Kuşatma ve Meydan Muharebeleri (1690-1696)*, İstanbul 1939.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1-2, Ankara 1988.

Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, V, Hamburg 1840-1843.

LALE DEVRİ

♦ Soru 1: *Lale Devri ismi nasıl ve kimin tarafından konuldu?*

Yahya Kemal, Paris'te XX. yüzyıl Osmanlı tarihçiliğinin en önemli isimlerinden Ahmed Refik Altınay ile bir sohbetleri esnasında Osmanlı tarihinin XVIII. yüzyıldaki bu dönemini "Lale Devri" olarak adlandırmıştı. O sıralarda bu dönem üzerine bir kitap hazırlayan Ahmed Refik de bu ismi beğenerek, yazdığı eserde kullandı. Ahmed Refik'in kitabına verdiği bu isim daha sonra yaygınlaşarak bu dönemi ifade eden bir ad oldu.

♦ Soru 2: *Lale Devri nasıl başladı?*

Viyana bozgunundan sonra kendisini toparlamaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu Venedik ve Rusya'yı mağlup etmişse de 1715-1718 harplerinde Avusturya'ya yenile-

rek Sırbistan'ın bir bölümünü kaybetmişti. Bürokrat kökenli olan Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, 1718'deki Pasarofça Antlaşması'ndan sonra yaklaşık 35 yıldır süren savaş dönemine son verdi. Barış, eğlence ve yenileşme dönemini başlattı. Bu barış antlaşması ile 1683'ten bu yana süre gelen karışıklıklar bitti, 1730 yılına kadar sürececek olan 12 yıllık lale Devri başladı.

♦ **Soru 3: Avrupa'ya niçin elçiler gönderildi?**

Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa, Avrupa'yı tanımak gerektiğini fark eden ilk Osmanlı sadrazamıydı. Avrupa devletlerinin İstanbul'daki elçileri ile düzenli ilişki kurdu. Ayrıca Osmanlı tarihinde ilk kez Avrupa devletlerine elçi gönderdi. Elçiler sadece askeri ve ticari antlaşma yapmaya gitmemişlerdi. Avrupalı devletlerin askeri gücü, ve devlet yapısı ile ilgili bilgi edineceklerdi. İbrahim Paşa Viyana'ya (1719), Yirmisekiz Mehmed Çelebi Paris'e (1720-1721), Nişli Mehmed Ağa Moskova'ya (1722-1723) elçi olarak gittiler. Bu elçiler gittikleri yerde gördüklerini anlatan raporlar hazırlayarak, sadrazama sundular. Artık dışarıya bakmayan Osmanlı dönemi sona ermişti.

♦ **Soru 4: Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Paris elçiliğinin Osmanlı İmparatorluğu'na ne tesirleri oldu?**

Osmanlı elçilerinin yazdığı sefaretnâmeler arasında en fazla üzerinde durulan eser Yirmisekiz Mehmed

Çelebi'nin 1720-1721 tarihli *Fransa Sefaretnâmesi*'dir. Eser edebî ve tarihî kıymetinin yanı sıra, Osmanlı toplum yaşantısına yaptığı tesir açısından da önemlidir. Bu sefaretnâme Osmanlı İmparatorluğu'nun batıya bakışının değişmesinde önemli rol oynamıştır.

Babası ile birlikte Paris'e giden Mehmed Said'in Fransa'daki gözlemleri ve döndüğündeki icraatı önemlidir. Gerçek bir Osmanlı aydını olan Mehmed Said, Paris'te babasından daha çok dolaşmış, çevre edinmiş ve Fransa'yı dikkatli bir biçimde gözlemlemişti. Matbaa'nın tesisinde çok önemli rolü vardır. Ayrıca Fransa'dan İstanbul'a getirdiği kitaplar, elbiseler ve mobilyalar Osmanlı başkentinde batı modasının yayılmasına sebep oldu. Paris'te ekşi iken gönderdiği tablolar sayesinde Türk minyatür sanatında yeni bir çığır açıldı. Bu resimleri gören minyatürcüler, bilhassa Levni, minyatürle Batı üslubu arasında yeni bir tarz geliştirdi.

Paris'ten getirilen Fontainebleau Sarayı resimleri, Lale Devri'nin önemli eğlence yerlerinden olan Kâğıthane'deki sarayın yapımında model olarak kullanıldı. Fransa Kralı ve çevresindekilerin yaşam biçimleri taklit edildi.

♦ Soru 5: Tulumbacı Ocağı nasıl kuruldu?

İstanbul, Osmanlı döneminde birçok defa büyük yangınlara maruz kalmıştı. Lale Devri'nde ilk defa düzenli bir itfaiye teşkilatı olan Tulumbacı Ocağı kuruldu. 1720 veya 1721'de teşkil edilen bu ocak yeniçeri teşkilatına bağlıydı. 50 kişiden oluşan tulumbacıların başında aslen

Fransız olup, sonradan Müslüman olan ve Gerçek lakabını taşıyan Davud Ağa vardı. Davud Ağa, kendi icat ettiği tulumbayı 1718'deki Tüfenkhâne ve 1720'deki Tophâne yangınlarında kullanmış, yaptığı alet beğenildiği için sadrazam tarafından Yeniçeri Ocağı'na tulumbacıbaşı olarak tayin edilmişti.

♦ **Soru 6: Lale Devri'nin eğlence hayatı nasıldı?**

Lale Devri denilince akla bu dönemin eğlenceleri gelir. Bu eğlence hayatında Sadrazam İbrahim Paşa'nın önemli bir rolü vardır. Sadrazam, eski saraydan uzakta, Kâğıthâne'de padişahın eğlenmesi için "Sadâbâd" adı verilen yeni bir saray inşa ettirdi. Sarayın etrafına da bahçeler, havuzlar, çeşmeler ve heykeller yaptırıldı. Bu sarayda Fransa Kralı'nın sarayı ve yaşantısı örnek alındı. Devlet ileri gelenleri de bu konuda padişahı taklit ettiler. Boğaziçi ve Haliç'in etrafındaki topraklar devlet ricali tarafından paylaşıldı.

Devlet ileri gelenleri birbirleriyle lüks yaşam yarışına girmişlerdi. Şairlerin, müzisyenlerin katıldığı büyük eğlenceler tertip ediliyordu. Lale bahçeleri içerisinde geceleri sırtlarına mum konulmuş kaptumbağalar dolaşıyor, ayı yavruları güreştiriliyor, çeşit çeşit çiçeklerle, özellikle laleler ile süslü bahçelerde cins cins kuşlar bulunuyordu. Aşırı bir eğlence hayatı vardı. Devlet ileri gelenlerinin bu durumu halka da yansdı. Kahvehane ve meyhaneler çoğaldı.

Eğlence hayatı ile birlikte şiir de iyice ön plana çıktı. Divân edebiyatının en büyük isimlerinden Nedim bu dönemde ortaya çıktı. Şairler şiirlerinde daha çok Türkçe kelime kullanırken, tabiatı ve aşkı övdüler.

Günlük hayatta Batı tarzı mobilya kullanılmaya başlandı. Geleneksel Osmanlı divanlarının yerini, iskemle ve koltuklar aldı. Bir zamanlar Osmanlı elçileri bu iskemlelerde bağdaş kurup oturduklarından dolayı yere yuvarlanmışlardı. Saray duvarları resimlerle süslendi. Devlet adamlarının portreleri yaptırıldı.

♦ **Soru 7: Lale'nin önemi nasıl arttı?**

Bu dönemde en öne çıkan hadise süslü bahçelerdi. Bahçecilikle ilgili bilgiler bir sır gibi saklanırdı. Lale iyice ön plana çıktı. Lale soğanı yetiştirmek devlet kadrolarında yükselmeye ve para kazanmada en geçer akçe idi. Bu dönemde lale hakkında birçok kitap yazıldı. Bu eserlerde lale cinsleri, tohumların kimler tarafından elde edildiği, lalelerin özellikleri belirtilirdi. Şairler, yeni ortaya çıkan laleleri methettiler. Lale yetiştirme bir hastalık hâline gelmişti. Yapılan toplantılarda yeni yetiştirilen laleler isimlendiriliyor, özellikleri tespit ediliyordu.

Laleye talebin aşırı artması fiyatları da yükseltti. Bunun üzerine devlet lalelerin türlerine göre fiyatlarını belirledi. Gerek Cevdet Paşa olsun, gerekse Ahmed Refik bu dönemde lale soğanlarının 500 ile 1000 altına bile satıldığını söylerler. Ancak bu konuda araştırmalar yapan Münir Aktepe bu abartılı bilgilerin resmî kayıtlarla uyuş-

madığını belirtir. Aktepe'nin dönemin kaynaklarından bulunduğu bilgilere göre 239 lale çeşidi arasında en pahalısı 50 altına satılan ve 1717'de Vefalı Mehmed Bey'in yetiştirdiği "Nize-i Rummanî" adlı laledir.

♦ **Soru 8: Lale Devri'nde eğlencenin dışında neler yapıldı?**

Lale Devri'nin en önemli özelliği Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk defa yüzünü Batı'ya dönmesidir. Daha önce yapılan ıslahat faaliyetlerinde Osmanlı'nın geçmişi örnek alınırken, bu dönemden sonra yavaş yavaş Avrupa örneği alınmaya başlandı.

İstanbul baştan başa imar edildi. Uzun süredir bakımsız kalmış devlet binaları, camiler, medreseler, çeşmeler onarıldı. Yeni saraylar, çeşmeler ve su yolları yapıldı.

Tercüme heyetleri kurularak, çeşitli dillerden eserler Türkçe'ye çevrildi. Nedim'in de içinde bulunduğu tercüme heyeti Müneccimbaşı ve Ayni tarihlerini Arapça'dan Türkçe'ye çevirdiler. Arapça ve Farsça'dan çevirilerin yanı sıra Batı dillerinden astronomi, fizik, felsefe gibi konulara ait eserler de tercüme edildi.

Kitapların yangından kurtulması için yeni kütüphaneler kuruldu ve buralara önemli miktarlarda kitap toplandı. İtfaiye teşkilatı olan tulumbacılar yeni bir tarzda örgütlendi. Matbaa kuruldu, Avrupa'ya elçiler gönderilerek, burası tanınmaya çalışıldı. Başta çini olmak üzere, çeşitli imalathaneler kuruldu veya yeniden dizayn edildi.

Bu devrin en önemli icraatı olacak Avrupa tarzı asker yetiştirilmesine Üsküdar'da başlandı. Ancak bu teşebbüs Patrona İsyanı yüzünden asrın sonlarına kaldı.

♦ **Soru 9: Patrona isyanı nasıl başladı?**

Türk batılılaşmasının başlangıcı olarak görülen Lale Devri, üç-beş sokak serserisinin başlattığı bir isyan sonucu kapandı. 28 Eylül 1730 Perşembe günü sözde şeriatın gereğini yerine getirmek için Patrona Halil ve arkadaşları isyan bayrağını açtılar. Bu isyanda kendi önlerini açmak isteyen bazı devlet adamlarının da rolü vardı. Asilerin miktarı başlangıçta 30 kişiyi aşmıyordu. Kapalıçarşı'ya giren asiler burada propagandaya başladılar. Şeriatı tatbik etmek için çarşı halkını kendilerine katılmaya davet ettiler. Zorla dükkânları kapattırdılar. Çarşıdan çıkan asiler kendilerine katılanlar ile birlikte Divanyolu'ndan Etmeydanı'na yürüdüler. Buradaki kışalarında kalan bir kısım yeniçeriye kendilerine katılmaya çağırıldılar.

Aslında ufak bir önlem bile isyanı bastırmaya yetecekti. Ancak padişah ve devlet ileri gelenleri ise İran seferi için Üsküdar'daydılar. Bu yüzden İstanbul tarafında isyanın ilk anda üzerine gidecek dirayetli kimse bulunmuyordu.

Üsküdar'da bulunan padişah durumu haber alınca bir meclis topladı. Hatice Sultan'ın sarayında yapılan toplantı bir hayli tartışmalı geçti. Sadrazamın şiddet kullanılarak isyanı bastırma fikrine, ulemadan bazıları "Müslüman kanı dökmenin doğru olmadığını" söyleyerek karşı

çıkıldılar. Bir sonuca varılmadan toplantı dağıldı. Padişah gece yarısı devlet adamlarıyla birlikte Topkapı Sarayı'na geçi. Burada yapılan toplantıda da yapılacak işler konusunda bir görüş birliği oluşmadı. III. Ahmed'in kararsızlığı sonunu hazırlıyordu.

İsyanın sonucu belli olmadığından asker, halk, esnaf ve devlet adamları nasıl davranmaları konusunda tereddütliyüdüler. Asilerin etrafında toplanan kalabalık ilk günün akşamına doğru azaldıysa da, Patrona'nın çabalarıyla tamamen dağılmadı. İsyanın ikinci günü bazı yeniçerilerin, acemi oğlanlarının ve ulemanın katılımı ile asilerin sayısı 2.000'i aşmıştı.

Saraydaki kararsızlık yüzünden bir şey yapılamıyordu. Bir saray ağası gönderilerek asilerin fikrinin öğrenilmeye çalışılması, asilere kendilerine güvenini artırdı. Dağılmadıkları gibi başta sadrazam ve şeyhülislâm olmak üzere, devlet ricalinden 37 kişinin kendilerine verilmesini istediler. Bu işin kan dökülmeden halledilemeyeceğini anlayan III. Ahmed, Sancak-ı Şerif'i sarayın kapısının önüne diktirerek, halkı asilere karşı mücadeleye çağırdı. Ancak geç kaınımıştı. Şehirde kontrol asilerin elindeydi. Halktan gelen olmadığı gibi, sarayı koruyan bostancıların bir kısmı da kaçtı.

Asilere işbirliğinden şüphelenilen Kaptanıderya Mustafa Paşa görevden alınarak, yerine Abdi Paşa getirildi. Ancak yeni kaptan paşa da Patrona'nın yanında yer aldı. Sadrazamın asileri dağıtmak ve asker toplamak için uğraşları bir netice vermedi. Asiler, sadrazam ve bazı dev-

let adamlarının kendilerine verilmesi yönündeki isteklerinden vazgeçemediler. Sarayın suyuollarını kapatan asiler içeri erzak girmesini de engellemişlerdi. Sarayda bulunan ulema da asilerin isteklerinin yerine getirilmesini istiyordu.

♦ **Soru 10: Lale Devri nasıl sona erdi?**

Asilerin sarayı kuşattığı şayiası üzerine ortalık karışınca, padişahın emri ile sadrazam ve bazı vezirler öldürülerek, asilere verildi. Zorbalar tarafından parçalanan cesetler III. Ahmed Çeşmesi'nin önüne bırakıldı.

Hakimiyetlerini iyice artıran asiler III. Ahmed tahttan indirilmediği takdirde, kendi sonlarının iyi olmayacağını biliyorlardı. Artık yeni hedefleri padişahın tahttan indirilmesiydi. Bu durumu öğrenen padişah harem dairesine, yerine geçecek olan ve kendisinden sonra hanedanın en büyüğü olan Şehzâde Mahmud'un yanına gitti. Devlet adamları yeni padişaha biat ettiler. III. Ahmed'in 27 yıllık hükümdarlığı ve Türk yenileşme tarihinin başlangıcı olan Lale Devri artık bitmişti.

♦ **Soru 11: Patrona Halil kimdir?**

Arnavutluk'un Horpeşte Kasabası'nda doğan Patrona Halil, Osmanlı donanmasında bir süre levant olarak çalıştı, ancak askerleri isyana teşvik etmesi üzerine ölümden zorlukla kurtularak gemiciliği bıraktı.

Halil'in ünvanı olan "Patrona " çalıştığı gemiden gelmektedir. "Patrona", Osmanlı donanmasındaki gemile-

rin ikincisine verilen isimdir. Donanmada kaptanıderyanın kullandığı birinci gemiye "Kapudane", ikinci gemiye "Patrona", üçüncü gemiye ise "Riyâle" denilirdi. Patrona Halil, Patrona gemisinde bir müddet leventlik yaptığı için bu lakapla anıldı.

Leventlikten ayrılp Niş'e giden Patrona burada yeniçeri oldu. Bir süre sonra Vidin'deki bir ayaklanmanın elebaşlarından birisi olarak tekrar sahneye çıktı. İsyanın bastırılması üzerine Arnavutluk'a kaçan Patrona Halil, oradan İstanbul'a geldi ve burada seyyar satıcılık, eskicilik ve Bâyezid Hamamı'nda tellaklık yaptı. Daha sonra Kapalıçarşı'da alınıp satılan mallardaki pazarlıklarda rol oynayıp buradan komisyon alan tellallık mesleğine girdi.

Lider özellikleri ile sıvıldığı için esnaf üzerinde büyük bir etkisi vardı. Dönemin yönetimine karşı 1730'da başlattığı isyan başarıya ulaştı ve III. Ahmed'i tahttan indirdi. İsyanın sonras devlet yönetiminde etkili bir şahıs olan Patrona Halil'in saltanatı uzun sürmedi. Onların hareketinden rahatsızlık duyan I. Mahmud, Patrona ve arkadaşlarını sarayda, isyandan iki ay sonra 25 Kasım 1730'da tertip ettiği bir tuzakta öldürttü.

♦ **Bibliyografya**

Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin *Fransa Sefâretnâmesi*, haz. Beynun Akyavaş, Ankara 1993.
Lady Montagu, *Türkiye Mektupları 1717-1718*, çev. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul tsz.

Münir Aktepe, *Patrona İsyanı*, İstanbul 1958.

———, "Damad İbrahim Paşa Devrinde Lâle", *Tarih Dergisi*, sayı: 7 (İstanbul 1953), s. 85-127; sayı: 8 (İstanbul 1953), s. 85-104.

Ahmed Refik Altınay, *Lâle Devri*, İstanbul 1932.

Oğuz Ergene, *III. Ahmed Dönemi Osmanlı Kanunnamesi (İnceleme-metin-dizin)*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin 1997.

Emel Esin, "Lale Devrinde Türkistan İlhamı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı: 10 (İstanbul 1989), s. 33-77.

İstanbul Armağanı, IV, Lale Devri, haz. Mustafa Armağan, İstanbul 2000.

Mehmet İpşirli, "Lale Devrinde Teşkil Edilen Tercüme Heyetine Dâir Bazı Gözlemler", *Osmanlı İlmî ve Meslek Cemiyetleri*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1987, s. 33-42.

Enver Ziya Karal, "III. Ahmed, Prof. Dr. A. Nimet Kurat'a Cevap", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI/4 (Ankara 1948), s. 373.

Bekir Karlığa, "Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Yeni Bulunan Bir Fizik Kitabı Tercümesi ve Onsekizinci Yüzyılın Başında Osmanlı Düşüncesi", *Bilim-Felsefe-Tarih*, Sayı: 1 (İstanbul 1991).

Robert Olson, *Imperial Meanderings and Republican By-ways: Essays on Eighteenth Century Ottoman and Twentieth Century*, İstanbul 1996.

Abdülkadir Özcan-İskender Pala, "Lale Devri", TDV İslâm Ansiklopedisi, XXVII, 81-85.

Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul 1982.

Turgut Kut, "Ülkemizde Yangın Tulumbasını İlk Kez İmal Eden Gerçek Davud'un ve Bazı Tulumbacıların Mezar Taşları", *Tarih Dergisi*, sayı: 32 (İstanbul 1979), s. 771-788.

Faik Reşit Unat, "Ahmed III Devrine Ait Bir Islahat Takriri Muhayyel Bir Mülakatın Zabıtları", *Tarih Vesikaları*, I/2 (Ankara 1941), s. 107-121.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1-2, Ankara 1984.

A. Süheyl Ünver, "Türkiye'de Lale Devri", *Vakıflar Dergisi*, IX (Ankara 1971), s. 265-270.

1000 SORUDA
OSMANLI
İMPARATORLUĞU
— 3 —